

გზაობა

1872

აპრილი და მაისი.

წელიწადი მეოთხე.

თბილისი.
ს. მელიქიძის და აძს.
1872

აკრილისა და მაისის წიგნის
შინაარსი:

- «გენეტიკური კატალოგი» — შექმნილის დროშა.
 (თარგმნილი) დ. უიფიანისაგან
 მადრი სვიტია, რომანი შეკრულის ცხოვრებიდამ (გაგრძელება) ა. ფურცელაძისა.
 შილონის პატრიარქი (ბაირონიდამ) თარგმ. ნ. ლომაურისა.
 მკვარის ისტორიული შენიშვნა საინგილოზე ინგილო ჯანაშვილისა.
 ამოწმება (ლექსი) პე-სა.
 გვიგულები უფროსი საქართველოში და მათი მყოფობის შედეგი ნ. გამრეკელისა.
 ანდრეძი მ. დაუთ ადმაშენებლისა (ისტორიული მასალები)
 იმე სოფლის დაწეებითვე (ლექსი) მ.
 ქალების წინააღმდეგ და სასარგებლოთ (გაგრძელება) თარგ. ე. ღვინიაშვილისა.
 უ. ს. მესხის სიბრძნეზე ა. ფურცელაძისა.
 და მ ა ტ ე ბ ა .
 მეფის ვასტანგის დასტულამალი (გაგრძელება).

მ ნ ა თ ლ ბ ი

ხალიტერატურა და საშეცნაერა ჟურნალი.

1872

აზრილი და მასია.

ჩვენ უნდა ვშობოდ ჩვენი ძეობადა.
ჩვენ უნდა მივსტეოთ მოძევალი ხალხს...

აზრე კაცი ვარგა, თუ ცოცხალი ძეგდაჩა
ემსჯავსოს.
იუოს სოფელში და სოფელს კი აჩარა
აზგოს...

ნ. ბარათაშვილი.

თბილისი:

ს. ძეგლიჯოვის და ამს. სტამბა.

1872.

ი ბ რ ი თ ს ე ს

ისაც ამ 1872 წ. და ან წასრულის წლების "მნათობის",
ვუხული არ უმგოუბანია, კედაჰცია სთხოვს რაც უმიძ-
ლება მალე გამოგზავნოს, ამ აღრესით: ВЪ ТИФЛИСЬ.
УЧИТЕЛЮ ДУХОВНОЙ СЕМИНАРІИ, ГЕОРГІЮ НИКО-
ЛАЕВИЧУ ЮССЕЛІАНИ.

Дозволено Цензурою, Тифлисъ 30 Іюля 1872 г.

შილონის პატივარი

(ბაირონიდამ).

I

შემომხედვეით—მე ვარ ჭაღარა,
მაგრამ სიბერის გამო ვი არა—
არტარა შიშმა ბნელსა ღამესა
მიმიცა უღრმოეთ მე სიბერესა.
მე ვარ წელშია საწყლად მოხრილი,
მაგრამ ნუ ჭფიქრობთ—სენისაგანა
სიყრმით ტკბილ დღესა მოშორებულნი,
მე საბურთაბილემ დამძაბუნა.
უჭაეროთა ბორკილში სუნთქვით
მე ვბერდებოდი იქა დღითი-დღით.
და სინჯონსლესაც არ უხნდა ბოლო
საწყალი მამის სკედრი უიღბლო:
სიკვდილ, სიარტსილი, ტანჯვა სჯულისთვის,
სკედრად გარდიქცა შვილებისათვის.
ჩვენ ვიუფთ ექსნა და იმ ექსთაგან
სუთი გამოსწყდა მთლად ქვეყანაზედ:
ტანჯული მამა იმაკ სიყრმიდგან,

მოკვდა მოსუცი ცაცხლის ტაფაზედ.
 ორი ჩემი მძაც ჭკეუნად დაეცნენ;
 ივინი ორნივე კაცურად მოკვდნენ.
 იმათ რაც გულში ღმად ჩაინერგეს,
 მის დასაცველად სიცოცხლე დასდეს
 და სამი მძაცა ჯეროთ ცოცხალნი,
 სახელობილეთი იქმნენ დაფლულნი.
 ხოლო მე დავრჩი წვეულ სიკვდილსა;
 მან კერ მომაგნო, დავრჩი მიწასედ;
 დავრჩი ტანჯული ჭკეუნად მისთვისა,
 რომ თავში ვიცე დაღუბულ მძებზედ.

II.

შუა წყალში სდგას მჩისსნად შილონი,
 იქვე მის ჭკემ არს შვიდი ბომბი;
 მოჭიდიებით მათ სავსი უვითლად,
 მათზედ სინათლე ბეურტავს ოდნავად
 გამსკდარ კედელში შეპარებული
 და უკუნს ბნელში მთლად გასვეული.
 და ამ სინათლის მკრთალი ნათელი
 უღონოდ ქღვივის სახეობილეთი,
 ვით ჭაბუნარში ფუტუროს შუქი
 მოჩანს შორიდგან ბნელსა დამკში.
 იქ თვითეულ ბომბს ჭვიდია გრგოლი,
 რგოლებზე არის ჟაჭვი მობმული,
 და იმ ჟაჭვების რვინა შესაძია;
 ჩემს ძველებადიხინ ჩასხდნენ ივინი

და აქამდრეც არ გამოქრობია, არც
 არც გამოქრება მათი ნიშანი. ამ სვეტი
 მარტო პნელაში გდებს ნეკულსა, მ
 ჭეუა, თვალები მე მიბნელდება
 ესლა, რომ ვსედავ დღისა სათელსა;
 ქვეყნის აღერსი, რას წინა მსკდებს
 და ნებით ფოენსც მაშინ შემსგდა,
 რას ხემ უნცროს ძმას სულთბრძალს ვსედავდი
 რას მე ცოცხალი იგი რომ მოკვდა
 მის შორი ასლა სორცს ვიგლეჟავდი.

III.

სამთავრე ძმები ჩვენ იქ ვიყავით,
 ჭაჭკებით მაგრა ბოდსედ მიბმულნი;
 ასე, რომ თქვსსაც კი ვერა ვსთგამდით
 ერთმანერთიდგან განშოდებულნი.
 ამასე მეტი ვიდევს თქმულა!..
 ჩვენ ერთმანერთსა ვერა ვსედავდით.
 სიბნელემ სასე გამოგვიცვალა
 და ძმა ძმისათვის უცნობი გავსდით.
 იმედით დარჩნა მსოფლად ვეკლასთავის,
 ხმა რომ გაგვეცა ერთმანერთისთვის.
 ერთმანერთისთვის გაგვერთო გული
 გული სიცოცხლით, იმედით გრული,
 ან წარსულის დროს მოგონებთან,
 ან საომარის სიძლევის თქმითა;
 მაგრამ, რა სახი ცოტა გავიდა,

სახურობილესი ესეც მოგვწინდა.
 ჩვენ ხმა საშინლად გამოგვეცვალა:
 ის მიემსგავსა ხრინწიან სმასს,
 ბნელ სახურობილის გამონაძასს.
 ის ხმა არ იყო ხმა ძველებური,
 მასში არ ხჩანდა ხმა გაყვანური.
 თითქოს სიზმარში, საკუთარ სმასს,
 მუდამ ვისმენდით ვითარც სხვისასს.

IV.

ვიყავ უძივროსი მე სამ ქმარსა;
 ჩემი ტანჯვანი მთლად დამავიწედნენ.
 ვიყავ გართული ერთ ზრუნვასა;
 რომ სულით ქმები არ დამშვრალიყვნენ.
 უნდროსი ქმნი — სული მამისა —
 ვაიმე! ხატო მისის სახისა
 და მისი შავი, წყნარი თვალები,
 რომელნიც ცისა გვარ ელვარებდნენ,
 ჩვენ საწყალ დედას მოგვაგონებდნენ.
 ის იყო ჩვენთვის ქვეყნად უოველი
 და ჩვენ თვალწინვე ჩემი ყვაილი,
 ტურთვა, ღამაში იმ დღის სსივივით,
 რომელიც ზეცით მე მინათლებდა,
 რომელიც ზიარველ დაკინახსევით
 და რომელშიაც თვით ის სცხოვრებდა
 და ეს ღამაში, ეს მშვენიერი,
 ეს ჩემი სული ჩემ წინ ხტუნებოდა.

იყო უმანკო, კითარცა დილა,
ჭკვიანი, ცქვიტი, კითარცა მტრედი;
მას შეესტეროდით დღე და ღამ უველა,
ის იყო ჩვენთვის დიდი იმედი.
შინარულ იყო მუდამ,—ყოველგან,
მაგრამ სსკების ჭირს თუ ის სედავდა,
მის მშვენიერის შკ თვალებიდან
დაწყებული ცრემლი დიოდა.

V.

ქორცვ სწორეთ იყო ამგვარი,
და გული, ჭქინდა კლდეებშ მაგარი
მძლავრი მაგარი და ასაღვასდა,
ძრთელს ქვეუანსთან რძის არ შიშობდა.
და წინ დგომისთვის ცხარე ბრძოლაში
იყო მოსურნე თვის სიცოცხლეში.
წუურვიდს, შიმშილსა—უველას იტანდა,
მაგრამ ბორკილებს კი ვერ უძლებდა
და მათ წყულის ჩსაკი-ჩსუკითა
ის ეცემოდა ძლავრი სულითა.
მე ვგრძნობდი, თუმცა ვერა ვსედავდი,
რომ მის სიცოცხლე წუნარა ჭქრებოდა
ვერა ვსედავდი ჩემს გვერდით მკდებსა
როგორათაჲ სული იმას სდებოდა.
მესამე იყო შთის მონადირე,
ტასთა და მკელთა უვერდა დუნა
და მანაც შილანს ჭპოვა სამარე:
მონება სულმა ვერ აიტანა.

შიღონი არის ყოველის მხრითა
 დიდის ჭაობით შემოსდუდული, —
 განუზომელის, უძირა წყლითა
 და წელის სვირთებო, შეერთებულნი
 შიღონის ძალად, ძრისხან კედლებთან,
 ბუნებით ქმნიდან საძურობილესთან.
 ჩვენი სადგომი, საფლავი ბნელი,
 სადაც ცოცხალნი ვიმეფებოდით,
 იყო წელის ქვეშ გამოქცეული
 და დღე და ღამე ცხადად ვისმენდით
 მასხედ სვირთების მოკანკასას:
 ვისმენდით, როგორც წყალი მჩქეფარე,
 კედლებს ღამობდა აოსრებას
 და ირყეოდა მთლად არე-მარე
 ხანდისხან ქარი წელისა სვირთებსა
 ფანჯრიდან ჩვენს შემოგვიყრიდა
 და ღრიალითა ცივსა წინწყლებსა
 მიბმულ ხატმირებს შირში გვაყრიდა.
 ხან ქარიშხალი ყოვლის თვის ძალით
 სამიძარის ხმით ტბასედ ღმუოდა
 და თითო-თითო სვირთის შემოკვრით
 ჩვენი საფლავი მთლად ირყეოდა.
 ოს! როგვარ ტბილის მოღოდინითა
 ჩვენ ვნატრულობდით მის დაქცევას;
 მისთვის რომ იმის ჩამოქცევიითა
 მოვშორდებოდით ამ წვალებას.

VII.

შუათანა ძმა—მე ვსთქვი წინათა—
 სულით მწუნსარე იქა სჭკნებოდა...
 დაღონებული ის საძინლათა,
 საჭმელს სრულებით აღარა სჭამდა.
 აღმის თსის ტუბილი რძის მაგიერათს
 საპერობილეში მურალ წყალს გვასმეკდნენ
 და შური ვია მას დროს აქეთა,
 რაც ქვეყანასედ-ბორკილნი განდნენ—
 ბორკილში მყოფმა უნდა ვერ ტრემლით
 ქვისაკებრ სმელი შური დააღბოს
 და მერმე ისე, კბილების ელვით,
 საწყალ, საბრალთა სულმა შეჭამოს.
 მაგრამ ხეში ძმა ამას იტანდა,
 ტანჯვა, ვაჟა მას არად ხსანდა.
 მაგრამ სიცოცხლე უთავისუფლო
 სომ უკვლამ იცით რა რიგ მოკლდება.
 ეჰ! თქმა ჭყობიან.. რა გავგრძელო,—
 მოკვდა ხეში ძმა და მიშველება
 უგანასგნელს უამს მე არ შეემძლო.
 მე ვერ გშველოდი—ძმა მიკვებოდა,
 თუბტა ვი ვაჭვს კბილებით ვღრნიდი;
 მისი მოსვეენა მენატრებოდა,
 მაგრამ წვეულ ვაჭვს ვერ ვწვიტავდი.
 და ამნაირად ხემ შორი-ასლო
 ძმა საუკარელი სულს ამღვედა!..

გაი! შენ ძალღო წუთი სოფელო!..
 სკედრი მეც მასთან რატომ არ მკლავდა?
 მე ვურს უგდებდი უოკელ მის სუნთქვას,
 მესმოდა კვნესა გულის მომკვლელი;
 მესმოდა როგორც უმეტრონო ძმას
 სული ხდებოდა უკანასკნელი.
 მოკვდა უზუმრად, ვით შემდეგ სსკები,
 ვერ დაუსუტე მე მას თვალები.
 და შემოვიდნენ, ასსნეს ბორკილი,
 მეის უკუბოვოთ იგი ჩაუსუეს
 იმავე მიწაში, სადაც ზურობილი
 უსკინიდილოთ იგი ამოთუეს.
 ბეკრი კესკეწე ტირილით, ცრემლით,
 რომ იბეკვარ აღავს ის დაემარსათ,
 სადაც მზის სსიენი თავისუფლებით
 საზურობილეში მკედარს მისდგომოდათ.
 თუტცა ეს იუო უაზრო თსოენს,
 მაგრამ წინათა მე გამეკონას:
 «საზურობილეში გვაში დათულული
 არ არის არსად მოსკენებული».
 და ამისათვის მსურდა, რომ ძმად
 მათ დაემარსათ სსკა ადგილათ,
 რომ პატომარი სათულავში მაინც
 აწ უოთილიუო თავისუფლათა.
 მაგრამ ზემ ცრემლზედ იწეეს სიტილი,
 ზემ თსოენას ხომა ვურინ არ უგდეს...
 იქვე გათხარეს ცივი ადგილი

და უსრუნველად იმაში ჩაუღეს...
ჩაუღეს საწყალი და იმის თაჳთან
მისი ჯაჭვები მათ ჩამოჭვიდეს.

VIII.

მაგრამ ის ჩვენი ვარდი სულისა,
სიყრმით ჩვენი მზე და ანგელასი...
ნამდვილი სატი ღუდა ჩემისა
და რუხობის ოქრო ძვირფასი;
ის მშვენიერი, მშვენიებით სრული,
იგი მზე მამის-და სიუკარული,
ის, რომლისათვის შე იქ ვგოცნებობდი
და სიცოცხლესაც შე ვნატრულობდი;
რომ იგი სულით არ დამშვრალიყო,
შემდეგ სიცოცხლე, რომ შესძლებიყო
გამე! იგი დიდხანს იტანდა
მოთმინებითა თავისა ხვედრსა...
შე მახ გი არა—ის მამსნეკება;
მალმალ მამლეკდა ხმას და იმედსა.
მაგრამ შემდეგ იწყო ხელ-ხელა
სულით დაცემა და დასუსტება...
იყო ჩუმთა, ჩუმთა სჭვებოდა...
გამე!. იგი ჩემსედ ნაღვლობდა....
აჲ! ღმერთო, ღმერთო! რა სისიშია
კაცი სიკვდილთან რაჲს ბრძოლაშია.
მინახავს, როგორც მცხარე უღეტკაში
დახისლებული მებრძოლი კვდება;

მინახავს, როგორც წელიწადი
 მტურავი იბრძვის, მაგრამ იღლება
 და ბოლოს დროს თავის ფიტრითა,
 რომელს იმედობს და სუდ ეკრობა,
 სძირავს სვირთებში და ცივის წულითა
 სსვის უზრუნველად იგი ისრნობა;
 მინახავს კიდევ როს კაცი კვდება,
 ბოროტებითა მთლად აღვსებული;
 შიშით, სიბრწით, ხასე ეშლება
 და არის ღმერთსუდ ზურგ შექცეული;
 ჭკობის დაუდგრომლად ღმერთს და მის ქულებს,
 სინამ სიკვდილა არ გააჩუმებს.

— იქ იყო შიში — აქ მწუხარება;
 ჩვენთან სიმშვიდე — იქ შემფოთება..

ესა სჭენებოდა სულით და გულით,
 სჭენებოდა, მაგრამ მტკიცე სიმშვიდით.
 ცრემლს ვერ ნახავდით მის თვალებსუდა —
 მისი ფიქრები იყო ჩემსუდა.

მაგრამ, ვაიმე!.. იგი ქრებოდა,
 როგორათანა დღე ცისარტყელა
 ლაყვარდსა ცაზედ გადაწრაწნილი,
 რომლის მშენებით სტებებოდა ყველა.

არცაა კენესა და არც ვაება, —
 არცა ჩივილი თავის ბედსუდა. —
 მსოფლოდ შირს ეკრა მას მოთმინება
 და ხანდისხანაც ძველსა დროსუდა
 ის მოჭყვებოდა ხოლმე ბახსსა,

მაგრამ მე ვიყავ გაფრეხებული,
 ვურს ან უგდებდი თითქმის იმასა...
 იგი კვდებოდა განუძებული—
 თავის წვალებას ჩემგნით ძალავდა...
 უნდა ერთხელ იგი განუძედა,—
 სუნთქვითაც თითქო აღარ სუნთქავდა...
 ძველარი სინუძე ფიტსლავ დამყარდა
 და გამოკვებისადაც მე ამ სინუძით.
 დაუგდე ვური—სინუძე იდგა...
 შვექენ ვვირილი მუისვე გიყვივით;
 სასლმა სმა მომცა და ისე დანდგა.
 განძვინებული ვეტი ჩემ ჭაჭკვსა
 და გავიწიე გაშმაგებულმა —
 გაწულა ჭაჭკვიცა; ვეტი იმ ბომსა,
 რასეც მიბმული იყო ჩემი ძმა.
 მაგრამ, რას ვსედავ!!—ძმა აღარ არის,—
 ის, მოწვევტილის ვვაილივითა,
 კვიდა ბომსედ. დმერთო! რა არის!
 მიჩ დაღებული კარგის თავითა.
 დაკტაცე ხელი მე იმის ხელსა
 და გულს მივიკარ: ჭერ იყო თბილი.
 ვგრძნობდი, როგორცა სითბო სსუელსა
 ვაი! უჭრებოდა უკანასკნელი.
 ვიდექ ცოტა ხანს გაშეშებული,
 გულით და ჭანით სრულე დაგდუნდი,
 შემდეგ, სვედითა აღმოფოთებული
 დიდ ხანს მის ასლო დაუბარსცობდი;

მაგრამ მე იჭა მოსკენებას
 ვერა სვანთან ვერა ვპოვობდი,
 მხოლოდ კედლების შემოჩან სუნსა
 სახურობილეში მე იმდროს ვგრძნობდი.
 შემდეგ ისევე მკვდაჩთან მიველი;
 გაშტურებული მას დავატყერდი..
 რომ მე ვიყავი მაშინ ცოცხალი,
 მასაც კი ნამდვილ ვერ ვიარსებდი.
 ახ! რამდენ სეკდას ვპოვოთ იმ ცოდნაში,
 ოდეს ნამდვილად ვსედავოთ და ვიცით,
 რომ საყვარელი ამ ქვეყანაში
 ჩვენ აღარა გვიყავს—სრულზე გაკშორდით.
 ჭიჭი.. იმის შემდეგ დავრჩი ცოცხალი..
 საყვარელი ძმის შემდეგა ვცოცხლობ!...
 რამ დამითურა, თავ განწირული
 იმ დროს,—ესლაც კი ვერა თეკსა ვცნობ.

IX.

აჩა მასსოვს რა შემდეგ რაც მოხდა...
 გულ შეწუსებულს თვალთ დამიბნეულდა.
 ნათელი ბნელად და ბნელი ნათლად
 სახურობილეში მე მაშინ მიჩნდა.
 ჩემს გარეშეყო თითქო ჭიჭი
 რაღაც ნაირის ძალით ჭჭრებოდა;
 თითქო რეკავდა სადღაცა უარი, —
 რეკავდა მწუსრად, მწუსრად ისმოდა.
 და მრთლად უგონო ორ ქვის შუაში

გიდაჭი, ვითა გაქვავებული;
 ვხედავდი, როგორც სიზმარსა ღრმაში,
 ვეკლა ჩნდებოდა გაუვითლებული.
 სუვეელა შეკად და უფერულად
 ჩემ წინ სდებოდა რაღაცა ჩრდილად,
 ის არა ჭებოდა არც დღეს, არც ღამეს,
 არც საპურობილის მკრთალსა სინათლეს.—
 ის იყო ღამე, ღამე უბნელა,—
 იყო უსომეხ შავი უფსკრული.
 სჩანდნენ სასენი მთლად უსხეულა.
 სჩანდა ქვეყანა ხალხრებული.
 არ სჩანდა ცაი და პლანეტები,
 ქვეყნად არ იდგა არსად სინათლე..
 აღარ სად იყო არც დრო, არც წლები;
 არც ვაგთ სიმშვიდე და არც სისაწყლდე..
 არცა სიცოცხლე და არც სიკვდილი..
 იყო სინუმი, ვით მკვდართა მილი;
 ვით რაკანი პნელით მოცული,
 სრულე უკიდო, — გაშტერებული.

X.

ერთსელ უცრვივ ჩემს დასატებობლად
 მოყრინდა სტკენით რაღაც ფრინველი —
 ხან ჩუმდებოდა და ხან სელ ახლად
 იგი გალობდა და ჩემი თვალი
 თითქო სედავდა შეცით მიფრინავსა
 ტბილ მოჭიკჭიკარ, ახალ სტუმარსა.
 მის ტბილ გალობით პურობილი სული

ნეტარებითა იქმნა აღესული.
 მას ეურს უგდებდი და ამ სმენაში
 წინ წარმომიდგენს რაღაც ქვეყნები...
 მთლად დაუკარგე მე მტირე სანში.
 შემდეგ, რა გაჭქრნენ ჩემი ფიჭრები, —
 მე გამოვეხიზლდი, გვალვად ვისილე
 ჩუმი და ბნელი მუნ საპერობილე.
 ვისილე ვგელა, როგორც წინათა
 გამსკდარ კედელში დღისა ნათელი
 იშარებოდა ჩემთან ჩუმათა
 და ამ ნათელში ჩემი ფრინველი,
 ჩემი ჭაერის ტკბილ მგალობელი,
 იდგა უძრავად, ლაყვარდ ფრთებს შლიდა
 და მით ამაყად აშრიალუბდა.
 ის იდგა გარეთ დღისა ნათელში, —
 იგი გალობდა; იდგა ჭაერსედ
 ას! რას არ ვბოვდი იმ გალობაში!
 იგი გალობდა სრულეზე ჩემ ბედსედ.
 იმ დღეშდისინა მე არაფერი
 არ მინასავს რა იმ ფრინველის გვარი.
 როგორათაც მე, თითქო ისინა,
 იყო მარტოვან; ძმასა ჭგლოვობდა —
 და სიუვარულით იგი, ვითარცა
 ძმა სატრფო ძმასთან, იმდროს მოფრინდა,
 როდესაც სრულეზე არ ვის უუვარდი;
 როდესაც არც ვი ვისმე ვახსოვდი.
 მისი ჭიკჭიკი, მისი გალობა

იყო სიამით, სიტკბოთ გავსული;
 მისგან მიეტა გულსა მშვიდობა;
 მითი გაისსნა დაშხულა სული.
 ახლა, — ვინ იყო ეს მომღერალი?
 ზეცის მცხოვრები თავისუფალი?
 თუ მონებიდამ იგი ხელასლად
 გამოფრენილს მინდვრად და კვლად.
 და ცაში ცურვით, ფრთების ტერციალით
 ჩემთან მოფრინდა ის რაღაც სახათ?
 მოფრინდა ჩემთან მით გამასარა
 და თავისუფლებასეუდ მიმღერა?
 იქნება ესა, მაშინ ვფიქრობდი,
 არ არის სრულეს ამ ჰევენური!
 იქნება ესა არის ციური!
 იქნება სული ჩემისა ძმისა,
 გარდაქცეული მტრედისა სახად
 და სამოთხილამ სიმღერით ისა
 გამოფრენილს ჩემ სასახავად?!
 მაგრამ ამ დროსა ნუგეშის მტემმა
 დაიფრინდა მძლავრის ფრთებითა, —
 გაფრინდა იგი. ჩემმა თვალებმა
 ვკლარ ისილეს ის სრულებითა.
 არა, არ ჰგავდა იგი ჩემ ძმასა;
 თორემ ის ასრე არ დამაგდებდა;
 არ დამაგდებდა ის მარტოკასა;
 ის ასე მე არ გამიმეტებდა,
 რომ კვლად მარტო სულით დახშული

დავრჩენილიყავ საზურობილესი;
 ვითარც საფლავში კაცის სსეული
 მონწევდუელია ოთხ სმელ ფიცარში.

XI.

უცრვი ბედი გამოძევალა:
 საზურობილისა მსასურებთ სულში
 თიქთო სიბრალემ გზა გაიკვალა.
 ამის წინათ კი, ჩემს იქ ყოფნაში,
 მათ გული იყო გაშვებულნი,
 ჩემს ჭაჭკებზედაც კი უგრძნობელი.
 და რამ დაატებო ამ ერთ სანშია?
 რათ შემომსედე მონყალეს თვალთ
 არ ვიცი, მაგრამ კედელზედ ვია
 აღარ ვიფივი მიბმული ჭაჭკით.
 ჭაჭკის ნათლეთი, მწუსარებაში,
 კისერს შევიდა, არ ვიგლეჯავდი
 და ამნიარად საზურობილესი
 ბოძების შუა ვსეტიალობდი.
 მსოფოდ ვსტდილობდი, რომ ჩემი ფერსნი
 ძმების საფლავზედ არ დამდგარიყო,
 რომე ამითი ჩემი წმინდანნი
 უბრალოდ არსად შეურაცხმყო.

XII.

და ჩემის ჭაჭკით ერთსელ მოძინდა,
 მე გამოკეთსარე ჩუმათ კედელი;

მაგრამ ფიქრათაც არ მომდიოდა
 ნებით ცხოვრება. ვიყავ ობოლი:
 ქვეყნის სსკად მსხნდა; სიციცხლე ფუჭად
 ტანჯვა, ვაება სულ აღარაფრად.
 საშურობილესთან ჩემი სიციცხლე
 მტკიცე კავშირით მე შევაწვდელი.
 საშურობილეში მთლად ოჯახობა;
 ვეკლა, ვისაც კი ვცნობდი, მიუყარდა,
 დაკოტოკე მუდმივ და მეოხება
 აღარავისგან ქვეყნად არ შეიხნდა.
 და შწირი, ქვეყნის მეკვლიშობაში,
 ვიყავ სტუმარი მომეტეხული;
 როგორათაცა ღრუბელი ცაში,
 ცისა სივრცეში გადაკარგული,
 რომელიც დღისა სათელსა სსიკებს
 თითქო ეძალკის, — არ სსტიროებს.
 მაგრამ მე მსურდა თვალი გადმეკლო
 მშვენიერ ნაცნობ დიდი მთებისთვის;
 მსურდა მესილა მთა, ღრე, ტყეები
 წყნარად მეცქირნა ლაჟვარდი ცისთვის.

XIII.

მე კვლავ ვიხილე ვეკლა ესენი:
 იუვენ ისევე წინანდებურად;
 მალალსა მთებსედა საუკუნენი
 თოვლს თოვლსედა სდებდნენ ისევე იმეკარად.
 მათ ქვემოდაგანა აღშის ტოტები
 ფართო მინდორსედა ისლახებოდნენ
 და მთლად უძირო, უთვლელი ტბები,
 რანას სსრიალსა ვურსა უგდებდნენ.
 რანა გარბოდა შეუდგრომელად

თვის აღყვავებულ კიდევთ შორის
 და განისმოდანა შინაღი ტურფად
 რანას მიმდევარ, მრავალთ მდინარის.
 ისმოდან, როგორც გაშეოთებულნი
 მთის წყაროები კლდეებსედ სტოდნენ.
 მათზედ და ქვემოთ თეთრი ღრუბელნი
 წინანდებულად აწ გამოქვრთოდნენ.
 შაწაწა ნავი, მვანარის სინქარით,
 ცისა და წყალთა შუა გარბოდა.
 იგი გარბოდა ყოველს თვის ძალით
 და გორისონტსედ სელსელ ქვებოდა.
 შატარ-შატარა წყნარი სოფლები,
 თვის მხარეულის ქობმასებითა,
 და მშვენიერი დიდ ქალაქები
 გამოსტყუოდნენ სქელ ბურუსითა.
 თვალი შევასწარ მე ერთ გუნძულსა,—
 ის იყო ტურფა და მშვენიერი,
 მაგრამ მარტოკა უმსუქდა წყალსა,
 მასზედ მოქვრდა მთების ქარი.
 საძი სე იდგა მუნვე ამჟამად
 და მათ ჩრდილებ ქვეშ მდინარეები
 მიხსრიალებდნენ შეუდგრომელად
 და თავისუფლად მათი ტოტები
 ხემ მშობელ მიწას გარს ესკოდნენ.—
 მასზედ სიამით იფანტებოდნენ.
 ვსელავდი როგორც შატარა ნავი
 ხემსა კედელთან სადგომს ქვებოდა;
 მესვლავდი, როგორც მასზედ მტურავი,
 თავისუფალ ქარს იქა უცდიდა.
 შემიდევ იმროდა, რა ზურგ ნიავი,
 ქვემოთ გარბოდა შატარა ნავი.

მაღლა ჰქაერშიც არწივნი ჰქაერდა;
 არსად მინასავს იგი ამტყარდა;
 მძლავრის ფრთებითა ჰქაერს აზობდა
 და მასში ჰქაერდა იგი ამტყად.
 ხან ეძუებოდა გრიალით დაბლა,
 ხან ფრთების ცემით მიჰქაერდა მაღლა
 და მასთან ჩემი მწუსარე გული,
 თითქო ნაჭრებად იგლიჯებოდა...
 მისის ცქერითა თვალთავან ცრემლის
 დარტყული კადმიმდიოდა.
 ასალმა ჟაკრმა დამიწვა გული, —
 გული საამეს მთლად მოკლებული,
 და დამენსა ჩემი ჟაკრები
 მწუსარებაში დაგლეჭილები.
 და რას ხელ ასლად ჩაგვავი თავი
 საპურობილეში ჩასასვლელათა,
 ვგრძნობდი, თითქოს ცივი საფლავის
 გარს შურტუმებოდა საშიშ მცველათა.
 თითქო ჩემი ძმა, ძმა საუკარელი,
 უნცროსი ძმი ძემის მიკვდებოდა;
 თითქო მიწის სოკი მუცელი
 ძაშინ საუკარელ ძმას მტაცებდა.
 მაგრამ არ მივე თავს მოსვენება,
 თუმიცა ვი გული მას თსოულობდა;
 თუმიც ემატოდა სულსა ვაება
 მაგრამ მე იქა ტანჯვაც მიუვარდა.

საქართველოს მემკვიდრეობის მინისტრის განკარგულებაში

დღე მოდიოდა, — დღე კადიოდა —
 მიზნოდნენ წლები — მე მათ არ ვსთვლიდი.
 მესხიერება მეკარგებოდა
 თითქო, ქვეყნისას აღარას ვგრძნობდი.

ბოლოს მოვიდნენ ჩემთან კატები,
 რათა და რისთვის? — მის მიზნებს
 მე აჭამებდნენ არ გამეგება,
 დიდი ხანია სულ ერთგვარ ვსთვლიდი
 თავისუფლებას და მონებას...
 ჩემ ნებათ ვიყავ, თუ ჯაჭვსა ვწევდი
 არა ვნაღლაბდი მის შეტყობას.
 მე შევიუვარე უიმედობა,
 მარტოდ — მარტოვან ბნელში გდება
 და შევრქვაროდა მათ გულ გრილათა, —
 ჯაჭვებს ვისხნიდი უსურველათა
 და ბნელი არე ჩემის სათლავის
 მკის შემთავარდა უმეტეს ყოვლის.
 იქა მჩხებოდა მთელი სასლობა.
 უჩუმრად ქმნობდა ისევე აბობა
 ჩემს ფანჯარაში, სიდიგანადა
 მიუვარდა სოლმე დამენასა ცა
 ეს ჩემი მკლავიც იქ ჯდომის დროსა
 მე შევჩვიე რკინის ცივ ჯაჭვსა.
 და აი რა არს კაცის გუნება!..
 როს გამოველ და მზე დავინასე
 და მომენიჭა თავისუფლება,
 საპურობილეზედ ამოვიოსრე.

ნ. ლომიური.

1871 წ. მკათათვის 22-საა

ს. არბოს.

სელასლავ ძალს და ღონე და მიეცნენ სელ-მეორედ ღონიერს ცნობებს
 მაგრამ ჩემს გულითადს თაყვანსაცემ მკითხველებს, შეპყ-
 ლია რომ არ გაუკვირდებათ ბუნების ამგვარი ბრუნვა. ეს მისთვის
 აუცილებელი საჭიროება არის. უკვდავ-შუბრებული ქვეყანასედ არა არის
 რა. ყველა იცვლება და ახლდება. ამ მუდმივი უამითი-უამად ცნობრე-
 ბის გადასწავლურებაში, ყოველი არსება, მტენარე და თვით ბუნებაც ქმრ-
 ებენ სიცოცხლის ძალას. უძირსოდ ყველა მკვდარია. ასე იფიქრეთ, რომ
 იქნება ამისთვის დღე დამდება და დამე თენდება; გაზაფხული გადის, —
 ზაფხული დგება; ზაფხული გადის, — შემოდგომა მოდის; და ესეც
 თავის რიგსედ მეფობას სამთარს უთმობს. ამ გვარის ცვლილებით,
 გიდევი ვიტყვი, ბუნებას სიცოცხლე ეძლევა. სამთარის ცივი ქაერი, თო-
 ვლი და წვიმა-წუხლი დედამიწას ისე უფდება ძარღვში, როგორც ბუღა-
 კის ზურს ჩაი, და შესუსტებულს აცხოველებს და ანოუიერებს. გამხმა-
 რი ბაღასი, ფოთლები, ხის ნეკრები და ათი ათასი ნიუთიერება ღვე-
 ბა და ამ სახით ანოუიერებს და ქულებთავს დედა-მიწის ზურგს, რომ
 რა არის მეორე გაზაფხულამდე ქვეყანა ისე ააფუოს, როგორც მაგა-
 ლითებრ, ხაში ცომს ააფუებს ხოლმე, და აბიბინდეს სელმეორეთ
 თავის ჩვეულებრივი უვაილთა დიდებით, გაიმალოს ვარდი, ამოვიდეს
 ხოსანი ია, გამოიღოს ატამა მარსაწონი უვაილი, აბიბინდეს თეთრ
 წითელი უვაილები ვაშლისა და სხვ. მიწის ჰიარსედ სორროში შემ-
 მურალმა და თვის ქერქში შეკუმშულმა ძლარბმა, ხელიკმა, მცურავმა,
 ბურმა და ყოველმა არსებამ გაიღვიძოს მისთვის, რომ სელმეორედ,
 სამთარის გამო მწუსარე, გაციებულ და დამბუნებულ გულზე სიცო-
 ცხლის ჩამკენებელი ზაფხულის სითბო დაკრულდება, გაიღვიძონ და
 ისამოვნონ თავის სიცოცხლით.

ამ ფიქრებში კართული ვიყავ და ძალიან ამაყად შევცქეროდი
 ქვეყანას და ვსადიდი ჩემს თავს ბედნიერად. ამ ფიქრებით გატანებულს

გული მიფრენდა სისარულით, მაგრამ ვაი ამ დღე-ნაკლებს წუთი-სოფლის სისარულს. დიდს სისარულს დიდი მწუსარებაც თან მოხდესო, ნათქვამია. უეცრად შემომხვდა გზაზედ ერთი განათლებული ლეკი კაცი და სისარული ჭირად და მწუსარებად გადამიქცია. ქართველების ახლანდელ დაცემულებისგან ფეხსეოდ წამოუდგომლობაზედ იმან მითხრა: ვისაც ერთხელეკე თავში კობალი მოჭსკედრია და ტვინი ამოუნთხეკია, ის ვერ მოარსება და კვლავ წამოდგება ფეხსეოდო. ამ გვარად დაიწყო მან ჩვენზე სჯა და თქვა.

ეს სჯა ქართველებზედ ამ ლეკმა დაიწყო ბაღთაღოში მეოთხეკვლეხიის გამო, რომელიც წინ შემოგვხვდა. ამის ლაპარაკში ჩვენ დაუპირდაპირდით ეკვლეხიას და მე ვისურვე მისი ნახვა. ლეკიც თანგამომეკვა. ეკვლეხია ახალა. ის არის ნაშენი ჯვარის სახედ, გრძელი მომსსო აგურით, მაგრამ საცა ეკვლეხია არის დასრულებული, იქ გარეშეშო არის შემოკლებული არშია თლილის ქვითა. მერე არის დართული ფილაქნით. შემდეგ დაიწება ფრად მოხდენილი მისი გუმბათი. გუმბათის ძირი ეკვლეხიის ბანიდან არის ჯერ დაწყობილი და აშენებული თლილი ქვით ერთ არშინ ნახეკრამდე და მერე იმ მოხენებულ გვარს აგურით არის დასრულებული. თავზედ მოდებული ქონია დიდი ჯვარი. ეს ხანს იმის მოქცეულს ალაგიდგან. ამ გუმბათის ძირში ზედ ქვეზედ არის გამოჭრილი დასაკლეთ შსარეს ორი ჯვარი. ისინი იფურებიან კასეთისაკენ. კაი ოსტატი ყოფილა ვისაც ეს უშენებია, მშენიეკად არის ჩაგები. ეს არის მისი გარეგანი სახე. შევიდეთ ახლა შიგ და ვნასოთ შიგ როგორლა არის გამართული და დაწყობილი.

რა გინდ მაგარი სასიათისა და უგრობოელი კაცი მიადგეს ამ ეკვლეხიას, შესდგამს თუ არა ფეხს კარებში, უნებლიეად იტუვის ფხაღმუნის საღმრთო სიტყვებს: ჭსაჯენ, უფალო, მანებელნი ჩემსნიო.

შიგ შესვლის უმაღლეს შემოგესმით რაღაც სუვილის სმას და ჟურთიყი-
 ქრებთ, რომ ის კვხისისა, მაგრამ მასშინვე მიხვდებით აგრეთვე, რომ
 ის არის ქარის სუვილის სმას. თუნდ რომ ნიავეც იყოს, მაინც და
 მაინც კარებიდან რომ უბერავს ეკვლევისა თავის სიმაღლისა გამო სმას
 აძლევს. აგრეთვე შიგ ბსუვიან მრავალი ბუსი და კრანხანები და გუ-
 ბათის ფანჯრებში გადიან გარეთ და სელასლავ შემოდინ შიგ. ყვე-
 ლა ესენი, რასაკვირველია, იმის კრანხანობას ამტკიცებენ. მაგრამ მის
 აოსრებას და კრანხანობას იმის შინაური მდგომარეობა უფრო კარგად
 ამტკიცებს. მას ორი კარი აქვს, ერთი დასავლეთის კედელში, მეორე
 ჩრდილოეთისაში და ორივე ჩამოქვეყნული არიან. მტერს ამ კარის თაღ-
 ში ვგონებ განძი უქებია. აგური ერთ არშინსედ სულ გამონგრეუ-
 ლი აქვს. შიგნიდანაც ძირს მიწასედ ერთ არშინსედ აგრეთვე სასუქ
 ნარკვი მიწა ურია; ამისთვის რომ წვიმიან და ცივს დღეებში ლეკის
 მუნახირებები და შეხვარებები ძირხას და ცხვარს შერევავენ სოღზე შიგ
 დამდამობით. რომ ის ამგვარად არის ამოვსებული, ამას ამტკიცებს
 ის ფაქტი, რომ კედლის ძირებში ბერს ადგილას განძის მქებნელს
 თითო არშინსედ მიწა უჩაჩქნია და სულ სასუქ ნარკვი მიწა ამო-
 სულა. საკურთხეველს გარდა მას კედლები არა ქონია გალესილი არც
 შიგით და არც გარეთ ეს იმასედ ეტეობა, რომ იმისი აგური ქა-
 ლიან ზქვეინავს, ლიპლიპებს და შრიალებს. ჟამთა ვითარებას გალესა
 და დასატვა არ დაუცლია; მხოლოდ საკურთხეველის კედლები კი მშვე-
 ნივრად უოფილა გალესილი და დასატული. ხატები სამრევად უოფი-
 ლა კედელზე განწეობილი და გაბეჭეული. ძირიდან ორ არშინის
 სიმაღლიდან არიან დასატულნი ხატები კანის მთელი ტანით. ესე-
 ნი ვგონებ მოციქულნი არიან. შუაში დასატულებია უფრო წერილი
 ტანით და მოციქულნი ნაწილი ხატებისა დედათა სქესს ეკუთვნის.
 სხვათა ძირის ღვთის-მშობლის მიძინება არის დასატული ხატისა კუ-

ბოთი. ის მშვენიერად ეტეობა. მაგრამ აქვე კვერდსედ არის ღვთის-
 მშობელი მთელი ტანით და ზედ აწერია სასული ბერძნული ასოებით.
 აგრეთვე აქვე ახლოს ერთი მტკავლის სიგანეზე და საგძესე არის
 რაღაცა ნაწერი ბერძნულად. კარგად ეტეობა, მაგრამ მე არ ვიცი ვით-
 სვა. ქართული ნაწერი აქ ვიხილე მე მხოლოდ ერთ სატზედ წარწე-
 რილი გრძლად და დიდრონი ასოებით. რადგან ზოგი ერთი ამის-
 თაგანი ხანჯლის წვერით არის ამოჩინებული, ამისთვის იმის წაკით-
 ხვად ვერ მოვახერხე. მაგრამ სამს დასაწეის ასოდგან (წ. ლ. მ.)
 ხჩანს, რომ აქ უნდა იყოს დასატული ვიღაცა დავითი. სულ თავში
 მესამე რიგზედ კი სატები კაცის გულს ზევით არიან დასატულნი და
 ეტეობათ, რომ სსვათა შორის მასარებულნიც არიან. ამ სამივე უმთა-
 ვრეს სატების რიგობას შუა ჩართულნი არიან ვიდევ მრავალნი წვერილ-
 მანი ტანის სატები. ამას გარდა სატი არ ხადა ხჩანს და ჩემის აზრით
 არც არათერი ყოფილარა ხსვგან. გუშმათში ზევით შიგნიდამ აგრე-
 თვე ეტეობა, რომ მას ქქონია ჩამოკიდებული დიდი ხომლი. გარდა
 ამებისა უეჭველია, რომ იმას განკელაც ეწებოდა. რაც უნდა იყოს,
 ეჭვი არ არის, რომ ეკვლესია მდიდრად ყოფილა შემეული ეკვლესი-
 ური სამკაულით.

ის არის აშენებული მეთექვსმეთე საუკუნის დამდეგში კასეთის
 მეფე ლეონისაგან, ყოვლად წმინდა ღვთის-მშობლის სასულზე. მე ასე
 ვიფიქრებ ამისთვის, რომ 1658 წელში აქ იპოვნეს აღიანათელეებმა
 ხენის დროს ამ ეკვლესიის წარი, რომელზედაც გარშემოაწერია ქარ-
 თული მხედრული ასოებით, რომ ის შეუწირავს ეკვლესიისთვის მეფე
 ლეონს. მაშასადამე ის ყოფილა უზაროდ იმისთვის, რომ ახლად ყო-
 ფილა აღშენებული და მეფესაც თავის მხრით ის შეუწირავს. ამ აზრს
 ამტკიცებს ის ფაქტიც, რომ ეკვლესია არ არის გაღვნილი არც შიგნი-
 დგან და არც გარედგან, გარდა საკურთხეველისა, რომლის კედელი

აგრეთვე დასუღივ არის. თუ მასწავლებელ დროში არ უყოფილიყო ის აშენებული, უკვლავ, რომ თავის სიმშენიერის და დიდების გეგმად ტაძარი ისე იქნებოდა შემოსილი სტუბით, როგორც მისი საკურთხეველია. მაგრამ ეტყობა, რომ ვერ მოუხსწრიათ. უმთავრესად ვითარებას დაუძლია მისი შემოხდა.

წინა ღონის ამ ეკლესიაში შეწყვეტილა კასეთის მეფის ალექსანდრე II-ს სიკვდილს შემდეგ. ეს ხანსე ზარკვლად იმ ფაქტიდამ, რომ მეფე ალექსანდრე თავის შვილს გამაჰმადიანებულს კონსტანტინეს, მოჰვალს ხმარსეთით საქართველოში, მიეკება ხანაში, რომელიც სასულიერო ერქვა ამ ეკლესიის გარეშე მოყოფ დაბა ჭალაქს. ახე მოგვითხრობს ვასტანგ მეფის ქართლის-ცხოვრებას. მეორე დამტკიცება ამისი ის არის, რომ ამ ალექსანდრეს შვილი დავითი ამ ჭალაქში ბრძოლის დროს ლეკებმა მოკლეს და სიკვდილს შემდეგ ინგილოებმა წაიღეს და ურის ტაძარში დაასაფლავეს. მესამე დამტკიცება ამისი ის ფაქტია, რომ ეს მამა მამის მკვლეელი კონსტანტინე, — რომელმაც ქეთევან დედოფალი, დავით მეფის მეუღლე, და თავისი რძალი, თავის ცოლად დაასაყლა, — ხანაში მოიკლა ბრძოლის დროს. მეორე — კონსტანტინე, მამა და თავის მამა გიორგი აქ დასოცა, რადგან ამითი დასოცა აქ უფრო უმისრად შეიძლება, ამისათვის რომ აქ ქრისტიანობის დამსობას აღარ უკვლავა. მამასადამე ამ დროს მუსულმანობა თუქნა მორეკოდა აქ ქრისტიანობას, მაგრამ ის სრულიად დამსობილი კი არ უყოფილა. ახე რომ არ უყოფილიყო დავით მეფეს ხანგილოში კავის სოფლის მასწავლის სოფელს უუმში მოყოფ ეკლესიაში როგორ დასაფლავებდნენ. მაგრამ კონსტანტინემ მამა და მამა აქ რათ მოჰკლა? რატომ ისინი თელავში არ დასოცა? იმას რომ მეფე ალექსანდრე თელავში მოკვლავ თავის შვილით, უკვლავა, რომ იმასაც მამისევე მოჰკლავდნენ ქართველნი, რომელთაც დასაფლავეს თუ არა

მეფე ალექსანდრე, მამანვე აქმალსენ და იმასაც მუხრი ეკადანეს ბა-
 წარშივე. ერთის სიტყვით რადგან წაქათალის მასწავში მსწავლებლები
 წართველები, რომელთაც ასლან ინგილოებით უწოდებენ, გამაქმადიანებულ
 ნი იყვნენ და ძლიერა ჭრელი ლეკებიც მისი მომხრენი იყვნენ, ქრის-
 ტიანობისა და მეთვისა ვი წინააღმდეგები ამისთვის ყოვლის უსიამოლოდ
 და უშიშრად შეიძლებაოდა მისი მოკვლა აქ უფროს სხვა მადიანო ქვე-
 უანაში, ვიდრე საქრისტიანო თელავში ეს თვავტი უეჭველი სდება უფ-
 როს ცბით, რომ ქართლის ცხოვრებაში მოხსენებულაია, რომ ქეთევან
 დედუფალი თანასმა არ გაუხდა ანუის მასლს მის ცოლად შერთვაზედ
 და აუჯანუდაო. უკეთუ ალექსანდრე იმან მოკვლა თელავში და თავის
 ცოლად ქეთევანა აქ ყოფნაში დაასახელა, მამ იმას ნებას რაღად და
 მისცემდა, რომ ის მოკვრობოდა მას და აზოასი მოქსდინა და მო-
 კვლა. უტუობა ეს სანქე აქ არ ყოფილან. ამ გარემოებებით და მოსა-
 წრებით მე ეს სემი აწრი უეჭველად მიმანია; მაგრამ ეველა ამასსე
 უფრო მკვიდრად და მტკიცად ამტკიცებს ამ აწრს სასული «ეიმურბა-
 წარ» ზირველი სასული ამ ეველკაიასა და გარეშემა მეოფე დაბა ქა-
 ლაქისა, როგორც ვასვენებს, ყოფილან ბაწარი, მაგრამ როდესაც მე-
 ფე ალექსანდრე მოუკვლავთ თავის შვილითურთ, და მათი მველელი
 კონსტანტინეც თავის ვარითურთ აქ ამოწვევითათ, მამინ ზედ მიუ-
 გვრებით სიტყვა სასულასა «ეიმურ», რომელიც თათრულიდგან ქარ-
 თულს ენასკად წინაშეს ამოწვევას, აღსტყვას, ყათლამს. ამ ყამდ
 ამ აღავს თათრები და ლეკები უწოდებენ მსოლოდ «ეიმურს» და მა-
 ლანს იშვათად «ეიმურ ბაწარს», მაგრამ ინგილოები ვი მედამ «ეი-
 მურ ბაწარს» ემსიან. აბა ეს მველებური წოდება ბაწარი, რომელს
 გარემოებისა და დიდის შემთხვევისა გამო შეიცვლებოდა «ეიმურად»,
 თუ არა ამ ქვეუნიის დიდებულთა მკვებების დასოცვისა და ამოახინათვის.
 ეს აღავი ესლან აახარებულა. აქ ქვასა და ატურების სამტურვე

ბის მეტი აღარა არისრა. ამ ქვეს და აგურის ნამტკრეკებს დიდი აღა-
გი უჭირაკნათ, რომელსაც სოფლის აღიანათის ინგილოები ჰსენენ და
სთესვენ და კაი მოსაკალიც მოჭდისთ. ეგვლეხიის აღმოსავლეთ-სამს-
რეთი მხარე დაუციათ ჟაგის ხეებს. მაგრამ ერთი გერსტის სიშორით
არის სოფელი, რომელსაც ყეიმური ჰქვია. ამ სოფლის ბოლოს აღ-
წერილ ეგვლეხიის მასლობლივ აღმოსავლეთ-ჩრდილოეთში აგრეთვე
ეგვლეხისა უგუმბათო არის, დასავლეთ ჩრდილოეთში კიდევ ჟართა-
ლალების საძროხე ბინები, რომელსაც «თორფას-უალას» უწოდებენ,
იმისთვის რომ კითხვაც ამდღაც თემურ ლენგს ქართველების უმა-
წვილები მოეგროვას ერთად და ჟურ ცხენებისთვის გაესრესინოს, მე-
რე თავები წაეკეთოს, ერთად მოეგროვებინოს, მიწის წაყრით აგორ-
წოხებინოს და ეს სახელი ეწოდოს მთელს ამ აღწერილს აღაგს სა-
ზოგადოდ აქაური ქართველები უწოდებენ «ბაღთაღოს» რომელსაც
ახო ბანი რომ მოეკეთათ, დაჩნება ა ს თ ა ლ ა ა ნუ ა ს ტ ა ლ ა. ეს
წოდება არის ქართული და ჰნიშნავს ატუტებას, უათლამს, არევ და-
რევას, მესისხლეობას, ახრებას და გამოჰსატავს იმავე აზარს, რასაც
თათრულს თორფას-უალას: მიუწერენ. ხლდა აქ სცხოვრებენ თათრე-
ბი ანუ მულალები-მონგოლები, რომლებიც შლატონ, იოსელაანის აზ-
რით თემურლენგის ჟარის-ნაშთნი არიან.

ამ შესანიშნავ ეგვლეხიის გარეშე მო მდებარე აღაგის ისტორია
ჟურ კიდევ ამით არა თავდება. მას გარს ესევე მრავალი შესანიშნავი
ზეპირ მოთხრობაები რადგან დაწმუნებული ვარ, რომ მკითხველს
ამ მოთხრობების შეტუობა ესამოგნება, ამისთვის მე იმათ აწერ.

მასლობლივ შეათუ თათრისა, ინგილოებისა და ლეკების სოფელ-
ში მცხოვრებნი ხალხნი ამბობენ, რომ ეს «ბაზარი», ანუ ყეიმურ-ბა-
ზარი», ანუ «ბასიაღო», ანუ «თორფას-უალა» დიდი და მშვენიერი

ქალაქი იყო. აქ ცხოვრობდა, მ.ი.ის აზრით, ფერუხანში, მუსკოვი
 მშვენიერთა მშვენიერი მხედ უნასავი თამარი, რომელსაც აქაური მც-
 ხოვრების სიმოთხეში მცხოვრებ უმანკო, წმინდა და უმშვენიერთა მშვე-
 ნიერს ფერიებს ადარებენ. თამარ მეფის სილამაზე, როგორც მთელ
 აზიაში, აგრეთვე წაქათლის მასრის მცხოვრებლებშიაც არის გათქმუ-
 ლი. ის თურმე აი აქ ბაზარში ცხოვრობდა და ატარებდა თავის წუ-
 თის სოფელს ბედნიერებაში და კმაყოფილი იყო თავისი ბედისა, სვისა
 და სიცოცხლისა. იმის სასასლეს შეადგენდა ეს ეგვლეხისა, რომელსაც
 მცხოვრებნი «ფერი-ყარას» უწოდებენ. ის არაოდეს თურმე შინაღან კა-
 რში არ გამოდიოდა, რომ რა არის მეფეთა მსვერავებმა არ იხილან.
 მისი მშვენიერი სახე და მეფეთა შორის სილამაზის სმა არ გაუგდონ,
 იმას არ ჰხურდა ქრმის შერთვა, რადგან იყო მეფე მამაცი, ჭკვიანი
 და ამაყი. ამე ქვეყნის მეფეებმა თავის ჯარით ვერ დამამორჩილესო
 და აბა ერთ კაცს როგორ დაკემორჩილები და ქვეშ გაუგორდებიო,
 ასე ბრძანებდა თამარ მეფეო, ამოაბენ ლეკები. მაგრამ მის სიმშვენი-
 რეს, წამოსადგეს და ალვის სესხვით წამოაწევილს ტანს და ძალას
 მეფურს ჭკუ-გონებას თუმცა აენთო ეგვლა აღმოსავლეთის მეფეების
 გულში ცუცხლებრივი სიყვარული; მაგრამ ის თავისი მეფური სიამა-
 ყისა და თავგასულობისა გამო რჩებოდა მათდამი უგრძობელი: მთ
 ყურს არ ათხოვებდა, არაფრად აგდებდა, და მით ზოგს აჯავრებდა
 და ზოგს კი უფრო უნთებდა გულში სიყვარულის აღს. ეგვლასთვის
 უარის თქმამ მეფეები გააჯავრა, მაგრამ რადგან იცოდნენ ფერი-სანუ-
 მის სიმძლავრე, ამისთვის ვერა გაეწოთ რა. ეგვლას მისი მტრობა
 ედოთ აჯულში, მაგრამ შიშით ომს ვერ უცხადებდნენ. ამ გვარ მდგო-
 მარეობაში იყო თვით ხმარსეთის მეფე დიდი შაჰბაზინა, რომელსაც
 ეგვლასედა უფრო დიდი სიყვარული ჰქონდა გულში გაღვიძებული. ამ
 გარს მის სიყვარულსედა თავგასულ ფერუხანში-თამარი მის საშინე-
 ლის გულ გრილვით სცემდა ხსუსს, ქვეშ-ქვეშ ქვეუდანსავით იცი-

ნოდა, ქოქელას აურიდა და თავის თავმოსწავლობით და მისი უკუდრო-
 სობით აჩვენებდა თავის მასზედ უადრესობას და მსესთა— სეობას.
 ამ გვარმა სიამაყემ ერთის მხრით ირანის შაჰაბაზი ძალიან გააჩვი-
 და წინააღმდეგ თამარისა, მეორეს მხრით უფრო აუჩქარა გულის თქ-
 მის სიყვარულით სავსე ვახში სისხლის ბრუნვა და გულის ფანტაზია.
 სიყვარულის ძარღვში სისხლი უჩქევარებდა ვით შადრევანის წყალი.
 ამისთვის მან განაზრახა: ან უნდა მოკვდეთ, ან ჩემი სურვილი აღვი-
 სრულა: როგორ თუ იმასთანა გაურძმა მე ირანის შაჰი ქრმად არ
 მიკადრება, ამბობდა თურმე შაჰ-აბაზი. მაგრამ ვიდრე გამოუცხადებდა
 ამს, იმან განაზრახა პირველად თამარის სურათის სილვა და მისი
 ხამხედრო ძალა დონის შეტეობა და თავის თვალთ ნახვა. მაგრამ ამას
 რა რიგად მოახერხებდა შაჰ-აბაზი, რომ ფერისანუმა ი ამარი უცხე კაცს
 არ ეჩვენებოდა, თავის ქვეშევრდომების, ვაჩხა და ხახხლის მოხამ-
 სახურებს გარდა. ი თუ ვახშე დიდებული უცხე კაცი მოვიდოდა მის
 სანახავად, ის პირბადით ელამარჩებოდა და ხელსანი ისა და თეთრ-წი-
 თული ვაშლის მსგავს პირის სურათს ვი, რომელსაც უფრო და უფ-
 რო უმშვენიერებდა მას ძალიან კვლევური უელი, მხუქანი მოუკანილი
 ღაბაბი, გრძელი ძევი ნაწნავი თმა, გადმოშვებული უკან წელზე და
 წინ ნიკაბის თანასწორად ქართულად შეკვეცილი თმის ვაგები და შავი
 თვალ-წარბი. ანაოდეს არ უჩვენებდა. მისი ეს ხასიათი რომ იცოდა
 შაჰ-აბაზმა, ამისთვის ის თითონ აღარ წამოვიდა და გამოგზავნა მს-
 ტურები, რომ ამი დაესტათ როგორმე მისი სურათი და მიერთვით
 მისთვის. ეს განზრახვა გონიერმა ფერისანუმა-თამარმა მას შეუტეო
 და თავს გაუფოხილდა; ამისა გამო შაჰის სურვილი კარას გზით ვერ
 აღსრულეს მოხელეებმა. მაშინ იმან განაზრახა მარტოდ წამოხვდა სა-
 ქართველოში მის სანახავად. ახლა დაიწყო იმან მოსაზრება, ი თუ რა
 დონის ძიებით მოახერხოს მისი ნახვა. ის რომ ამ ფიქრში იყო და

ძალიან ღონობდა, მის გამოეცხადა თავისი სამხახური ერთმა მკვლავ-
 მს. იმან უამბო, რომ მედამ წელიწადს მე მიედივარ ფერისხუნს თა-
 მარის სხლში და სწილენძის ჭურჭლებს ვუკლავო და ამისთვის ის
 ჩემთან ისე დაუონალებული და დახლფებული არისო, რომ მედამ დი-
 ლაობით ჩამოდის ჩემთან და მეღანაჩეებსო. ამოდი ესლა შენ მე გა-
 მამეე შეგირდად და იმას განუენებო. მკვლავის ღიტყვასედ შაჰ-ახანი
 თურმე დათანსმდა და დაჰმირდა ბეგობას და აგრეთვე დიდს წყალობას.
 ჩაიგვა გლეხური ტანისმოსი და ამისათთ ისინი მოვიდნენ ბაზარში,
 სადაც სტხოვრებდა ფერი-სანუმა-თამარი. მკვლავი ჩუქულებსამებურ ჩა-
 მოსდა სხასსლეში და დაიწყო ჭურჭლის კაღვა. ერთ დღით ადრია-
 ნად ფერისხუნის ჩამოვიდა და ჩუქულებსამებურ თურმე დაიწყო მკ-
 ლავთან მუსაიოვი. ამ დროს გონება გამჭრიახნი მეფენი ძალიან და-
 კვირდნენ ერთმანეთს. თამარმა იფიქრა, რომ ეს კაცი თუმცა მკვლავის
 შაგირდაი, მაგრამ როგორც ეტყობა მის სურათის მეტყუელობასედ
 ვისმე დიდ კაცი უნდა იყოსო. ამ ფიქრში მოსული ის მამინვე ადგა
 და წავიდა შინ. ეს დღე არაფერი. მეორე დღეს ჩასუს, რომ იქ აღარც
 მკვლავი და აღარც შეგირდი არიან. თამარმა იგრძნო მცბიერება და
 მიჰსვდა შაჰ-ახანის უოფნას: გამოუყენა მღვეარი. მაგრამ შაჰ-ახანმა
 ისძარა ოსტატობა: იმ დამესვე მოავდა ცხენს და შავარდენივით გას-
 წია სპარსეთისაკენ. როდესაც უაფი-ჩაის წყალზე მივიდა, რომელიც
 არის ვახთაღის მარამივე, აღმაღლს ფოშტის მახლობლივ, სო
 ფლის შოცვირის დასავლეთ გვირდსე, ჩამოხდა ცხენიდან, დანალა ის
 უჭუღმა და ტყუასავით გასწივა სპარსეთში. ამ აღვას თუმცა ფერი-
 სანუმა-თამარ მეფეს, უაფი-ჩაისე გადებულს სიდსედ ყრული ჭეო-
 ლია ქირის ახალეხათ, და აჰვე უოფიდა აგრეთვე ქალაქი სახელწოდე-
 ბით "თოფსად-უალა" (მიწის ცისე), რომლის მეოფობასაც მართლს
 ცხადსა ჭეოფს აკორწოხებული ცისესავით მიწა და შიგ შუაგომებსა

ვით ნაშენი ჩაქვეული სასალები და ქვეყნები, მაგრამ უნდა იქნებოდნენ, თუ ეს შაჰ-ბაზისა. აუღიანთ იმისგან სიღმრედ გავსულის ქირა და გაუშვიანთ. უკან დადევნებული მღევარი აქამდე მისულა და მიწ-
 ულანა, მაგრამ შემდეგ უკუღმის ცნების დანაღვას აურკვინებია მისი გზა-
 კვალნი, ველარ გაუგნით შაჰ-ბაზის გზა, შემდარუნებულან უკანვე ქა-
 ლაქს ბაზარში და უამბინათ შაჰ-ბაზის გერ შეშურობა და გაქცევა.
 ფერისანუმა-თამარ მეფეს ძალიან სწეენია ეს ამბავი, მაგრამ რაღას ღა
 გააწყობდა. ამას შემდეგ ერთის წლის განმავლობაში შაჰ-ბაზს მოუმი-
 ზადებია ძირიელი ჯარები საომრად ძლიერს გურჯისტინის ფერისანუმა-
 თან და მოსდგომია ქალაქს ბაზარს. გამართულა ძირიელი ომი. დიდ
 ძალი საღსი ამოუწვევრათ. ორივე მხარეს დიდის სიმძაფრით უომ-
 ნიანთ. ბოლოს თვით ფერისანუმიც სძალამოდებული გასულა ომში,
 დარეკნია მტრის ჯარს და თავის სილამაზით განცვიფრებაში მოუვა-
 ნილი, და გულის თქმით დადუნებული და დამბუნებული ჯარი უფრო
 ბეკრი უხონია, ვიდრე თავის ქალური ვაჟ-გაბობითა. მაგრამ ბოლოს
 მაინც შაჰ-ბაზის ჯარის სიმრავლეს უძლევა მისი ჯარი. მაშინ ფე-
 რისანუმი-თამარი შესულა ქალაქში. რომ ცოცხალი არ ჩაუვარდე სულ-
 შიო, იმას განუზრანავს თავის მოკვლა. ამისი გამო იხ ასულა ამ
 კვლესიის გუმბათზე და სევიდგან გადმოშვებია ძირს. შაჰ ბაზს და-
 უნსავს ამ დროს და გამოქანებულა მისკენ, რომ ცოცხალს მიაწეროს.
 და აი, ვიდრე ამოუშვებდა იხ თავის თავგასულს ძლიერს, ამას და
 უკადრის სულს, შაჰ-ბაზმა მასე აისრულა თავის გულის თქმა. ამას
 შემდეგ შაჰს უბრძანებია აქ ქალაქის ძირიანად ამოფსვრა და ამოგდება.
 აი მას აქეთ ეს ქალაქი ბაზარი სჯათალის მცხოვრებლების ზეპირ
 გარდმონაცემით აღარ არსებობს.

მაგრამ მართალია აქ ქალაქის შაჰ-ბაზის მიერ აღსრულება და თამარ
 მეფის აქ ამგვარად უმბატოვად სიკვდილი? არა. ამისთვის რომ თამარ

მეფე მეფობდა მე XII საუკუნეში, შაჰ-აბასი კი მე XVI-ში. მაშვეს უნდა მივაწეროთ ამგვარი დრამული და ტრადიციული სიკვდილი? ნამდვილია, რომ ეს ამბავი ეკუთვნის შაჰ-აბასის მხლობელს ისტორიულ დროებს; მაგრამ ხალხის ოცნებას ეს ორი გმირი ერთად შეუერთა მხოლოდ იმისთვის, რომ უფრო გაადიდოს და წარჩინებული განადოს სასული და ძლიერება მკინვარე შაჰ-აბასისა. ნამდვილი კი ეს არის, რომ მეომარი დედოფალი, რომელიც თამარად არის დასახელებული, არის კასეთის დავით მეფის მეუღლე, ქეთევან დედოფალი, რომელიც შემდეგ კონსტანტინესაგან აღექმნა დრეს მოკვლისა, არ დაეთანხმა ცოლობაზედ თავის მასულს კონსტანტინეს, შეჭრისა ქართლ-კასეთის ჯარები და მოუხდა მას ბაზარში, რომელიც, როგორც სჩანს კონსტანტინეს სატასტო ქალაქად ქქონია არჩეული, აუტესა ბრძოლა თავის წინამძღვრობით და ამოუწყვიტა სპარსეთის ჯარი და მას მამამის მკვლელსაც მუსრი შემოაკლა. მაგრამ ამ აღტაცებაში მომუხანი და ძველებური მამა-პაპური მამცობის გამღვიძებელმა გმირმა, შემდეგ თავის გამარჯვებისა გადივიდა დაუცხრომელი კასეთის მტერი შაჰ-აბასი და მრავალ გვარი წვალების შემდეგ 1624 წელს მიიღო შირვანის ქალაქში, მოწამის გვირგვინი. მართალია ისტორიაში არ არის მოხსენებული, რომ ამას ომი ბაზარში მოხდომოდეს კონსტანტინესთან, მაგრამ ის კი არის ნათქვამი, რომ ეს ომი აღაზნის ნაპირზე უარაღაჟის განწერივ ცაღმა-მხარში მოხდაო. ეს ფაქტიც საკმაოა, ჩემის აზრის დასამტკიცებლად: ამისთვის რომ ბაზარი არის აღაზნის მხლობელი და მდებარებს შვიდი კერხის სიშორით. ერთობა კონსტანტინე თავის მეფობის ჟამს აქ მდგარს და ის ყოფილა მისი სატასტო ქალაქი. მაგრამ მისი სიკვდილის შემდეგ კასეთის მკვიდრად დამორჩილებისთვის და უშიშროებისათვის, გარდმოუტანიათ სპარსეთის მიერ დაუქნებულ კასეთის მმართველობას თავისი ტასტი უარაღაჟში, რომ-

მელიც არის მისივე გახწვრივ და სადაც ახლაც დიდროვან მსმსკდრო
შენობები არიან მათგან დარჩენილნი. ყარაჯაში დგომს აძეობინეს ამათ
ამისთვის, რომ საქათლის მასწავ უიშისოთაც მაჭმადიანი სარწმუნო-
ების აღმკვიდრებელი საღვთისაგან იყო დაჭერილი; მაშასადამე ამას შემ-
დეგ ტასტის ბასრში დარჩენა უსარგებლოც იქნებოდა და მელიც
კასეთის ქრისტიანი საღვთის მართვისთვის. თოფ-ყარაჯიდან მიულ-
ბულობდნენ და მმართველდნენ მთელს კასეთის სამეფოს 1623 წლი-
დან დაწეობილი: ისახანი (აესე), ფეიქარხანი, მუსტაფა, ხარუფაშა,
სალიმხანი და სხვანი.

აი ამ ხანების მიულბულობისა და მმართველობის დროებში, მაჭ-
მასის მიერ დაწეობილი დამსობა ეკკლესიებისა და ამოფსურა ქრი-
სტიანობრივი სარწმუნოებისა კასეთში მცხოვრებ ქართველ საღვთის,
დასრულდა მსოფლოდ საინგილოში ჭარ-ბელაქელი ლეკების და თა-
თრებს მენადინეობით. ლეკები ჭარ ბელაქანში დასახლდა მეფე ლე-
ონმა, თათრები დასახლებულნი არიან მაჭ-მასისაგან, მულალები ანუ
მონგოლები კიდევ დარჩენილნი არიან ლენგ-თემურის ჯარადგან. მაგ-
რამ ამ საღვთისში, მთელი დღისტინელებიც ზედ რომ მიუკეცოთ, სა-
ზოგადოდ იმადენა ხარადი და ვნება არ მიუციათ ქართველთა საღ-
ვთისობის თვით არსებობასა და ქრისტეს სარწმუნებისათვის, როგო-
რიც მისტეს ამ ჭარში დასახლებულმა ლეკებმა. თუმცა 1619 წელს
მეფე სწავდა თეიმურაზი თავის მებრალბისთვის რუსეთის მეფეს მისვილ
თეოდორეს მეს, რომ ეკკლესიებში და მონასტრებში სასული ღვთისა
აღარ იდიდება და წარბელება მიფუშულ მოფუშულები დგანანო, ამა-
გრამ ამ დროში საინგილოში მრავალგან კიდევ ეკკლესიებში და მონა-
სტრებში წირვა-ლოცვა სრულდებოდა. ეს სმანს იმ ფაქტიდამ, რომ
1803 წელს ჭარ-ბელაქელი ლეკები და ილისის სასულითნოს ვეჭი-
ლები, რომელთა მარის ურკვიან ერთი კაცელი ინგილოცა, ნიანც ცი-

ციანოკს, საქართველოს მთავარ-მმართველს, აძლევენ რუსეთის ერთ-
 გულობის ქალაქს სსკა და სსკა პირობებით და ამ ქალაქში
 სსკათა შორის მოიხსენებენ და პირობას აძლევენ, რომ ალიანთში
 (ესე იგი ინგილოებისაგან დასასლებული მთელი ესლანდელი ალიანთ-
 თის სსსაბო) მცხოვრებ ქართველებს არ დაუშლით, რომ ქრისტიან-
 ნობის სარწმუნოება აღვიარონ. ამას მოიხსენებენ და მოჭევენ თვით
 ეს პირობა თავის თსულებში (Закавказье) უფ. დუბროვინს. ეს არის
 მოხსენებული აგრეთვე АКТЫ Археологической комиссии - ში გამო-
 ტყული რუსეთში 1862 წელს. ნამდვილია და ჭეშმარიტი ის ფაქ-
 ტიც, რომ 1830 წლამდე ინგილოებს ძველით მოჭევადათ სიღინდის
 მსრინდგან მღვდლები, და უშიშროებისათვის დამით ნათელს იღებდნენ
 და ქიშიის მატროპოლიტი ბოდბელი აგრეთვე აღდგომის დღეს,
 როგორც სწერს უფ. იოსელიანი, ინგილოებს ოცდა ათ სანთელს
 უგზავნიდა მამასადაც, თუ ვი 1830 წლამდე ქართველები - ინგილო-
 ები არ იშლიდნენ ქრისტიანობრივი წესის აღსრულებას და 1850 წლი-
 დგან აშკარად ნათლობაც დაიწესეს, უეჭველია, რომ 1619 წელს აქ
 მრავალს ეკლესიაში წირვა ღოცვა არ იქნებოდა შეწყვეტილი.

ამ ფაქტებსა და მოსაზრებებს შემდეგ მე უნდა დავასკვნა, რომ
 ის აუარებელი რიცხვი ეკლესიებისა, რომელიც იმეოფება მთელს ზა-
 ქთაღის მხრის სიგე-სიგანის სივრცეზე შემდეგ 1619 წლისა არიან
 აოსრებულნი და დაქრულნი ჭრელი ლეკებისაგან, და არა 1587 წელს
 შაჰ-აბასისაგან, როდესაც იმან ვაკე ანუ ილიხოს სასულთანო ჩამო-
 ართვა ვასეთის მეფეს ალექსანდრე II-ს, იმ პირობით, რომ იმან უო-
 კულწლივ, ამის მაგივრათ მიეცემა შვიდასი თუმანი ფული და მისცა
 გამაჭიანებულს ვიღაც ვასვასის შვილს. ამგელს მგლობა ექვეაო,
 ტურამ ქვეყანა ამოგდოთ, ქართველთაგან სწორეთ უნიღბაშენზე და
 ლეკებზედ არის ნათქვამი. ჩემის აზრით, რაც უფრო დიდი ავი და-

გვმარტოს და გვაუნეს—ესენი ლეკები თუნენ და არა ისინი! ამით თუ
 რამე შესძლებოდათ, მათგან კასეთიც გამაჭმადებული იქნებოდა, რა-
 გორაც წაქათალის მასრა, თუძღა კი ჩვენ რჩივესე გვეთქმის ერთი
 ჩვენიბური ანდასა: არჩიაც და მისი შვილიც რჩივ ღმერთმა დაძმა-
 თასლა.

აი ამ საქმეების ჩამდენი მამაძაძის შვილი ლეკი ასლა გზაზე შე-
 მოძისკდა, წაქათალაში მიძავალს, და დამიწყო ღაშარაკი ქართველების
 წარსულს გმირობაზედ, ვაჟვაცობაზე და ახლანდელს ღაშრობაზე, წამ-
 ხდრობაზე, დაღუპვაზე და ფესზე წამოუდგომლობაზე და მით მი-
 დუღებდა გულს. აი ამისგამო გუფი და სული ჩემი მღელვარებდა,
 შოფოთავდა, რაღაცას ღმუფოდა და გრგვინავდა. თავში იყოდა ათას
 გვარი ფიქრები, გუფი უჩქარებდა თავის ძკერას და ფანტქალს და ამ
 გვარ მდგომარეობაში რომ ვიყავი, მოკვიტონე ზოეტი ბარათაშვილი,
 რაღუბანც ის აღელვებული ამ ლექს ამბობდა:

მძინის, მიძაფრენს, უგზო უყლოდ ჩემი მერანი,
 უგან მოძინსავის თვალ ბედითი შავი ყორანი!
 გაჭსწი, მერანო, შენს ჭენებას არა აჭკს საზღვარი,
 და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შავად მღელვავი!

ინგილო ჯანაშვილი.

1871 წელს, 25 ოქტომბერს.

აზორობა

(ზღაპარი)

შეპოკრბნენ ერთსულ უმწესო ცხოვარნი
აღმოსარჩევად ახლისა მწესისა,
რადგან დაკარგეს იმათ პატრონი,
და აღარ ქონდათ თავი დაცვისა.

როცა მოგროვდნენ დიდნი, პატარა
და დაიჭირეს თავ-თავის ბინა,
შექქმნათ მათ შინ რჩევა, ბაასი,
მკრამ ან იუა მათ შორის წესი.

«მკელს შეურიგდეთა! ზოგი ყვიროდა,
და დაემოწმებოდა, — ისევ სჯობია.
ზოგი ამასე ვარს ანობდა:
«როგორ იწუბა? — ხეიბი მტერი!»

ზოგი იძახდა: «შირობა შევერათ,
და მოუწოდეთ შემწედ მელასა.
ჭირი და ღვინი გაგვიყოს უთხრათ; —
კუშაკი არის, — ის სჯობს ყველასა.»

«ვინ ანობს მატას?!» უვიროდნენ სხვანი.
 «ძივარკულად შელა? — რასათქმელია?!
 «ჩვენ უმისროთაც თვითა ვართ სუსტნი; —
 «რას წაგვადგება ამა, მელა?!»

ამასობაში ერთი იმათგან
 მხწრაფლად წამოდგა იმათ შორისა.
 «ძმებო! ნუ სცდებით, დაიწყო იმან,
 კარგა გაშინჯეთ წერა ბედისა».

«თუ დაიჯერებთ, სვობსა ისევინს,
 ამოვირჩიოთ ჩვენგანვე ლეონი, —
 რაც უნდა იყოს, ჩვენი ძმა არის,
 და ვიქმნეთ ყველა იმისი მოწინა».

— თუძვანებს რჩევა კეთილი იყო,
 მაგრამ ერთი სმით ყველამ უვარნი ჰყო.
 უშიძდათ, საწყლესს, ძმის ამაღლებს,
 და თავის მწვემსად მისი მყოფობა. —

უგანასკნულად რა კერა გახდნენ,
 წამოდგა ძმიედ მოთუთრო ცხვარი.
 შენიშნეს თუ არა, ყველა გაჩუმიდნენ. —
 მოხუცის რჩევას მიანბურეს უფრი.

დაიწყო იმან: «ჩემ სიტყვებში
 კარგი და ავიტ ბუკრი მინახავს: —
 აი მოკსუცდი — თუთრი მატუს მატულში
 და მარამეთაც თვითონ ღმერთი შეავს».

მეცხვევა «თუმცა დაენდობით, ძმებო, ჩემ სიტყვას, რომელიც
 მე ჩემი მსახიობა მოგცემთ ამ რჩევას:
 ამოვიჩნიოთ მწყემსთა კაცი, —
 ჭკუით ნაქები, — უცნო ვაჟკაცი...»

«სხვა არა იყოს, — სხვებს მით სჯობია,
 რომ უწინდელი მწყემსის ფეხია:
 უმუხრეს იმას მისებრი სჯული, —
 და არის კაცი მიწონ ცხებულთ».

ეგვლას იამა მოსუტის რჩევა,
 და დაიუვირეს: «ე რა კარგი სთქვა!!» —
 გამცნობისთვის მადლობა უძღვნეს,
 და შუამდგომელად თვითონ გაგზავნეს.

ახალ პატრონსა ძრეულ იამა
 «მსუქან ცხვრის ვოგის» მუქათ მინდობა. —
 თანახმა გახდა და მისცა აღთქმა:
 «მტრებსა მოუსპოს იმათი მტრობა».

მაგრამ წყეულმა რა ჩაიბარა
 ცხვრები სამოკრით და საფარესოთ,
 თავის პირება იმან შესცვალა,
 და თვითონ მისდგა იმათა სამტროთ. —

— ნელ-ნელა იმათ მან სელი მიეცა
 და რაც სურდა, იგი უყო:
 «ზოგი გაყიდა, ზოგი თვით დაკლა —
 ერთი სიტყვით გადააშენა».

შემდეგ მათ ნაცულად და მათ ადგილს
 მორეკა ცხვრები ახსალ ჟიშისა.
 აჭა დასუდეთ: მწუქემსა კეთილმა
 თვისს ამომჩქელებს ბოლას რა უქმნა? 18

N.

1872. წ.

ეკვიპტელების ეოფნა საქართველოში

და მათი მყოფობის უბანი

თავი პირველი

დედა-მიწის ზურგზედ არც ერთ ხალხს არ გამოუვლია აზღენი ცვლილებანი და შედ-მოქმედებანი, ბუნებისა, გინა სსკა და სსკა ხალხისაგან, როგორც საქართველოს ხალხს და საზოგადოდ მთელ კავკასიის ხალხს. ათასგვარი გეოლოგიური ცვლილება მომხდარა კავკასიაში, მრავალ სახედ შეცვლილა მისი გამოხატულობა, მდებარეობა და ქსერი. ამ უამადაც დასელოვნებული გეოლოგის გამჭვრეტი თვალი ცხადად ქნასავს გიგანტურ—უზარ-მასარ წარსულ გეოლოგიურ ცვლილებებს კავკასიისას. ამის გამო არ არის გასაკვირველი, რომ კავკასიის ისტორია უერაც არ არის დამყარებული მკტიცე ფაქტებსედ. ზოგი ერთი მოხაზრებისა გაძლევენ ჩვენ მიზეზს ჩაუროთოთ საქართველოს ისტორიას, ჟერ-ჟერობით, ეოველთ უწინარეს ეკვიპტელების შედ-მოქმედება ჩვენ ხალხსედ. ეკვიპტელების ეოფნა საქართველოში ზოგთ სამდვილ ფაქტად არ მიიჩნიათ. მაგრამ თუ გამოვიკვლევთ მრავალ ისტორიულ ძეგლს, მაშინ იმათი საქართველოში ეოფნაზედ იჭვენულთან უსაფუძვლო შეიქნება. ამ ხალხის მიმართვა საქართველოზედ იწეება თვით ღრმა სიმკვლიდგან. რომის ისტორიკოსი იუსტინე (სტროგრებდა 150 წელ ქრის. შობის შემდეგ. ამის საჰვეუნო ისტორია შეიცავს 44 წიგნს). თავის ისტორიის, მეორე წი.

გნის მესამე თავში სწერს, რომ პირველად ეგვიპტის მეფე გეგსორმა *) გაჭებდა დატემა სკვიტებსედ, და დაზიანებულმა და დატეხულმა დასტოვა თავის ჯარი საზრდოთი და უკუ მიიქცა თავის სამეფოში. სკვიტებმა მისი განდევნის დროს დაიბურეს მრავალი ხალხი. აზიელები იუსტინეს სიტყვით სარკს აძლევდნენ სკვიტებს ათას სუთას წელს (1500). ამ ხარკისაგან განთავისუფლდა ისინი ასირიის მეფემ ნინემ. მასხადაძე გეგსორ აღმოჩნდების ფრიად უძველეს ეგვიპტის მეფედ. რადგან ეგვიპტელებს შესავალი საქართველოდგან ქობდათ და რადგან მრავალი მათგანი სკვიტებსედ დატემის დროს დაეწულ და დაფანტულ იყვნენ, ამისგამო არ იქნება საეჭვო როგორც მათი ყოფნა საქართველოში აგრეთვე მათი გავლენა საქართველოს ხალხსედ. და თუ ისტორია არ მოგვითხრობს ამ მეფესედ, არ არის გასაკვირველ, ამისგამო რომ ბევრი არის ისტორიაში გამოტოვებული და დაუგვაგი შეტადრე უძველეს დროსედ, სადაც ნამდვილ მოთხრობასთან ბევრი ზღაპარი ერთვის. სეზოსტრისის შემოსულა საქართველოში უფრო ცხადია. 1326 წელს ქრის. შობამდე აღვიდა ეგვიპტის ტახტსედ რამსეზი II-რე ანუ სეზოსტრისი. ამან ცხრა წლის გამარჯვებულ მოგზაურობაში განვლო ყოველი ცნობილი აზიის ქვეყნები, შიანლია ინდიას განგრადაცან და შუგ ზღვასა თითქმის ევროპასაც და მრავალთ აღვილს ვოლონიები დააფუძნა **). აქედგან ხსახს, რომ სეზოსტრისი შემოსულა საქართველოში, მაგრამ ამ გათქმულ სეზოსტრისის მოგზაურობას უარყოფს უფ. შლახსერი. ის სწერს, რომ

*) ვგონებთ, ეს ნამდვილი იმ მეფის სახელი არ არის, არამედ დატეხულია ბერძენთაგან იმ შემთხვევის გამო, რომ ის გაგდებული და დაეწული იყო, ამისგამო უწოდეს განდევნილი—ეგსორია.

**) Чудеса древней страны пирамидь. Географическія, историческія и бытовыя картины древняго Египта въ періодъ его процвѣтанія и упадка, сочин. д-ра Карла Опшеля. Стр. 271.

ამ მეფეს სეზირ სიტყვათა მიუწერს დასქრობას ეთიოპიის ტულში შორ აღმოსავლეთ აზიაში, აგრეთვე ევროპაში ვიდრე ფრანკში და დონის ნაპირებამდე. ის ამბობს, რომ დასქრობა სეზოსტრიზის არ უნდა იყოს გადაცილებული ეთიოპიის საზღვარს, არაბეთს და იმ მხარეთ რომელიც მდებარეებს სპარსეთის ზღვამდე; წინააღმდეგ შემთხვევაში, შეუძლებელი იქნებოდათ ასხნა, თუ ამ დასქრობებზედ რატომ არ იხსენებთ ძველ-აღთქმამდე 1). ამ შემთხვევაშიდ უფ. შლოსსერის აზრი უნდა დაირღვეს შემდეგი საფუძვლებით: პირველად, რომ ესლანტ ბეგრვან მოიძლეობს სეზოსტრიზის სურათები ქვესზედ, სსკათა შორის ერთი გამომჩეილი სურათი ვლდეზედ ესლანტ მოიძლეობს სირიამდე, სასელადობრ ნარულ-კელებში, ბეირუთისა და გებელის მასლობლად. ხშირად გამოიხატებოდა ლასკარით მარცხენა სელში და შვილდისარით მარჯვენაში. და ქვეს ეწერა: ეს მხარე დავიძეარ ჩემი იარალითა მე მეფეთ მეფემა, მეუფეთ მეუფემა 2) სეზოსტრიზმა 3); მეორედ — სეზოსტრიზის შემოსვლა სქართველოში მტეიცდება მრავალი ისტორიკოსების მოთხრობებით. აპოლინიუს როდიუსელი (Apollonius Rhodius, დაიბადა 230 წელ. ქრის. წინად. ამან დაწერა — არგონავტიკონია) სწერს, რომ სეზოსტრიზმა დაიფუნა მრავალი ქალაქი, ამათშორის ზოგი ერთი გაუშეხულია და დავიწეხული, ზოგი კი ამდენს საუკუნეს შემდეგ ახლანტ ქევაის. ამ უკანასკნელთაგანი არის ეს კოლხიდაში. კოლხიდელები წარმოსდგებიან იმ მხედრებთაგან, რომელნიც დაუსასლები ეკეიბტის გმირს 4). ამის გამო უწინარეს კოლხიდა

1) Всемирная история Ф. Шлоссера 2-из. т-I, стр. 67—68.

2) სიტყვები: მეფეთ მეფე, მეუფეთ მეუფე არ გვაფიქრებინებს ჩვენი და ზოგიერთი მეფების მიბაძვას?

3) Чудеса древней страны пирамидъ, брош. Ошпеля, стр. 271.

4) სქართველო. დიმიტრი ბაქრაძისა, პირველი რეკული გვ. 41.

ითვლებოდა ეგვიპტის კოლონიად, მუნ დაშოენილ სეზოსტრიძის ჯარის მხედართაგან დაფუძნებულად 1). გეროდოტი სწერს: ოდეს სეზოსტრიძი მოიქცა სკვითად, მშინ დარჩნენ მხედრობანი მისნი კოლხიდაში და დაეშენენ მუნ, რომლის გამო საცნაურ არს, რომ კოლხიდელნი ჭეოფენ წინა დაცვეთასა, — ამას აშობენ ანტილ და დიოდორე სიცილიელი 2). უკანასკნელი ამობს, ოდეს სეზოსტრიძი დაბრუნდა ჩრდილოეთით, იმან დაიმონავა სკვითი ტანაისის მდინარემდინ, რომელიც აზიასა და ევროპასა ჭეოფეს 3). ხოლო ჩვენ ასახსნელად გვჩვენებს ერთი გარემოება, რომელ მსარდიგან ანუ ჭეოფენიდან უნდა შესულიყო სკვითიაში. ჩემი აზრით შესავალი სკვითიაშიდ სეზოსტრიძისათვის უნდა ეოფილიყო სვანეთით. ეს გვიტყვიანდებს შემდეგი ფაქტით: ვიზანტიის იმპერატორებს იუსტინიანესა (562 წელ. შემ. ქრის. შობისა) და იუსტინე ჭეონდათ დიდი დავა ვიზილბაშის მეფესთან ხოსრო დიდთან. ვიზანტიის იმპერატორისა მენანდრი სწერს, რომ ხოსრო დიდი არ უთმობდა ამ ხატარა ნაგლეჯს მიწისას, ესე იგი სვანეთს ვიზანტიის იმპერატორებს დიდი ფულითაგან, ამიტომ რომ ეს სვანეთი ჭეონდათ სკვითებს აზიაში შემოასვლელად 4). ეს აზრი გვიტყვიანდებს მეორე გარემოებითაც, ესე იგი წოდებით «სვანეთი». ვასუბტი სვანეთის წოდებას განმარტავს შემდეგი სახით: «ოდეს გერდარა იტყვდა მურქუკეთი კაცთა, მეორე მეფემან საურმაგ ჭეოფა მუნიდგან და მისცა აქ სვანე და დასხნა სულნი დიდ ძაღნი»

1) Исторія древности Вебера. т-I стр. 60.

2) ისტორია თეიმურაზისა. ფურც. 83.

3) საქართველო. დიმიტრი ბაქრაძისა ფურც. 44.

4) Византишскіе историки: Девкалипъ, Эвмачій, Олимпіодоръ, Малхъ, Петръ Патрицій, Менандръ, Кандидъ, Нонносъ и Θεοфанъ Византиецъ. Стр. 350.

ამისგან იწოდება საკანეთი 1). ხოლო ეს წოდება შეკვიდიან განკმარტოთ მის ასოების შეურყევლად, როგორც იკვლევს ფასუშტი. სუენი იყო ქალაქი ეგვიპტეში, რომელიც იდგა ეგვიპტისა და ეთიოპიის საზღვარზედ, რომელშიც იყო ყოველი შემთხვევისათვის მისი განმარტონი. ამის წოდება, როგორც დოკტორი ომპელი სწერს ბერძნებს გადაუკეთებიათ, საენად. კოლხიდის სვანეტსაც ისეთივე მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც, ეგვიპტისას, ესეც საომრად მომზადებული იყო და კრიჭაში ედგა სკვითებს, როგორც ეგვიპტეში ეთიოპელებს. სკვითების შემავრება აისხნება სეზოტრისის სტრატეგიული განსაძღვრით, რომ სკვითებისთვის არ ძეგდა გზა, რომ აუოსრებისათ იმიტგან დაწესებული კოლხინია კოლხიდა. ის სიმავრენი უნდა ყოფილი უნენ ეწერი და ლაშქეთი. თეიმურაზი სწერს, რომ სეზოტრისმა კოლხიდაში გაუშვა ოთხი ათასი თავისი მსუდარი. თუ ესენი სავმარნი არ არიან საქართველოს ცხოვრებასუდ ეგვიპტის განათლების გაკლების დასამტეიცრულად, მაშინ ჩვენს გვაქვს მრავალი გეოგრაფიული დამტეიცრებანი ამაჲსრისა... მოგვეკეთ თვით რიონის მდინარეიდან. გეოგრაფი ფასუშტი სწერს: მდინარეიდან რიონ სასელი მოიგო დაბისაგან რიონისა ანუ ონისაგან «რ ა ი ო ნ ი» ანუ ჩქარა დინებისაგან «რიონი». შიშენი ვა აწარმოებს რიონს ასე: რ ა — მდინარე; ი ო ნ — ი ო — მთის მდინარე 2). ფასუშტი უფრო სწორედ აწარმოებს ამის წოდებასა, რომ იგი შემდგარა ორი სიტუვისაგან. რ ა — ი — ო ნ ი, მაგრამ განმარტება მისი, რომ სინქარისაგან წარმოსდგება — არ არის საფუძვლიანი. რიონის წოდება ეგვიპტურ ენასუდ შემდეგი სასითა განმარტება: რ ა ი ო ე ო ღმერთი ეგვიპტელებისა და ჭინისაგან მისეს 3). ამ ღმერთიდა

1) გეოგრაფიული აღწერა საქართველოსა. ფურც. 412.
 2) Новые заметки на древнюю историю Кавказа и его обитателей Ивана Шопена. Стр. 288.
 3) Чудеса страны пирамидь стр. 214.

გან წარმოსდგა ორი მდედრობითი ღმერთი—**ღღე** და **ღამე**. **ღღე** იგივეა ეგვიპტურ ენაზედ ჭნიშნავდა მნათობს ანუ მზეს. ესე იგი **ბიონი** იყო სამღრთო მდინარე, როგორც ეგვიპტეში ნილი. ამ აღნიშნულობას აძლევენ რიონს თვით ბერძნებიცა. ჭომეროსი თავის ოდისეაში სწერს: როდესაც ოდისე გამოეთხოვა ცირცეიანს აეტის დას, იმან და მისმა თანამოგზაურმა თავის სოლმადი ჩაატურეს სამღრთო წყალთა შინა 1). ეს იყო მიზეზი, რომ ეგვიპტელებმა გააშენეს რიონის ნაპირზედ, ანუ მის მახლობლად მრავალნი ქალაქები და შესწირეს თავიანთ ღმერთებს. შიშველად ამათ ააშენეს ქალაქი სეპეკა და შესწირეს ღმერთს სეპეკას—ესე იგი განუყოფელ უამს ანუ საუგუნეს 2). მეორე ქალაქი გააკეთეს გუბის წყალზედ და შესწირეს თავიანთ ჭერკულეს, რომლის სახელიც დაარქვეს ხონი, სან ანუ სეთ, სახელნი არიან ერთისავე ღმერთისა. ეს იყო გმირი და მას მიუწერდნენ იმ გვარსავე ძაღოვან ღვაწლებს, როგორც იყო ელინების ჭერკულესი 3). ამ სეთს მიუწერენ იარაღის მოგონებას და იმის სმარებას: ხალხში და ამისგანთ მას უწოდებენ მსედარობის ღმერთად 4). კიდევ შეესვდებით ქალაქებს წოდებულთ ონად. ონი იყო სატახტო ქალაქი ქვემო ეგვიპტისა, ის იყო შეწირული, როგორც სწერს შლოსსერი, ღვთისადმი მზისა 5). და მასში იყო წარჩინებული მისი ტახტობა. ბერძნებმა დაარქვეს ამას «ქელიოპოლის», რომელიც გარკვევით ჭნიშნავს «ბელიოპ» მზე, და აზოლის ქალაქი, ესე იგი მზის ქა-

1) Гомерова, Одиссея, пѣсь XI-ая

2) სეპეკა იყო ღმერთი-განუყოფელი დრო ანუ საუგუნო—
Чудеса древней страны пирамидъ стр. 214. სეპეკა არის ცისე კარცი ნაშენი იმერეთში, სწერს, ვახუშტი თავის გეოგრაფიაში. ფურც. 354.

3) Олимпъ. Греческіе и римскіе мненъ, стр. 452.

4) Чудеса древней страны пирамид. Стр. 215,

5) Шлоссера. Всемирная исторія, т-I, Стр. 64,

ლაქი. და ამ წოდებითაც მოიხსენებენ დახადებაში იოსების მოთხრობასაც. ამისგანა უნდა ვიფიქროთ რომ, რომელსამე ამოცანში იყო მდგომარეობა შეუვის აქტისა, რადგან თნი ეგვიპტეშიდ ეგვიპტის სატასტო ქალაქი იყო. მეორე აზრი უფრო საფუძვლიანი უნდა იყოს, რომ ჭეტი ბერძნებთან გათქმული, სცხოვრებდა ხონში, რადგან ეს წოდებაც წარმოსდგება ხონი დგან. ეს აზრი მტკიცდება იმ შენიშვნით, რომელსაც გამოვიკვლევთ ჩვენ არგონავტიკიდან. ახლანდელ როდოსელი სწერს. «იმ დამეს, როდესაც არგონავტებმა მიაღწიეს მდინარე ფაზიის შესავლამდისინ, რომელიც რწუამს კოლსიდან, მსიარულად დაუშვეს იმათ ახლქები და მიჰმართეს ნიხებებს და შეატურეს სოლმადი მადლა მდინარესაც. მათ მარცნივ იყო ეკვაზი და სატასტო ქალაქი აქტისა, მარჯვნივ—სამლითო მინდორი და ტვე არეისა, სადაც იყო ოქროს მატული, რომელსაც იცვავდა დრავონი 1). ამ გვარი აღწერა შეგვიძლიან მიუწეროთ მხალოდ ხონის მდებარეობას, მატო ხონის წინ არის ვრცელი მინდორი წოდებული ეკედ. ამასთანავე აქტს ჰრაცხავდნე ბერძნები ჭელიოზის ქეთ და თნიც ეგვიპტურად ჰნიშნავდა მესეს. ამას შემდეგ არა ვიჭვენულობ, რომ ომურკეთიც წარმოსდგება ეგვიპტურის წოდებიდან, და უნდა იყოს ადმენებული ეველასაც შემდეგ, რასან ოზირი იყო სახლანობის მფარველი და იმან აწავლა სალსთა ღვინის კეთება 2), სოლო დაბოლოება კეთი დამატებული შემდგომ. ესლს უნდა ვსთქვათ რა წარმართებაში შეიევანა ეგვიპტის ზედ-მოქმედებამ კოლსიდან შეხსვებ არსიტეტურისა. ამის სურათათ გვაქვს სასახლე კოლსიდის შეუვის აქტისა, რომელსაც აკვაწერს იგივე ახლანდელი. ეს სახლი იყო მადლაკედლიანი მრავალი კომპებით, დიდი ჭიის კარებით და დამწკრივებული

1) Мины классической древности Г. В. Штоля, томъ I, стр.176.

2) Чудеса древней страны пирамидъ. Стр. 215.

როგ და როგ სვეტებით, რომელნიც იმგრელივ შვიტავდნენ სსსსლეს. იმის კზო ინრდილებოდა ყურძნის ხეივნებით და იმ კზოში იყო გაკეთებული ოთხი შადრევანი. სსსსლეს შუადგენდა მრავალი ოთახები. როდესაც მასლოვდებოდნენ სვეტებთან, მასინ გამოხნდებოდა მრავალი კარები, სსვა და სსვა ოთახებისა. დაზბალები ანუ ოდები ორი იყო ერთმანეთისგან გაშორებული. ერთი მათგანი იყო მღალი და ეს შუადგენდა თვით აეტის და მის მეუღლის იდას სადგურს, მეორეში კი სნსოვრებდა მათი შვილი აზნირია, რომელსაც კოლხიდელები დიდის სიმშენიერებისაგმო უწოდებდნენ ფეატონს, ესე იგი სხივ-მოსილს 1). ამკვარი აღწერა სსსსლეს ცსადად და ზედ მიწვენით გვისატავს ეგვიპტელების სსსსლეს და ტაძრების შესობას 2). ეგვიპტელებმა ასწავლეს მაწის სენა, როგორც ეს გვიმტვიცნება რკინის გუთნით რომელიც ნასეს არგონავტებმა აეტის კზოში. ამით ასწავლეს ღვინისა და ჭურჭლის კეთება, ჭურჭლეს ესენი სწავდნენ ქალაქში, რომელსაც ერქვა ათბო. ღვინის სსსმელად სმარობდნენ ოქროს და ვერცხლის თარებს, ღვინის ჩასსსმელად სმარობდნენ ქვევრებს, რუმებს და ტიკებს 3). ამათგან დაგვჩნა ჩვენ აკვანი და სოჭიჭა 4). ძდედრობით ზქესი სსჭართველრსი სმარობს იმ სსმოსელს და თავის მორთულობას, რომელსაც ჩვენ ვსედავთ ეგვიპტეში. და გვიმტვიცნებს ფივის ქალაქის აკლდამებში აღმოსენილი მუმიები. იმათ ქალებს ქონით შირი გამოჩენილი, კოშები თავსედ, შუბლ სსკრავი და ღენაქი. მსედრული სსმოსელი — გული აშურმებით ჩაჩქნები, შვიდდი, ისარი, სელში სსა

1) Мнѣи классической древности Штоля. томъ I стр., 176—177.

2) ისილე სურათი მოყვანილი ობშელისაგან, მის წიგნშიდ: Чудеса древней страны пирамидъ, стр. 128.

3) Чудеса древней страны пирамидъ, стр. 302.

4) მუნვე ისილე სურათები მე 90 ფურ. და მე 117.

ქერი რკინის ჯოხი ბუშთებში, თავზედ ყაბაღასები, სრულებით იმის მსგავსი, რომელიც საქართველოში სმარებულა აგრეთვე ქინიათ ორთკლიანი ურმები 1). იმათ სელსს ქინია რგვალი ქედები, თუშური ქედებას მსგავსი 2). მათ ენაზედ ღიერთი გამოისატებოდა სიტყვით ან ე ტ ე რ 3). ნეტარი ჭინიშავდა აღმტებულებას, ღირს. ცა, მზე, მიწა, ხალი ეოფილან ნეტარნი, აგრეთვე წარსულ დროთ უღაპარ-სიტყვაობითი მამცნი. საიუფოთა დამაფუძნებელნი და აღმაშენებელნი ყველა მეფეები ეოფილან ნეტარნი, თუ მათ რიგიანად აუხრულეობათ თაკიანთი ვაღდებულება. ეს სიტყვა ამ აღნიშნულებით ესლანც ისმარება ჩვენში. «ნეტარ იმას სულს», «სანატრელი» «ნეტარი სსენებისა» «ნეტარარს გიცი, რომელი არა მივიდა ძრასვასა უმღთოთასა» და სს. ამათგან დარჩენილა მიცვალებულზედ ტირილის ჩვეულება და მისი შეიდეგი აღერსი. ამათგან დარჩომილა სიტყვა «ანუკე». ეს იუო ღიერთი და ჭინიშავდა მიწას. ამ აღნიშნულობით, ეს სიტყვა ესლანც ისმარება ჩვენში: «თავს სომ ვერ ანუკე», ესე იგი, თავს სომ ვერ შესწირავ, — ანუ მიწად სომ ვერ იქცევიო. ამათგან დაგვჩნა ჩვენ გატების პატივის ტყა; ამათი ლაღაქუცებითი სასული არის ა—ფისი, წარმოსდგება სიტყვითგან აზისი. მეორე წოდება ვითარებითი სატა—უ—რა. ამათგან დარჩნა ის მძიმე სასჯელი, რომ თუ გატა მოჰკლასო ვინმემ ცხრა საუდარი უნდა ააშენოსო. გატები ირიცხებოდნენ სამღთო ცხოველად. ჭეროდოტი სწერს, რომ ტენსლის მოკიდების დროს ეგვიპტელები უმეტესად ცდილობენ რომ გატას უშველონ და გამოაცხონ ვიდრე ტენსლის გაჭრობას და როდესაც გატა დაიწებოდა ტენსლში, დიდ ვაა-ვაგლასს და შრიაძულს ასტესდნენო. იმათგან დარჩნა წოდე-

- 1) მუჩე სურათები მე 269, 181 და 308 ფურცლებზედ.
- 2) მუჩე სურათი მე 312 ფურცელზედ.
- 3) მუჩე ფურცელი 211.

ბანი: მსე, წამსეს, ამასსნი, სოლო სეოსტრიისი არქიმინდრენა ამიტომ, რომ როგორც საფუძვლიანად გამოქვეყნდა შლესსერმა, ეს სასული დაარქვეს ბერძენთა და ის არა სმარებულა ეგვიპტეში და ამისგანა ამოდ ცდილობენ ზოგი ერთნი სასული მისი სეოსტრიისი იპოგონ აქ სადმე კავკასიაში, როგორც შოპენი თავის ასალ შენიშვნებშიდ მე 276—277, და სხვანიც. უფრო სარწმუნოთ არის აზრი ამ შოპენისა რომ ეგვიპტელები მომდინარეობენ აღმოსავლეთიდან. ესენი უოუოდ ვიდრე ისტორიულ დრომდე ბინადრობდნენ კავკასიის მსარეში და ჩვენგან ნახელები ქალაქი სამეგრელოში სუევა—ამენეს იმით ამ უმად. ისტორიკოსთ ჰეტრიანჩის ჰეროდოტს გალივარნასელს (დაიბ. 484 წელ. ქრის. შობამდე) აქვს მოყვანილი ძველი ბასი ეგვიპტელებისა და სკვითებისა იმაზედ, თუ რომელი მათგანი არის უძველესი სადსი, თუ მაშინდელი ეგვიპტელები არ იდგნენ სკვითებთან მასლობლად, მაშ ეს გაცხარებული სჯა საიდგან წარმოსდგებოდა? ეს შესანიშნავი და დასელგნებული სჯა ბერძნებს სწავლის საგნად აქვს თავიანთ ქრესტომატიებში. მათ სჯაში არის უძველესი გომომოგონია, რომლითაც ვგონებ, ისარგებლეს შესანიშნავა გეოლოგებმა. ისტორიკოსს იუსტინეს აგრეთვე აქვს მოყვანილი ბასი ეგვიპტელებსა და სკვითებსა შორის თავიანთ უძველესობაზედ. გამოკვრებთ მოკლედ: სკვითის სადსი სუფოკლეთის ირიცხებოდა უძველეს სადსად, თუძცა ეგვიპტელებს და სკვითებს საგრძლივი სჯა ქქანდათ ამ უძველესობაზედ. ეგვიპტელები ამტიცებდნენ: ქვეენის დასაწიში, როდესაც ზოგიერთ მსარეებშიდ მანანაქი-ალმური სიცსე და შეინვარე სიცივე იდგაო, რომლებშიაც არა სასით არ შეიძლებოდა არსებობა სადსისა და ახლოს მაკარება, ჩვენში საშუალო ჰეროვნობა იყოო, —არც ზავსუ.

1) Олимпъ Греческіе и римскіе мн. 171,488;
 Всемирная исторія Ф. Шлоссера т. I стр. 65.

ლის სიტყვები და არც სამთრის შეინჯარე სიტყვები არ აწესებდნენ
 ხალხს, და ამისთვის უოველთვის კარგი მოხვალა იყო. ამისგან
 უფრო შესაძლებელია შირველად ჩვენი არსებობაო. სკვითებმა უმასუ-
 ხეს: როდესაც სტიქიონნი არეულნი იყვნენ—ტეცელი წყალი, მიწა
 და ქაერი ერთად შესავებულნი იყვნენ, და როდესაც მათ დაიწვეს
 განმოკება—წყალმა აღავსო სოფელი, თუ ტეცელმა შეიზღუდნაო.
 შეეუნიერება—მაინც ჩვენ შირველად უნდა კუთოფილეფიავით განქინდნი,
 მისთვის, რომ ჩვენი უმძლესი ადგილი დაცული იყო, როგორც
 სიცხისაგან, აგრეთვე წელისაგანო. — სიტყე და წყალი ქსეფივედნენ და-
 ბალ ადგილებზედაო; წყალმა, როდესაც დაიწყო დინება დაეჭა დაბალ
 ადგილებში და სიტყე სომ ამ ფამათც სწვამს თქვენ მსარებაო და თუ
 თქვენ შეეფებსა არ შეეკეპებინათ წყალი სხვა და სხვა საშუალებებითა
 როგორც არსებით, წელის ნაშირების გამაგრებით—წელ წაღებულ
 იქმსებოდითო და თუ კიდევ თქვენ ნიღს არ მოეტანა ღამი-მიწის
 სასოყივროდ, თქვენ ამ ფამათც არ შეგეძლოთ მუნ ცხოვრებაო. თქვე-
 ნი მიწა ესლა კეთდება. მაშასადამე ჩვენა ვართ უშველესი და არა თქ-
 ვენაო. ამ სახით დაუმტყიცეს სკვითებმა თავიანთი უშველესობა და
 უშირველესობა ხალხთა შორის და შემდგომ უშველეს ხალხად ირიც-
 ხებოდნენ ეველა ხალხებში 1). ჩვენ ვკვდავთ, რომ სკვითები ძალიან
 დაახლოვებული უოფილან ეკვიპტელებთან, აგრეთვე ისტორია არა ქმა-
 ლავს მათ სიმღიერეს, ამისგანო არ იქნება უსაფუძლო, რომ ვსთქვათ
 ესენი შეზობული უოფილან და სკვითებისაგან განდევნილი უოფილან.
 ისინი დასახლებულან აფრიკის ნაშირებზედ და დაუმონაპიით ეთიო-
 პელები და აუშენებიათ საქოფო ექემიო, რომელსაც უწოდებენ ეკვი-
 პტედ. სიტყვა ექემიო ქართულათ ჰნიშნავს ცხვირს (какъ, мысль, носъ)
 გამოაწყოტებულს. ამ გვარ სასეს წარმოადგენდა ეკვიპტე. თვით ეკვი-
 პტელებს დადი მიმტხავსება ქქიანათ გვეყსიის ხალხთან — სასის იე-
 რით, სასის შეტყველებით, მამცურ მსხე და დამაპურბელი მიმართუ-
 ლებით. ამ ფაქტს ისტორიკოსებიც არა ჰფარავენ. აქტი იყო მოა-
 ლაგე ეკვიპტის მეფისა სამეგრელოში და არა ვინმე გადმოხული ჩი-

1) იხილე იუსტინე. წიგნი მეორე, თავი შირველი.

ნეთიდგან, როგორც თქვითობს უფალი შობენი. ამას უწოდებდნენ ბერძნები ქელიოზის ქედ ესე იგი ქედ მზისა. და ამ დაბლობებით წყნდებდა შობენი თავის აზრსუდა—ესე იგი რომ იყო შვილი მზისა—
 ს ა — უ რ ი ა — ვ ა ნ ს ა. ხოლო იმასა ვუთხრო არ მიუტყდა, რომ ეგვიპტეში ყველა მუჟე ითვლებოდა ქედ მზისა, ამით ქონდათ ტიტული ფრა—ესე იგი ქედ ონი—მზე—ფარაონ—ქედ მზისა. ბერძნებმა თავიანთ ენაზედ სთარგმნეს და გამოიყვანეს, რომ აქტი არი ქედ ქელიოზისა. ამისგამო დარსა სიტყვა ხაფიცრად «ნემა მზეში», «შენმა მზეში», «ნენ მზეს ვფიცავთ» და სსკა. რახან მზე იყო წყარო სინოცნდისა, შემდგომ ამ გვარი ფიცი გარდაიქცა; «ნემა სინოცნდელმა თქვენმა სინოცნდელმა» და სსკა 1).

ამ გვარად ჩვენს ვხვდებით, რომ სამიათისი წლას წინად საქართველოში უოფილა მშვენიერი ქალაქები შესანიშნავი სასახლები, საღვთისცოდნის სკანა, თესვა, ღვინის დაფრება, მანუქლობის სმარება და მათი ფანიც, სსკა და სსკა ქსოვილები. შლინი ამბობს: ეგვიპტელები ცდილობდნენ დაენერგათ საღვთის განსიდება, მზე, სასიათი შეეცვალათ უკეთ, ახწყდინეს ქსოვილის კეთებას და სსკა 2). ეს უოველი სსკა ბუთები გვამდევს მიზნეს მიუწეროთ ეგვიპტელებს სსკა საღვთისუფალი უწინარეს მყოფობა საქართველოში, აგრეთვე შირველი მათი სედ-მოქმედება და გაუღწია ჩვენ საღვთისუფალი, რომელთაც ასრე სასტრუქოვი ბეჭედი დადეს ჩვენ უოველიწარ წუობილება სსკა. ამით ვათავებთ ეგვიპტელებსუფალი ღვთისუფალი, თუმცა შესაძლებელი იყო განგრძობება.

ნიკოლოზ გამრეკელი.

1872 წ. 28 დეკემბერს.

ქ სიღნაღი.

1) იუსტინე ამბობს: მეორედ მოსკლის დროს იანონმა ბერი ქალაქი მიუტყა თავის სიძმობის სამოქალაქო, რათა განაქარვოს მისკან მიუქნებულა უბატომლობა, როდესაც იმას მისი ასული შედგია მოსტარა და მისი შვილი ეგვალა მოქალაქე, ზოგიერთი ქალაქი თავის მოგზაურებს მისცა. ისილე მისი ქორომოდდა მეორე წინა, თავი მესამე.

2) Plin. I 33 c. 3.

ქართული ენის ეროვნული ბიბლიოთეკა
ქართული ენის ეროვნული ბიბლიოთეკა
ქართული ენის ეროვნული ბიბლიოთეკა

ისტორიული მასალები

ანდერძი სიკუდილისათვის საქართველოს მეფის
დავით აღმაშენებელის შანკრატრანისა, რომელი წარ-
მოუთხრა უაჰმსა მიწვალეებისა თვისისასა მოძღვარსა
თვისსა ანსენის შირითა უოკელთა სამღვდელთა და
დიდებულთა მისთა.

გიბრძანებთ და მოგასსენებთ მეუფთა მეფე დავით დღეთა ში-
ნა სიკუდილისა და სოფლით განსვლისა მისისათა, ჩემ მიერ უნდრახსა
და უღირსისა მლოცველისა მათისა ბერისა შირითა:

თქვენს უოკელთა დიდებულთა და წარჩინებულთა სამეფოსა მი-
სისათა კათოლიკოსთა, კპირხოუმოსთა, და უოკელთა შეწყალებულთა:

უკუდავი და დიდების მოუვარე და მეფოთის ტოფილი მეღუბუ-
ნებაჲ, და რაოდეს მოვისსკებდა დღეს ამას სამარადისოდ საფლავად
მისვლისა ჩემისასა, და ვერუღე დატევადა საწუთოსა, ვიდრე არა
დაშიტევა მე საწუთოჲს, და დამიბეული ცოდვითა სიმრავლითა მწუ-
სარედ განმიევანა წინაჲ მსაფულისა, რომელმან მრავალნი წყალობანი
ჩუენს ჩემ ზედა სოფელსა ამას შინა: რომელმან მომცა შირველად შვი-
ლი ესე ჩემი დამატრი, სიბრძნითა, სიწმინდითა, ასოვნებითა და სიმ-
ხნით უმჯობესი ჩემსა: დანამდვილ ესე ვითარი ვერ იყო მეფე მო-
ცემული ღვთისა მიერ მკვიდრითა თვის სოფლისათა მართმორწმუნეთა:

რომელი მსარულ ჭოუდის ყრმა ესე უოკლადვე დაფარულთა
გულისა ჩემისათა და მენებადა მოცლა საწუთოსაგან, მეფე უოფითა
მაგისითა.

რომელი ეს ღმერთმან, და მე და ორისწლიდგან მოძღვარმან
 ჩემს უწყით:

გარნა მძღო სწუთომან და წადმართ ქადებულნი ყმნი მიმტყუ-
 ნაკე, და მომაგო ჩემნი და მამისა ჩემისა ჭირნი, რომელთა მიძაქცე-
 ვიან ამისგან ჰირნი და თვალნი:

გარნა განსჭო მართლ მსაჯულებამან ღვთისამან და ესერა მი-
 წოდა, და უწოდა მაგას მეუობა მამული და ასლად მოკებული ღვა-
 წლითა ჩემითა და თქქწნიითა; ნიკოფსიდგან დარუხანდის სღვამდე და
 ოკსეთიდგან სოკრად და აჩგაწადმდე, და მივანდვეს შვალნი და დე-
 დოფალიცა შუამდგომელობითა ღვთისათა რათა მამისი ცნება განსარ-
 დოს: და თუ ინუბოს ღმერთმან და ვარგიუოს, შემდგომ მისსა მეუოდ
 ჭეოს მამულსა ზედა; და დათა მისთა პატრესკეს ვითარ შვილთა ჩემ-
 თა საუვარელთა: ამას ყოველსათანა წარუძღვანე წმიდა ძელი ცხოვრე-
 ბისა, და მივეც დრომა ჩემი სჯანი. ახვარნა ჩემნი სამეფონი, და სა-
 ჭურჭლენი ჩემნი ზემონი და ქქწმონი:

ხოლო დარჩენნი ცნება და ჩემთა აღალი, და თქალმარგალი-
 ტი ხსულის ღვთისმშობლისადა შემიწინავ.

დუკატი და ფოტონატი ატენის სსჭურჭლისა, სიგიცა ჩემითა
 ხისსლითა მოკებული, თუ ელეოდეს ვითა მეუე დიმიტრი ყოველი
 მისცეს მოძღვარსა ჩემსა, თუ არა ნასე ვარისათვს წინაშე ღვთისა ვე-
 აჯები, რათა რომელი მოხანსტერნი მამულისა ჩემისანი განმიწარე-
 ბიან მოძღვარმან ჩემსან უეტნცემითა მათითა აღინეს ჩემთვს:

ხოლო დარჩნა მონასტერნი, სახსავი ჩემი, და სამკალე შვილთა
 ჩემთა უსრულად და წარმეუა მისთვსცა ტკივილი სამარადისო.

აწ შვილმან ჩემსან დიმიტრი მეუემან სრულ ჭეოს ყოველითურთ,
 საუეტნოდ სალოცავად ჩემთვს და მისთვს, და მომავლთა ჩემთათვს:
 რომელი მიმიცემიან მასგანსა ნურარასს მოკლებს, და ადგილნი რო-
 მელი მიშოკებან უმეჯდრონი და უმამულონი მადგანცა ვითარცა ბე-
 რმან არსენი და კათოლიკოსმან გამარჩნიონ. მეუემან დიმიტრიმ მი-
 ცემითა წერათა და სიგელთა განასრულონ ყოველითურთ უნაკლულად.

იმავე სოფლის დაწვებითვე იბრძვის ზეცას ორი ძალა,
იბრძვის შუდამ შუენწვეტლად ავი სული კეთილთანსა,
იბრძვის, და მათს ბრძოლასშია, მათს საბრძოლველთ — მიწას მცნო-
ვრებთ,

მათი ნახროლი ისარი არსსოდეც არ ასკვნებთ. —

ყოველთაის ასე ყოფილა: სადაც იბრძვიან ბატონნი,
იქ შუდამ ბრალს და ზარალში ტანჯვით ყოფილან მოხანნი. —
არის ბრძოლა შუენწვეტლივ, ხან ავი სძლევეს, ხან კეთილი
და ამგვარს მათსა ბრძოლასა არ ჰქონია დასასრული.

ბევრი სცადაც ორთავ მსარემ მტრისა სიმტკიცის დაწღვევა,
მტრისა ბანაკში მტრობა და ძმადან ძმისა წასევა,
მაგრამ ყოველი მათი სერსი და მათი შეცადინობა

უქმით გამოდგა: ვერათერთ ვერ დაასუსტეს მტრობა.
მაშინ ბელსებულ მთავარსა გაუელვა თავში ფიჭვმა,
ფიჭვმა სწორეთ ბელსებულის გონივრების შესაფერმა.

მოაგონდა, რომ მას ჰქვანდა ჯოჯოხეთში ერთი გპარი,
დაიძახა: აქ მომგვარეთ ბატონთონთ ძე და ქალი:

მათ იციან ეს ხელობა, მათა აჭვით ეს შენასწავლი,
მათ დაჭლუბეს საჭართველო, მათ გასტესეს მათი ძალი,
მათ შთანერგეს იმათს გულში ძმის მტრობა და ძმისა შური,
მათ ზირველათ დაწღვიეს მათ ერთობა მტკიცეთ გრულის
აქ ბელსებულს წინ წარმოდგენს საჭართველოს ხელმწიფენი,
მოასხენეს: «დიდებულა, კბ ხელობა არის ჩვენი:

ჩვენ გვეყავით საქართველო ვინ იცის რაკდენ ^{საქართველო} და გაუბოძეთ სსკა და სსკათ სულ თითო ჭიანჭველას, უოველს გუოსეს დაუწესეთ საკუთარი მეუფება და თავისუფალს ერშია ჩამოვადეთ ბატონუშობა.

მან არის საქართველო, აადლევა მშა მშასედა, შური, მტრობა და წახევა მანძისიგან მანძისედა.

ამან დასცა ეს ქვეყანა, მან დაღუპა მძლავრი ერი: ასლა მათის ძლიერების დარჩა მსოფლოდ ბზე და მტკერი!

აქ ბელსებელ დაფიქრებით მიახუნა თითი შუბღში და დიდათ შეწესებულმა გაიფიქრა მწარეთ გულში:
 ღერთიც ვნახათ ეს აწრები მათ მოჭყენონ ჯოჯოხეთში!...
 ხომ დაგჩნი მეტ მატათსავით უსამკვიდროთ სსვისა ხელში!..

1872 წ. აპრილს.

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

ქალების წინააღმდეგ და სასარგებლოდ

წერილი მეცხრე.

გ ა რ ს ლ ბ ა დ ი 1 8 6 9 წ. თ ი ბ ა თ გ ე ს .

ბურღურის «ლეონორში» ნათქვამია: იმკვდრები ჩქარა მიფრინავენ-
 ნა.», მაგრამ ჩვენ დროში ცოცხლებივც გი ჩქარა იმკვრიან და სპარად
 ამკვირებაში უფრო სსკანაირად უფურებენ სხვანს, ვიდრე წარსულ კვი-
 რაში. ოთხი კვარის წინ მე წავიკითხე კელნის გაზეთში ერთი ამბა-
 ვი, რომ რომელიღაც ინგლისის სამრეკლოში ქალებისთვის კინჭის
 უფლება მაინიჭებოთ, სეკლესია და სამრეკლო საქმეებში; ამასუ ავ-
 ტორი ამბობს, რომ გერმანიაში ჟერ მალე ვერ მიასწავენ ატვარ ქა-
 ლებს განთავისუფლებადი, მაგრამ მხოლოდ ორ კვირის შემდეგ იმა-
 კე კელნის გაზეთში მე წავიკითხე კიდევ, რომ ზოგიერთ ნემცების
 უნივერსიტეტში ქქანობდათ სხვა იმავე შემდეგ თუ არა აწმყო კანონების
 უძის, ქალებს უნივერსიტეტში სიარულის უფლება მიეცეთ? თუ არა
 გსცდები, კენიგსბურღის უნივერსიტეტში გამოაცხადა, რომ კანონებში
 აწც ერთი იმ.სთანა მუსლი არ არის, რომ ქალებს უშლიდეს უნი-
 ვერსიტეტში შესვლას. ამით დიდი ნაბიჯი გადაიდგა ქალების განთა-
 ვისუფლებას საქმეში გონებითი შრომის შესასებ, და ამისათვის ადრინ-
 დელსედ ესლა უფრო მოიქტებულად არის ის დრო, რომ ჩუფიქრ-
 დეთ, თუ გონებათა გასსნას შესასებ რა ხარისხსედ იმყოფებიან ქა-

ლები, მაგ. ჩვენს ტერმინაში ესლა, როდესაც დიად წარჩინებულმა
 ხალხმა, თითქმის ყოველ ქვეყანაში აღამაღლეს სმა და მისი შედეგები ქა-
 ლებისა და გენების უფლებებს გათანაწორობას. რადგანაც ამ ჩვენ
 დროში იშვიათათ გადაის ისეთი გვირა, რომ რომელიმე გასეთში ქა-
 ლების განთავისუფლებაზედ რაჟ სჯა არ იყოს, ამიტომ მე მ.ნდა მკბ
 დგომ წიქილებში განსაკუთრებით ამ სანგარსე ვილ-პარკო და ის აწ-
 რი შეკარუბანო ჩემს მკათსკვლებს, რომელიც შემოხსენებულა სტა-
 ტიებისა გააღვიქს ჩემსა. ქალებს განთავისუფლებს და განკითი და
 სამოქალაქო დაუი-ვიადებლად მინიჭება მათთვის მასქეთ ყოველთვის
 მაგიქრება და დაუი-ვიადებლად სჯა დვიწქე, და ესლა მინდა აუღსნა
 უმაწვილ ქალებს ის, თუ ჩვენ ბებრმა ქალებში, ჩვენ ს. უმწვილეში როგორ
 ვიხალეო ი ამკითვის მარველი ნიშანი, რომელსაც ჩვენდა სამწუწაროდ
 მუჟამ ასხატურებდნენ და ამიტომაც ყოველთვის უკუგდებდნენ სოფ-
 ლე მღაეს გნონიერი თსოვნების რაცხემა. ესლა მოუფობს ამ ად-
 გილს, და ჩვენც მოველათ მის შესახებ სამართლიან გარდაწვეტილებს.

მკათათვის რეკოლუციის შემდეგ მაშინვე დაიწქეს ასლად და-
 პარკი ჩვენ განათლებულ საზოგადოებაში, ქალების განთავისუფლება-
 ზედ. ამ აწრის გავება და გამოხატვა საფრანგეთიდან იყო ჩვენში
 გ'დმოტანილა უფრო უქტუსად ფრანვიცულ რომანებით, შეკრადნენ
 სხეულის განთავისუფლების თეორიასთან, რომელსაც ქადაგობდნენ იმ
 დროს ზოგერთ სესტასროკან ნემქინტურ რომანებში. მარვე გვარა
 რომანება დიად უმართებლანი იყვნენ, გამტაცებელი აღწერები, აქა იქ
 ნაშვილად გამახსტილები ქეშსრბიტება ისეთ ნაირად გვიზადებდა და
 გვარბიკებდა, რომ ჩვენ თვით უქკერს ნაკლულკვანებაებს ვერ ვა-
 მნიქვდათ; მაგრამ ხალხის ხელი გონებანი სრულიად მართალნი
 იყვნენ როდესაც სწეველიდნენ პოეტიკრ ქება დიდებას ქალების
 განთავისუფლებისას და სხეულის განთავისუფლებისას, რომელიც

გაკრულა ს—ტ სიმონისა. ორივე გვარი განთავისუფლება ქადაგობდა მხოლოდ განუსაზღვრელ თავისუფლებას სსეულის განცხადებისათვის ამიტომაც ხელ შეწყვილობაში უმართებულება იყო, რომ ეს მართად სიტყვა ქალების განთავისუფლება, რადგანაც მაშინვე მოაგონებოდათ სოფელის ფრანგიული რომანები, რომლებსაც ათის წლის შემდეგ თითონ ფრანგულებმა დაარქვეს *L'opieuse de la courti-*
sane და რომელშიც ხსენება შარის ერთი ძველი გუგუბანი სულიერთა რომელსაც ვაშკა, ზრდის თავს ოთხშვილს, და ეგულა იმ შვილებთან ივერანს სსეა და სსეა მამს. ამ გვარი თეორიები რასაკვირველია არ იყო სამომავლოები და მამაკის ღირსი, და აქნება ბევრნი ესლაც ვიდრე ცანსაღნა არიან, რომელშიც მოგვითხრობს თუ არა მამინდელი ლიტერატურის თვისება, კვირასვთ სვეს თავს: არა გვეითსება ჩვენ იმასთანა სხსულუბანსა; როგორ მოაგვანდით აღტაცებაში, რაც ესლა ჩვენ საზიხლრად მოგვანინა? ამის შემდეგ ის დრო დადგა, რომ ჩვენ სასოგადობაზედ უფრო მომატებულად გავლენა სდაზბაანლო აზრებს მოაპოვოს. პირადი თავისუფლების მსურველმა და მხოლოდ საკუთარი ბედნიერებისადმი ლტოლვილებმა უფრო უღრეს გრძნობას დაუთმო ადგილი. მამან გამოცხადდა ლტოლვა შედარებით მთელი კაცობრიობის განთავისუფლებისადმი. პიროვნებათი რომანიზმი დადუმდა იმ რწმენების წან, რომ ინდავიღური (ერთის) ბედნიერება არას დამოკიდებული სასოგადო კითელ მდგომარეობაზედ; და ქალების განთავისუფლების მოთხოვნამ მიიღო მამან სრულებით სსეა, უფრო ღირსეული სახითი.

ქალების განთავისუფლების პირველი მოლაშქრენი მალე გაქრენ, მაგრამ განთავისუფლებული ქაღის მოხსენება კი დარჩა, და დღესაც ვიდრე აღაშქრინებს იმ ქალებსეა, რომლებიც ჰბედავენ თავინთ ნიჭს განსხნას, იმედოვნებენ თავინთ საკუთარ ძალა ღონესეა, სცხოვრებენ

და მოქმედობენ სხვაზედ დაუმოკიდებლად, თითონ ასხმდებიან და იფარვენ თავიანთ თავს, როდესაც იმათ აზრისა ჭკუთ, რომ მოაგონლოს ეს შრომა. მას აქეთ სსკვარი ხაუჭურა და მე ხშირად შწარე ღიმილით და შეწუხებით მოვიგონებ სოფელს, რომ ჩვენ მ:შან უოველ ნაბიჯზედ ვბრძოლით იმ ასპარსელს, რომელსედაც ესა თავისუფლად ხდება ქალი, და დიდის სამხელეთ მოვიზავებდით სოფელს იმს, რითაც ესლს ვეკლანი დაუბოლოებლად ხარკებლობენ. ძველ დროში თვით ჩვეულებრივ საქმეს გათხოვილი ქალებისათვისაც ვიჭრავდნენ ალკონაძეულად და უმესხბამოდ და განათხოვარ ქალებისათვის ხომ უფრო მომატებულად! განათხოვარ ქალს არ შეეძლო იმსთანს ძეგლისათვის ეუფლებინა, რომელიც წარმოადგენდა ტიტულს კანს. უნდა შექმნილიყო და თვალები აეცილებინა ტიტულს სურათებისაკან; იმს არ შეეძლო ოდენი გზა გაეკლო ვისიმე გაუფილებლად ან სელისთანს შესულიყო რიამე შესაკადრად; არც სხიერ ქალს ჭქონდა უფლება, რომ თვით მოსუვებულნი და ავთიუივი ძეგლობრი თავის ხსლობაში, მიელო თუ ის კანდი უფოლო იყო; სავუიარი ახრის გამოაქმნა ან ვიდევ სასოგადო საქმების უურადლება იმათ ხმმკიდის დ ქალობისი დარღვევას შედგეს. ჩვენ არ გვძლევდნენ სებს, რომ ჩვენი ახრი გვეჩონდა, და გვიბრძანებდნენ, რომ უოველ სიტყვასზედ მოგვემეტებინა: ამე ვიფიქრობ, ანუ აზრობენ, და ამით გვეჩვენებინა, რომ იფიქრათაც არა გვექს დამოუკიდებლობა.

ამასთანავე ის იყო საზარელი გარემოება, რომ უკლს ეს მოთხოვნა რაღაც განსაკუთრებითი ქალებისა შეეჩებოდა მსოლოდ მდიდრებს და მეტ ანუ ნაქლებად, გინათლებული წოდების ცოლების და ქალების. ამგვარად ღარიბი და გაუხათლებული ქალების შესობითს ღირსებაებს ან სულ მსიკერზლად სწარუდნენ უკოისი წოდების და გარემოების ჭალებს, ან ჭიფიქრობდნენ, რომ ცხოვრებასთან ბრძოლაში

ისინი განათლებულნი უკეთესად დაიცვან თავისთ
 ღირსებას. ჩვენა მოხმისურე გოგონები სადაც ვუბნებდამ
 სეჟურენ სხვას გაუვიღებდა! დღე იქნება და თუ დამე მარტონი
 უნდა გასუფიქრენ ქუჩაში, თუ ვი სკან მოვიითხოვდით ანს; იმ სხლ-
 შა უნდა წახუდებენ სადაც ჩვენ დაუსხულებდით და მოკრათ ავად
 მყოფ კაცებსათვის. ეს რათ იყო ასე? მხოლოდ იმიტომ, რომ მუ-
 შა წოდების ქალებს უოვედთვას თავიანთ შრომით უნდა ემოვნათ ღუ-
 გზა ჰქონდ, და მამს. დამე საჭიროება აძულებდა იმთ დაუმოკიდებლად
 უოუნას. ისინი იყვნენ მკურნალები, მრეცხეები, მოდისტიკა, ავად მუ-
 ფების მომკლავები, ჭედიდენ ხაწვრიბადლას, სელასნობდენ და კბები
 ანა რცხვინოდით, ანაენ ანა სმასავდა იმთ, და ვერკინაც ვერ აძენე-
 ვდა. რომ ის ქალები თავის-უფლად მოქმედებისა და შრომის შესასუბ
 თითქოს გრებთან თანსწორად იდგენ. ეს მისარე ქალების თავის
 უფლებას სწულებით ბუნიბითი გამოდიოდა, აბიტომ რომ საჭიროე-
 ბით გამოითხოვებოდა. იმ ქალებისთვის, რაცვი ჭკოდებოდა შესაბამედ
 ჭრაც ადენს მისთვის რომ ის ისრე უნდა გკოკებულოყო; ამისთვის დაღ
 სასალასა იმ ასლად გჩენილია კეთილმდგომარეობის თსელ ზღუდეს
 მაკუნოთ, რომლის გარეოაც დაუმოკიდებლობა და შრომა ქალების-
 თვის ირაცნება რაღაცა შეუსაბამოდ და დამინცხრებლად მეგრამ სად
 ვიპოვოთ ის ზღუდე? ფოხნაღისას ცოლს ვაჭრების სებაჭებს, მნი-
 რე ქონებან ვაჭრის ქელს შექმლანს სასლ ს გემოთ შევიდეს ვისთან-
 მე, მასწავლებლის ქალებს შექმლანთ პეტრა ვაქებს და ქალებს ახ-
 წაკლან, და სხვა ქალები დიდი ხანია გრებსავთ გამოდიან ავტრი-
 სებად, მომღერლებად თეატრში, მოთამაშედ, მესაგრავედ; ისლამ
 მოვინჯისაც ვი შეჩვენენ, რომ იმათში პოეტებს, და მწერლებიც
 ჩნიბთან და გაცებს კამარებთან სასოგადო განათლების წარმატებაში.
 მამ რაღა მოქმედება ჩვენთვის მოსარბებელი და შეუსებელი სა-

ზოგადი კითხვად გამოდის თვის და ჩვენს საკუთარს სარგებლობის გულისთვის? სიუჟეტად განათლებას და სამეცნიერო საქმიანობის შემდგომად წესიერ სწავლას რომ უნდა ქონდეს ცუდი გაკლენა ქალებს ხასიათად, მაშინ როდესაც განათლება და სამეცნიერო სიყვარული მშვენივრად მოქმედებენ მძაფრების გონებაზე?

ამ გვარ კითხვებზე მე არც ერთსეულ არ მიმიღია პასუხი. ესეა მადლობა ღმერთს, ბევრსა აქვთ იმასთანა შესჯდულება, როგორც პროტესტანტის პატრს (მღვდელს) ქაინდა, რომელმაც ქვითს ერას ჩემს შეგობარს: არა მკურა, რომ ხმდვილად გესიამოვნება ჩემი განცობა, რადგან ღმერთი რაჲ ტალანტით დასჩქრებულ ქალებს აღერსიანობას აკლებს! როგორი გაგება (ღმერთსედა), რომელსაც თითონვე სამართლიანად ჰრაცხვენ! ამასთანა მალე განათლებამდის რასკვირველია ქალების გონება ვერ მისწვდება! მაგრამ დღეს შეუიფა, შემდეგ წერილში გავაგრძელებ: ამაზედ დაშარავსა.

წერილი მეათე

კარლსბადი, აგვისტო 1869 წ.

წარსულ წერილში დაწვებულს ქალების განთავისუფლების განმარტებას განვტკმელე: ამ საგანს რომ კარგად დავაკვირდეთ შევნიშნავთ, რომ ის განიერთვა რამდენსემე ნაწილად: 1) საჭიროა რომ ქალებს მასტერის ისევე ღონის ძიება განათლებისათვის, რომელითაც ვიცობი სარგებლობენ; 2) რომ მეტეჩი ქალებს ნება თავისუფლად იმბარონ თავიანთ ბენებითი ნიჭი და შემნებული ცოდნა, თავიანთ სარგებლობისათვის და საზოგადოების სიკეთისათვის, და დასასრულ 3) რომ ქალებმა მიიღონ მონაწილეობა სჯულის მდებლობაში.

მაგრამ ამ ნაწილების თვითუფლად განსწრკამდე საჭიროება რომ შეიძლება ერთი კადეც მ.აქციონ უზრუნველეს კლანდელ ქალების მდგომარეობას. ერთ ხელ წინა წერილში კადეც შექნაშენ, რომ არც ერთს ხელის გარეშის დროს არ დამატებითიან ისე ცრუ ასრუ ბის გველესას, როგორც მაშინ, როდესაც რომ სწა იყო სოლმე აშო-ლეტიკურ და სსოგადობრივ ქალების მდგომარეობასკედ.

მე არა ვარ მოშურნე მტერი სიმიდიდრისა და მდიდრებისა, არც სხუთი მაცეს ამისთვისა შურისათვის; მაგრამ წინააღმდეგი ვი ვარ მდი-დაჩა ქალების მიდრკვილებას, რომელნიც ცუდაობაში და უსრურველობაში კარგენ ჭეშმარიტს ქალობას, და ვერ ქსედვენ, ამიტომ ისეთნაირად მაჭ-უოლდინ უსაქმერობას, რომ ვატი ვერსად შექსედება ისე მცირე განა-თლებას, ისე ცოტა ცოდნას და უთანაგრძნობელობას სსოგადო გო-ნებითს განსხნასკედ და სსოგადო სსქსკესკედ, როგორც მდიდარი ქა-დეების სსოგადობაში. თქვა, იორტკუბინო, ცოტა ოდენი მღერა, ინგლესური და ყრანციფული რომანები, იი ამათი სსქსე.

შეუღლებელი ძველი აზნაურებისა, მსწკლებლებისა და პასტო-რებისა ცოდები და ქალები მომატებულ ნაწილად უფრო მალდა დგა-ნან განათლებით, ვიდრე მდიდარი ქალება; მაგრამ მანც მდიდარი ხელისა გველეს უფრო მეტია; მამ ამ წოდების ცაცები რაღათ ამპრ-ტაკრობენ სსქსით, რომელსაც შემოაქეს იმითთვის შემოსავალი, და ამავე წოდების ქალებს ვი სსქსე ამაღლებს; სადაური ღოლიყაა 1) ეხეც ისევე უსაფუძლდა, როგორც ბერი ცაების აზრი, რომ ვითორც გასება განსხალს და სსვესკედ დაუშოვიდელებს ქალებს თავიანთ ქსმე-ბის ნაშდვილის სევერულის ნიჭა არა აქსით.

მე პარქით ვეითხავდა იმ ბატონებს. არას მოგცემსთ თქვენ ქა-ლი, თუ დამოუკიდებელი სეულიერი განებათი ცხოვრება არა აქსი, გა-უსათლებელი და უცოდინარა? ამასთანას რას მოცემა შეუძლიან, თუ

1) ღოლიყა არის კანონიერ სეფსე სწავლა.

არ მარტო თავის სსეულსა! ნუ თუ თქვენ ქორწინებით მსოფლოდ
 მსოფლოდ სსეულსაიკი გრძნობებას დაკეუთალებს! განა თქვენ არ
 გინდათ თქვენის ვაჟებისათვის რიგახი აღმზრდელი, თქვენის ქალები-
 სათვის გამოცდილა სელმძღვანელი, თქვენის ქონებისათვის კარგი რა-
 გის მიძეკმ? დარდი ანუ უბედურება რამე რომ შეტემსევეოდათ სოლ-
 ძე, ნუ თუ თქვენ არა სწესდით, რომ თქვნი ცოლი მსოფლოდ სე-
 სტი არება იყო, რომელსაც შექმლა მსოფლოდ თქვნი ბედის დატო-
 რება და არა დასმარება თქვენს განსჯარ შეითსევეკება? და როცა შე-
 გვსვდებოდათ სოლძე ძელანს აუადმოფინა, განა არ გაწუსებდათ ის
 აზრი, რომ თქვენ არ შეტემოდთ იმედანად გითქვათ თქვენის თავი-
 სთვის: ამდღობა ღიკრას, რომ ცოლი მისება, შვილები აწ დაძე-
 ლუბებინ: თუ საჭიროება ძელანს დაატას იმუშავებს, უწინამკვრებს
 ჩემს შვილებს, აღზრდას და გამოჭკვებს იმით, როდესაც აღარ ვი-
 ჟნები, ანლა მამებიდან იმ ვაჟებთან გადავიდეთ, რომლებსაც, თუძე
 კარგი ნიჭი აქვსთ, მაგრამ მანაც, ესუანჯელი გარემოების გამო, თე-
 ჭრათაც არ მოუვათ ცოლის შეჩოვა, რადგან თავანთა შემოსავლი
 არა ეყოფათ სახლობის შესანსავად. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ამ
 წერილის შეითსეველებში ამოკვებინ ბევრი უისწავლა მასწავლებლები, მო-
 სელები, დოცენტები და სსე., რომლებსაც ბევრჯელ უოქვით თავი-
 ანთის: "აი ის ქალი კარგი სანოლო იქნებოდა ჩემთვის; მე იმანთან
 ბედნიერი ვიქნებოდი; მაგრამ მეც ღარაბი ვარ და ასიც, ჩემი რამო-
 ცდა ათ და სამოცდა ათი თემნიი არ შეიძლება სახლობის ცხოვრება;
 მაგრამ ამ კეთილმა სულმა საუბედუროდ მსოფლოდ სახლის გამლოლ
 და თულების შესანსვა იცის, ამით კი შორს ვერ წასვალთ". აქედან რა
 გამოდის? ისა, რომ ქალი მსოფლოდ მარტო სახლობისათვის აღ-
 ზრდილი ვერა თსოვდება და ვერ ახრულება ნამდვილ ქალებს დანი-
 შნულებს მარტო იმ შიზესებით, რომ დროსელ ვერ გავინო შრო-

მისადმი გზა. დროა გაიგონ, რომ შრომა და შრომით ფულების მოპოვების ცოდნა უნამძვილესი საშუალებაა, რომ ქორწინება გამრავლდეს და სასლობრივი ცხოვრების უხეობითი დონე აიწიოს.

წერილი მეთერთმეტე

კარლსბადი 1869 წ.

უკანასკნელ ჩემ წერილში მე გამოვსთქვი ჩემი დაჯერება, რომ შრომის შეჩასკე ქალების განთავისუფლება არის უნამძვილესი დონის მიება ქორწინების გამრავლებისათვის და ამასედ უმეტესად სასარგებლოა გასათხოვარ ქალებისათვის.

ნათქვამია: ბევრი ქალები ტვირთია! «ეს ნათქვამი შუა წოდების განათლებულ, მაგრამ მცირე ქონებან სასოციალიზაციაში სძირად მტკაცდება სოფლში. არ შეიძლება წარმოიდგინოთ, თუ როგორი გავლენა აქვს ქალებზედა მუდამ საღისის დაზარალებს, რომ ქალების განსაკუთრებით ღირსეული დანიშნულება, არის საღისის კერა, სასლობრივი ცხოვრება, ამასთანავე თითონ ისინივე ქსედევენ, რომ იმათი არსებობა, შენასკა და უმეტესად იმათი დაზინაკება, არა თუ მარტო მშობლებისათვის, არამედ ძმებისთვისაც და მთელი მონათესაობისათვის, არც მუდმი უზრუნვის საგანი; ისინი თვითონ ქსედევენ, როგორ უველს გულწრფელად სარობს, როდესაც ისინი როგორმე, თუნდ თავიანთ სურვილის წინააღმდეგაც, ირთავენ ქმარს, ესე იგი ბინაკებისან. უურს არ უგდებენ, ანუ განზრახვით არიდებენ თვალს იმ გარემოებას, თუ რა რიგად საწესარია ქალებისათვის ის გრძნობა, რომ ის თავის საკუთარი სასლობისთვის მიიმე ტვირთია; მანც სწორედ ასკა. ამესამე და მეოთხე ქალს რაღას უზამთ? უველანი სომ კერასთან არ ეგდებიან, სულ ოთახების დაჯაგებას და თეთრეულის კერვას სომ არ მოუნდებიან!

ნიჭიანი და გამჭრიახი ქალი რომ ჩაკრდეს ამისთანა უხეირო მდგომარეობაში, სრულებით ვერ აიტანს; ისიც იტანჯება იმ გრძნობით, რომ იმის ცხოვრება სრულებით უსარგებლოა და მძიმე ტვირთია იმის მშობლებისათვის, და რომ იმის ბრალი მხოლოდ ის არის, რომ ქვეყანაზედ არსებობს. რომ უფრო ცხადათ წარმოძღვინა იმ ქალების ბედა, რომლებიც ღარიბ და ბევრ ქალების სანაღობაში არიან, მე დავწერე ჩემი ბიოგრაფია, და დღევანდელი საბუთების დასამტკიცებლად იამამად შემიძლიან იმაზედ მიუთითო. ხალხა გატაცებით ბასობს ქალების გულის ნაწ გრძნობაზედ, და იმას ვი არავინ არ ამჩნევს, თუ რა რიგად ეტანჯებიან ქალებს ის ნაწი გრძნობები, როდესაც ჰხედავენ, რომ ის თავის მსაღობლებისათვის სრულების მიწეში უფროა, ვიდრე სინარულისა. ეს ყველა რის გამო მოხდება? იმის გამო, რომ ეგრეთ წოდებული სასატილო ცრუ აზრები განათლებულ წოდებებში არ აძლევს ნებას, რომ თავიანთთვის საზრდო — საცხოვრებელი თავის შრომით მოიპოვონ, მინამ მამა ცოცხალი ჰყავსთ; ის ვი არა თუ ძალიან სშირად მოხდება ხოლმე, რომ მამის სიკვდილს შემდეგ, გატარება აიძულებს ხოლმე იმათ შრომაზედ.

ყველანი თანახმაა არიან, რომ საწყალმა და მარტოხელმა ქალებმა იშრომონ და იმათ ზცხოვრონ თავიანთი თავი. ხელახსუბის საზოგადოებაში, მდებარე ჩინოვნიკობაში და სხვა ამ კვარკებში ცოლები და ქალები ყოველთვის საქმობდნენ და თავის ხელბით შოულობდნენ ფულებს, მაგრამ ჩვენ საზოგადოებაში შრომისა ისევე ეშინიანთ; და თუ გინდათ რომ ამ ერთობ საზრდოს სიძვირის გამო, საზოგადოებამ შეიგნოს ის, რომ განათლებული სასაღობას ქალებიც იძულებული იქმნიებიან თითონ თავიანთი თავის საზრდოობას, მაინც ვიდრე გადაწვეტილი არ არის თუ რა ნაირად შეუძლიანთ ან როგორ უნდა უშუკვლონ ამ გარემოებაში თავიანთ თავს? მე მგონია ამის შესუსი ძალიან

ადილია: იმათ შეუძლიანთ უშუალოდ თავიანთ თავს ისე როგორც
 კაცები ქმედობას, ეველამ თავისი ნიჭისა და ცოდნისა
 შესაფერად ესე იგი როგორც ქსურთ და როგორც შე-
 უძლიანთ.

ამ გვარად ჩვენ სულ მეორეთ დაუბრუნდით ქალების განთავი-
 სუფილების პირველ პირობას: რომ საჭიროა ქალებისათვის დაფუძნდეს
 იმისთანა სასწავლებლები, რომელშიაც იმათ შეუძლიანთ სუფ მარჯვნივ
 შეისწავლონ იმისთანა საგნები რანაირიც მომავალ ცხოვრებაში და მო-
 ქმედებაში გამოადგებათ.

ერთხელ კი არა, ათასჯერ მსმენია მე კაცებისგან და ქალებისგან
 რომ დიდის აღტაცებით უმტკიცებიათ ვითომც ქალებს სამეცნი-
 ერო საგნების შესწავლისათვის ისეთი ნიჭი არა აქვთ; როგორც კაც-
 ებსა აქვსთ და ამიტომაც წარმოსდგება ვითომც, რომ აქამდის ერ-
 თი ქალი არ გამოხუფა არც ისტორიკოსი, არც მატემატიკოსი, არც
 ფილოსოფოსი, და არც ტრადიციის მწერალი. თითქოს ქალებს, რაღაც
 ზეგარდამო შთაგონებით უნდა მოუბეროს ის ცოდნა და მეცნიერება,
 სადამდინარე კაცი მხოლოდ იმით მიაღწევს ხოლმე, რომ მთელ თავის
 სიცოცხლის განმავლობაში ბევრითად შრომობს და სწავლობს. აქამდის
 არამ თუ ღონისძიებას არ აძლევდნენ, არაშეად უკრძალავდნენ ვი-
 დეცა საფუძლიანად საგნების სწავლას, და მე ვთქვამრბ უნდა ვიდეცა
 გვივირდეს, თუ ან კი როგორ იბოკებიან იმისთანა ქალები რომელ-
 თაც თუძცა საფუძლიანი გონებით სწავლა არ მიუღიათ სიუმაწვალე-
 ში, მაგრამ მანც თავიანთი საკუთარი ძალადღონით ისე დაწინაურე-
 ბულან, რომ შეუძლიანთ რომელიმე კაცებს დაუთანასწორდნენ, და მა-
 ინც ვიდეკ ვთქვამრბ, ვითომც ქალებს ნიჭი არა აქვსთ, რომ კარგ
 გარემოებაში უკეთეს განათლებამდის მიაღწიონ და შეეჩვივნენ სამეცნი-
 ერო საგნების შესწავლას. დაწმუნებულნი არიან, რომ ეველა პირე-

გოგონები და მათი მამები

ტყუის მოდგმა მოკლისაგან უკეთესდება და კეთილშობილდება და რომ იმათი ნიჭი შთამამკვლავიდან შთამამკვლობასედ გადადის; მაშ თუ ასეა, კაცების ნიჭს, რომელიც ხაში ათასი წლის განმავლობაში თან და თან უკეთესდება შთამამკვლობაობით, როგორ შეიძლება დაუტოლოდ ქალების ნიჭიერება, რომელნიც ამ გარემოებას სრულებით მოკლებულნი იყვნენ; ან კი როგორ არ უნდა გაჭკვირდეს კაცი, რომ იმ ალუსრდელ დედებს იმდენი გონებითი ნიჭი გადაეცაქ ქმნიათ, რომ დასაბამი სწავლავანათლება მიუცნათ ხანინო კაცებისათვის! როდესაც ხაში ანუ ოთხი ქალების თაობა გაიკლის, კარგად განათლებულებისა საფუძლიანდ ხასწავლებისა; თავის უფლებისა და ცრუ აზრების შიმიე ტვირთისაგან გამოსულებისა, აი ამისთანა ქალების ხაში ან ოთხი თაობა რომ გაიკლის, მაშინ შეიძლება კაცებისა და ქალების ნიჭი დაატოლოს კაცმა ერთმანერთს. რაც აქამდის ქალების უნიჭობასედ არის ნათქვამი სულ ტყუილია და უსაფუძლო; თითქმის ვეკლა ქვეყანაში ქალების სწავლას იხეუქან არის ჩამორჩენილი, რომ ძნელად თუ მკათედი საწილი ჭკობისხედეს ცხადათა და დაუინებით ჭეშმარიტის ცოდნის საჭიროებას, გონების გასხნას და სხვასედ დამოუკიდებლობას. ის ქალები, რომლებიც ჭსურთ და თხოულობენ განთავისუფლებას, განათლებას და სასკლშიფო საჩქიეებში მონაწილეობას, — მწარე გამოცდილებისაგან და გაჭიკობისაგან არაან იქამდის მიუვანილნი.

მაგრამ ვინ დაიუოლიებს შდიდარი სასოკადოების ქალებს, იმ ერთგულ წინააღმდეგებს განთავისუფლებისას და ვინ გამოაცდეკინებს იმათ თავიანთ ჩვეულებას, ან ვინ აიძულებს იმათ შრომა — გამჭრასობასედ, რომელიც იმათ სრულებითაც არ ექაშნიკებად? განა რა ისიდაეს კაცებს შრომისადმი, თუ არ საჭიროება? რა ატანთ ძალას მამებს, რომ ისინი თავიანთ ვაჟებს საფუძლიან სწავლას ანიჭებენ, ახვეკენ იმათ სხვახედ დაუმოკიდებულ ცხოვრებას, სამოქალაქო სამსახურის აღსრულებას

და მოქალაქობრივი უფლებებით სარგებლობას? განა არ არიან ესენი იმისთანა კაცები, რომლებმაც საფუძლიანად არა იცინარა, და არც თუ სჯირობენ რამე ცოდნას, რადგან უძმისოდაც საცხოვრებელს შეძლება აქვსთ; ამისთანა კაცები კომუნად დაკარგნილები, ფიხვად დამატებოა ბული სუნლებით მორწყულები და უკანასკნელ მოდასკედ გამოპრანჭულები თავიანთ სიცოცხლეს ატარებენ კლუმბში, ყაკასანებში და ტუატრში და მედამ კმაყოფილნი არიან თავიანთ თავისა, ძალად განა ვინმე ჭკიდებს კისერსედ იმ კაცებს სამსახურს, ან იძულებულ ჭყოფს იმათ, რომ მიიღონ მონაწილეობა საზოგადო საქმეებში; სწორედ ამ გაკრადვე ძალას არაინ დაატანს ქალს ამ ჩვენ მდიდარ და მშვენიერ ევროპაში, რომ ხელი აიღონ დამპყიდებულ ცხოვრებიდამ, თუ კი ამისთანა ცხოვრება იმას მოსწონს, — აქოდა ქალები შეუძლებლები და გონება გახსნილი ქალები ძალდა ჭლადებენ: ადროა ნება მოგვცეს თავისუფლად ვისარგებლოდ ჩვენი ნიჭიერებით თუნდ ბუნებითი იუფს ეს ნიჭი თუ შეძინებულნი!

ერთხელაც კიდევი ვიმეორებ, რომ ქალების განთავისუფლება არაფერად არ გამოხტვლის იმ ხალხის ცხოვრებას, რომლებსაც სსურთ დაიცვან თავიანთ ძველი ჩვეულება, მსჯელობა და უწინდებური ცხოვრების წესი; იმათ არა ვინ იძულებულს არა ჭყოფთ, დაუმოკიდებლობასედ, გამჭრიახობასედ და თავისუფლების მოპოვებასედ, თუ კი თითონ არ მოისურვებენ სხვასედ დაუმოკიდებლობას. მაგრამ საოცარია, რომ სწორედ ამისთანა ქალების საზოგადოებაში ძალიან ხშირად და უმიზნოთ მოუვლისთ სოღმე ისე ერთ შახად თავისუფლებს წუჭრვილი.

მაინც მე იმ აზრისა ვარ, რომ კარფაგენი უნდა დაინგრეს, ასრე ათაკება კატონი ყოველთვის შესხმას. მაინც, ნეტა მეც ასე გამოთავებინა სოღმე ყველა ჩემი წერილი, — მაინც მე იმ აზრისა ვარ,

უკლასოდ უწინ ნვენთვის საჭიროა ჭაღების რეალური და
 როდესაც ამ შკოლებში ბეჯითად დაიწებენ სიარულს, მაშინ, საჭირო
 იქნებოდა ჭაღების გიმნაზიების გახსნაც, ამისთვის რომ განსაკუთრ-
 ფულადაც, (კანონიანად) როგორც უოკელი კეთილ განსწავლული ცვლი-
 ლება შევიდნ და სპირიტუალურად უოფილიყო დაფუძნებული.

ე. ღვინიაშვილი.

1872 წ.

[Faint, mostly illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

უფ. ს. მესხის სიბრძნეზედ.

უფ. მესხს დაუბეჭდია, როგორათაც დიდი წყალობა, ჩემი წერილი უფ. მისიელ ფურცელადის ჰახუსით, შესახებ უფ. გიორგი წერეთლისაგან მოწერილის წიგნისა ზურაბ შოქნიძესთან. ამასთან საკვირველი გონივრული შენიშვნა გაუკეთებია, რომელიც სრულებით გვიხსნავს უფ. მესხს თავისის ჭკუის ძალითა. ჩვენ ამ წერილს იმიტომ ვამღებთ ადგილსა, რომ უფ. ფურცელადკმ არა სთქვას, რომ უკარგავთ გამართლების ნებასა, ბრძანებს ისა, თორემ რა მნიშვნელობა ჰქვას იმ წიგნსა, რომელიც ამისთვის ძმის მოუწერიაო.

განა მარჯვე მოსწრებაა, რომ რაკი კმისაგან არის მოწერილი, არა ღირს ვურადღებთა!

რაც შეეხება იმ წყალობასა, რომ მესხს არ დაუკარგავს ჩემთვის თავის გამართლების უფლება და დაუბეჭდია ჩემი წერილი—საკვირველი სიმართლის კაცია მესხი,—ჩვენ მოვასსენებთ მაგას მადლობის მაგივრათა. აი თუ საკვირველი სიმართლის კაცი არ არის, რომ როდესაც ჩვენ დაუმტკიცეთ მაგას თითქმის მათემატიკურის სიმტკიცით სიცრუე და ცილის წაშებაები, მაგან თავი დაგვაშორინა იმ ჰახუსითა, რომ ფურცელადმესთან ჰახუსი არა ღირს, რათგან ამითი დამცრობის მსალოდ დიტყუარტურულს ღირსებასაო. ეს ამბავი სწორეთ იმ მსკრსებულ რუსის საღდათს მაგონებს, რომელსაც ნაჭურღადის ფულებით მოასწრეს ხელში და როგორც ეჭირა ფული, ისევე დაუბო-

ქს სკლები, რომ არ გადასთქვასო და ამგვარათ მაიუვანეს სამართალში. როდესაც შევიდნენ მოსამართლესთან სალდათმა უცებ შექმნა ღრიალი: არიქა მიშველეთ ჩემ საკუთარ ფულებსა მტაცებენ ხელიდანაო! ახ თუ ამ გვარს რიგინი ჭკვიანი კაცა მოაგვარებდა, და მესხმა ვი მოსახარა. ამასთან შიგ ბევრი წერტილებიც ჩაატანა, რომელიც იხვენებოდა იმ ადგილსედა, რომლისაც სამი არ არის თვით სურგია მესხი. გიორგი წერეთელი და მესხი ერთრიგი მოსურსებული კაცები არიან. წერეთელმაც იცოდა, რომ იმისი წიგნი მიფარებულად მქონდა და დაიწყო თხოვნა დაბეჭდვით, და ის ვი დაავიწყდა, რომ იმ წიგნის აზრის საბუთებს სსკვებსაც კიდევ ვიქონიებდი.

თუ უფ. მისეილ ფურცელადე არას ჩემი ძმა და მესხს გაუგონა რომ სამონამართლო წესდებულობის ძალით ძმის მოწმობა შეიძლება დაითხოვოსო, თავადი კოსტანტინე რომანისძე ჭკვაკვადე ჩემი არც ძმაა, არც ნათლია და არც მოუვარე. მოვიუვან ასლა იმის წიგნს, რომელსაც ის იწერება ამავე წიგნის შესახებ.

როდესაც მოენიქმე გარჩია «სამის თავს გადასაკლები», წერეთელმა დაუწერა შენიშვნა მოენიძის სტატიას, სადაც ამტკიცებდა (წერეთელი), რომ «სამისთავს გადასაკლები უნიჭო ქმნილებაა და არა ღირს გარჩევათაო. ამაზედა მოენიქმე, — რომელიც ჩემთვის იგივე ფურცელადე იყო, — ჩემ წინვე დასწერა წიგნი უფ. გიორგი წერეთელთან, სადაც ითხოვდა მასუსის გებაში. ეს წიგნი მე თითონვე მივიტანე რედაქციაში და დავსტოვე სტოლსედა, როგორც ფორტიდამ მოტანილი მოენიძის წიგნი. ამ წიგნის შემდეგ შენ (ა. ფურცელადეს) და გიორგი სკვწინა გიორგი წერეთელმა, რომ მიგეწერა მოენიძისათვის, რომ ხელი აეღო პოლემიკასედა. ესე უოკელივე გარემოება მე გარკათ მასსოვს და როდესაც გინდა პირში წაუდგები უფ. წერეთელს. ნუ თუ საჭიროა კიდევ განმეორება, რომ წერეთელი უფ. მოენიძეს

წინასწარდა თითქმის გენიოსად და უფ. ანტონ ფურცელაძეს კი აძაგებდა! ნუ თუ ეს ამბავი არ ასსოვთ უგელას, ვისთანაც კი წერეთელს ქონია ამაზედ ლაზარავი!... ჩემის მხრით ამას ვიტყვი, რომ იმისთანა დღეს არ შევსკვდრივარ უფ. გიორგი წერეთელს, რომ არ ექოს იმას მოენიძე და არ ეძაგებინოს უფ. ანტონ ფურცელაძე. მ. ქ. ამბობს, რომ გიორგი წერეთელმა მოსკოვი აიკლრა მოენიძის ქეობითა.

ნუ თუ არც ეს არის სავსე დასამტკიცებელი საბუთი იმ ჩემის სიტყვებისა, რასაც ვამბობდი უფ. წერეთლის წიგნზედ მოენიძესთან. რაც შეეხება მესხის წყალობას, რომ დაუბეჭდია ჩემი წიგნი, მე ამაზედ სრულიად არავითარს მადლობას არ განუცხადებ, რათგან აღარცა მქონდა იმედი, რავი უფ. უმიკაშვილმა არ ენება იმისი დაბეჭდვა, რომ გიდეგ ენახა იმ წერილს ადროების ფურცლები. მე იმათ უბოვნიდი თავის ზღაგს. რაც შეეხება იმასა, რომ გამართლების გზა არ დამიკარგა, ისე ვაფასებ ამ მკითხველების აზრს, რომელთაც რამე სჯერათ უფ. წერეთლისა და მესხისა, როგორც ამ უგანასგნელების აზრს. ჩვენ სავსაოდ დავამტკიცეთ რა გარემოებათაგანაც შესდგება ამ ორი მწერლის აზრები, და თუ ეს დამტკიცება სავსა არ იყო მავათის მკითხველებისათვის, მაშინ ის მკითხველები იწებებინ დიხსი მხოლოდ ამ ორის მწერლის უურადღებისა, რომელნიც დირსეულათა ისარგებლებენ ამ მკითხველების უნიჭობით და უშვერებით.

რასაკვირველია, რავი უფ. ჭავჭავაძის წიგნში მოხსენებული წერეთლის სიტყვები არ არის ნოტარიუსთან დამტკიცებული ვეროვანის მოწმებით, უფ. მესხისა და ამის მსგავსი წერეთლის მკითხველებისათვის სავსა არ იქნება ეს საბუთიცა, ამისგანა მე ვაღაგთა ვრაცს მოვიუვანო უფ. წერეთლის სიტყვები შესასებ მოენიძისა და ფურცელაძისა.

ლამისა, რომელიც ბეჭდვითი აქტს იმას წარმოთქმულად იმპერატორის მიერ, სადაც თკათარსკი იუზ რედაქტორა და ამასტასი იხს ან შეუძლიან იჭვი შეიტანოს, რომ ეს ჩემა სიტყვები არ არისო. აი რას ამბობს ის 1867 წ. «დროების» მე 35 სტ.-ში.

«სამის თაკს გარდასაკლება» (თსულება ანტონ ფურცელამისა) იმისთანა მოთხოვნაა, რომ ჩვენის აზრით, რიგიანი კრიტიკის ღირსი არ არის.

«მე არა მკონაა, რომ თვითონ მოთხოვნასაც» სამის თავსგადასულებსა რაიუ ლიტერატურული ღირსება ქჷანდეს. ამისთვის ამ მოთხოვნასუდ ბეჭდი ლაშარაკი არც კი ღირს. სემოთ დაბეჭდილ სტატიას (მოენამის სტატიას: «შეუსრულეული სურათი») უფრო იმი-სთვის მივევით ადგილი ჩვენს გასეთმა, რომ იმაში საზოგადოთ ბეჭდი კარგი აზრება გამოცხადებული და კარგი მიმართუ-ლება იხსაც არის. რედაქ.

ასლა შედარეთ ეს სიტყვები იმ სიტყვებთან, სადაც წერეთელი ამბობს, ვაი უფრო იმ რიგანის ბრალი, სადაც ფურცელამი სასდგამს ფეხსა.

დაივთ უფ. მესხო წერეთელი. თქვენი გონივრების მეტი მაცას არა უშველის რა... მაგრამ დამკაწედა, რომ ჩემთან გამოლაშარაკე-ბით ლიტერატურულ ღირსებას დამცრობს. ჩემოვ ს რომ გეგითსნათ, მაშინვე გირჩევათ, რომ არ დაგემცროთ ლიტერატურული ღირსება, არამც თუ მე არ გამოშეასნათ, არამედ ბეჭდვით სრულიად არ იბა-სოთ, რათგან თქვენ ნაწერების ბეჭდვა ჭეშმარიტად, რომ ლიტერა-ტურული ღირსების დამცრობაა.

ანტონ ფურცელამი

სათუხ ორჯულს აბასს მისცემდეს; მოქალაქეს თუ აზნაურს შეიძლება აღ-
 გეს; ერთს აბასს გამოართმეკდეს, და თუ მისსურთ აღგებს ორს შაურს
 გამოართმეკდეს. რაც ვარამა ბატონმა გამოართუეს იმისი ათის-თავი
 საიასჯულად აიღოს, თუ ბატონმა თავისს ნათსოვისს ვარამასჯედ ამა-
 ტიოს რამე, იმ ნამატეკების შესამედი ათის-თავი საიასჯულად აიღოს.

აბ. წარაფხანის რიგისათუხს.

წარაფხანის რიგი არის ქალაქის გარეკება. შირველ წარაფხა-
 ნის მუხდი ასრე არის: საბაქის მუხდი ავა ყურსსჯედ თურამეტი შა-
 ური; ამისგან საბაქებს მუხდი თავის სუსტითა შაური ათი; ფიქარს
 აბასი ერთი, დამდაბს აბასი ერთი. ამას გარდა ყურსსჯედ ქაჯი და
 თუნასი შაური ორი; სალითუ ბაირამასი შაური ერთი; ამას გარდა ყურ-
 სსჯედ მაირს ერთი სიგილა, რომე თოთსმეტი შაურია; აგრეთვე წა-
 რაფი აიღებს, რომე თოთსმეტი შაურია. გარეთი ამაღ წაიღებს მის-
 საღს თექქსმეტს, ერთი მისსაღი თაფაუთი მოკმატება, რომე შეიქნება
 მისსაღი ხვიდმეტი; უფრო ნაიგდეებენ ამისგან წაიღებს ყურსსა ექქს
 შაურს, აჭგარი ერთ აბასს, ქუთალი შვიდს შაურს და ორს ფულსა,
 ფულსასი ერთს აბასსა, გლასქუ წაიღებს ათასს მისსაღსჯედ სუთს შა-
 ურსა, თავგარი ათასს მისსაღსჯედ ერთს ბისტსა, სიქაქუნი და თას-
 შქუნი ათას მისსაღსჯედ ორს შაურს, თაღლიჯარი და სუსტი ყურს-
 სჯედ ორს შაურს და ერთს ბისტსა; ასლა ეს ერთი მისსაღი რომ ნა-
 მეტსავია, ამისი ანგარი წაიღებს ერთს შაურს, ყათალი ერთს შაურს,
 თარსდარი ნახეკარ შაურს; იწხა იმ სუითის ვეკლას ჯოგი—ოთხი
 მინაღთუნი, თერთმეტი შაური და ერთი ბისტსი; ოთსასი სიკილა ერთს
 ყურსად უნდა ჩაკიდეს ტეცსლში; ამისგან გამოვა ტეცსლიდამ თამამ
 აიარი ვეცსლი ორი ათას სამასი; ამასი ვეჯუბი დასტურლამა უწინ
 ყოფილა ორი ათასს მისსაღსჯედ ექქსი მინაღთუნი, და ასლა ვართ-
 მკეთ სუთს მინაღთუნს; ასლანუს ოთსასი მარხილი; ერთს ყურსად

ჩავა ასლანუ მარბილი ტუცსლში; ტუცსლიდამ გამოვა კეცსლი მისსა-
 ლი ათას შვიდას ორმოცდა ათი. ამისი გეუუბიტ ორი ათასს მისსა-
 ლედ უნდა აიღონ ს. სასქი გინის ფასი უუკსუედ ორი მინალთუნნი
 და თორმეტი შუერი. საბაქი ორი ყოფილა: ერთი ბატონმა მოშადა,
 და ერთს მუსდს ერთს სასსს საბატონოდ ავიღებთ. ამისი რუსუმი
 სალთსუცესსა და მდივნებს გარდაკუთითა აქწესთ. ბეკრი, მოვა თუ ცო-
 ტა, ეს არ უნდა დაკლდეს — სარაფსანიდამ სალთსუცესს წელიწადში
 თუმანი კვ, მდივნებს წელიწადში იბ, ჭ.

მბ. საფსულ თავილის ქეშეკისათვს.

უნდა უქეშეკონ ბატონის თავილას	სასნუგის მამულმა თვე ერთი.
დიღომმა დღე ოცი.	გოსტაშაბის შვილის მამულმა თვე
გვიძისმა ღამე ათი.	ერთი.
მწენეთმა ღამე ათი.	დაღეთმა გვრა ორი.
თსილოუნამ ღამე ათი.	ბეკიას შვილის მამულმა გვრა ერთი.
თურქისტანის შვილის მამულმა ღამე	დოღენჯის შვილის მამულმა გვრა
შე ათი.	ერთი.
თულას შვილის მამულმა გვრა ერთი	ყარაბუდასის მამულმა ღამე ოცი.

მგ. თუშმღების ყადაღისათვს.

რასაც დღეს თუშმღებმა რაც რამ თერი აუშტარს გამოართვან,
 ბრინჯი, თევზი, ერბო, თუ რაც მასალა, თუშმადი აუშტარს ყაბსს
 მისცემდეს, და თუ ქარსანაში ურიგოდ დაისარჯა რამე, თუშმღებს გარ-
 დაქსდკვინებათ.

მდ. თარხნების რიგისათვს.

რაც ან ქართულნი, ან თათარი ჩვენგან თარხანი არის, იმის გა-
 მოსაღებს ჩვენნი მოსკლენი ჩვენსუედ ნუ ინგარაშებენ, და ისრე რუ-

სუძს ნუ ზილებენ; იმათი გამოხადები როგორც ჩვენ დაგუქვლდეს, ისრე იმათაც უნდა დაიკლონ. რაღაც ჩვენთვის უთარსნოს კაციდამ, თუ შვეუნიდამ შემოსავალი შემოვიდეს, ათს უკლებლივ ჩვენთვის დასდებენ, მეთერთმეტეს მოხელენი თავისთვს ზილებენ; როგორც რიგი და წესი არის, მოხელენი ისრე გაიყოფდენ.

ა. თრიალეთის რიგისა და გამოხადებისა საბატონოსა და სამოხელესათვს.

სქეს კოდის-პური საკომლო მ; ამისი თითო კოდის-პური არის წმინდა ლიტრა ი; ღალისა ერთი გუთანი არის კარის უღელი ი; კარსედ სქეს კოდი გ. ასე უნდა: როდესაც გუთანი აიწეროს, მარილის მომტანს კარს გამოვიდენ, დიდს სოფელს დიდობით და ცოტას ცოტაობით; მარილის მომტანს კარს ღალას ნუ ჰსთხოვენ; სხუა რაც კარი დარჩეს, კარსედ სამი ღალად უნდა მისცენ.

მამასახლისისა და მსახურის კარსაც უნდა გამოვიდნენ, იმათ სქეს თავის ღალისა და კოდის-პურის ჩამოტანა, ერთობით სქესთ საშობაო და სალდგომო. მამასახლისიანთ და თარსნიანთ ძროსა ე. ცსუარი მ, კრბო ლიტრა ლბ, ბატის ბარება, კოჭრის ტუბილის უღაუი ნ. თოკლის ზიდვა, ყარაიის ჟელვა, კომლსედ ცსენ კეთილი ვაცი, ფარანენუნის ტბის უურულის და თრიალულის თევზის უღაუი; როდესაც ბატონი თრიალეთსედ მიბრძანდების, მამასახლისს მსახურს და გლეხს შეძლებით—სამასპინძლო, ფურის-ბარება და უკუდავად შენასვა, კბო შემსახვს, და უოკელს წელიწადს ფურსედ სამი ლიტრა კრბო, მამარბულს ბატსედ რრი ჭუჭული, საბალსე, პირის-თავი, ნასირის-თავი, დიდს დიდობით და მდაბალს დაბლობათ; საური როგორც სხვისა არის, საკევის-თავო მატრონს რრი, ბატონს რთისი, კევისა-თავს ერთი, საქური-კარი.

თრიალეთს მთურავის სარგო — კომლსედ რაი გოდი ქერი, შაუ-
 რი აღდგომისა, შაური შობისა, თავის-გასამტესლო კარგი, სანეჭქუ მას-
 რნილი, გასამურელო კარი, იფურსედ ერთი ქსანი ერბო, ლალიდამ.
 ნაწულისა — კომლსედ გოდი ქერი, გასამურელო ცაქარი, თავის გასამ-
 ტესლო აბასი. თრიალეთის კასადრისა — კომლსედ გოდი ქერი, კომლ-
 სედ ქათამი. თრიალეთის მამასასლისისა — გასამურელო მარნილი, კომლ-
 სედ გოდი ქერი, საქურია აბასი, სანეჭქუ რაი შაურა.

მე. თრიალეთის სოფლების სამხდურებისათჳს.

სამეკლავისა და ბარეთის საცილობელი ასე გავარკვეთ: წყალს
 გვძმა რომ დაქვეული კლდე არის, იმის გამოღმა ქვიანი ძალლობი
 არის; იმას გამოწორ ქუა ურილი მოსდევს, და ის ქუაურილი კუთ-
 სედ შებრუნდება გზამდისინ. იმას სეით ბარეთს დარჩა, ის გზა ჩა-
 მობრუნდება დელანეთის ბოლოს, სათიბში სამანი ზის, იმას ქვე-
 ვით სამეკლავს დარჩა. წისქვილი სამეკლავის მხარეს იყო და სამე-
 კლავს დარჩა; ბარეთელნი ტბისაკენ იცილებოდენ, და დიდი გო-
 რა რომ შესდევს, იმას გარდმოღმა ბარეთელთ სამამულეთ კელი არა
 აქვსთ, და სამოვრათ ნუ დაუქერენ. შატრას ნასოფლარსედ ცილა-
 ბენ, კელმწიფემ უნდა გაურვიოს.

სამადლოკელნი და ქვემო ბეშქენაშელნი ცილობდენ ტასტის გო-
 რა და გზამდისინ ქსწორად გარდმოქერით; და ქუა ჩახუხვით, იმას
 შესწორ ძალდა რომ სამი ქუა კაცი ზის, შარსედ იქამდინ. გზას სე-
 ვით სამადლოკელთა, და გზას ქვევით ბეშქენაშელთა, ქუაგაცას სეით
 შეირკეანას სამსლურამდინ, გორას გარდაღმა ქუა კაცას ჩასწორ კევის
 შირამდინ, ეძლის გზას მისდევს, კიდევ სამადლოკელთ და ვაკე და სა-
 თიბი ბეშქენაშელთა, რარისაკ ბეშქენაშენს შუა სეით გორასედ შე-
 ვეს სამსლური ებძანა, და იმის ქვევით სეშო ბეშქენაშელთ დაკვირვა
 ერთად ფიცი იყო, და ერთად კელმწიფის ბრძანება, უსულმწიფოდ ჩქნ-
 გან არ გარვიდებოდა. — რარისაკ ჭიტებს შუა მთიდად ფაფუნარი ჩამოს

დეკს; იმას ჭკვეით ცოტა გორა, იმას ჭკვეით წყარო გამოდის, წყაროების სწორად, შუაზედ სათიბში სამანი ჩაგვისვამს. ^{ქვემოთ} და უწულოს შუა, მთიდან თხრილი ჩამოსდგეს, და ბოლოს დიდი ჯავარიანი ჭუა შის საბატის თავისაკენ; გიორგი მეფის უამში ჩასმული ჭუა მოკვლივით, ისევე ისრე ჩავსვით. ამ სამნიდამ მელას ტამნიას სწორად დიდი გოსია, იმას სწორად გამოგვისამზღურავს. უწულოს და საბატეს შუა, საბატელნი ჯავარიანი ჭუას, და ტბის-პირს ამბობდენ სამძღვარობა, უწულოკელნი; ჭკუბი ისხდა, ზატარა გორა იყო, გელასის ჭუა რომ მეს, იმის გასწორ გუეიასა და სამესრეოს შუა დიდი სამძღვარი ჭუა მეს, და ცრიცს-შუა სამძღვარი მთიდან ცოტა წელიანი გვი ჩამოვარდება გზამდისინ, გზას ჭკვეით წულის პირს სამანი შის, წყალს გაღმა თხრილი ჩამოვარდება, ბოლოს ჭუა ჩაგვისვამს, თავსაც ჭუა ჩაგვისვამს; იმ ჭვის გადასწორივ ივარქსას სამსღურამდინ კოსაუელთა, კრან-თურანისაკენ თივას და სამოვს სუ დაუჭერენ, და თესუმა მთიდან გვიან გზამდისინ, ტბის-პირს მგრკვალი ჭუა შის. იმის სისწორ მინდორში გორა არის, იმ გორის გამოსწორ ცრიცისაკენ ჭუა ჩაგვისვამს, ქვემო სათიბში თესულებმა ორი ჯუარანი გვიჩვენეს, დავიკვრეთ, და სემო კორიეთს შუა ფიცი იყო და განახინი იყო. გარეშე კანნი შეკვდართ შეგდებული მოფიცარი ჩვენ ვამტიკეთ, და ცოტა საცილრბელი ჭქონდათ. თესუელთ რაც სწერია იმათ უნდა იფიცონ; ეს ფიცი თესულებმა დაიფიცეს და გარდასწევიტეს; დაკლათს შუა ფიცით გარდაწვეტილია და დიდი ჭუაც შის, იმას სეით მთისაკენ გოსია; ბოლოს ზატარა საბატისაკენ ჭვიის გაღმა ორი საქციევი მიწა დაგვიდებია, და ფარქისისკენ ღომის სამძღვარი არის, იმ სიგანეთს და ფარქისის შუა ბოლოს თესუელთ ჭკუბი გვიჩვენეს. და ფარქსელთ გზა და გორა გვიჩვენეს, მეფისგან მისცემოდა; ამგ ორს სამძღვარს შუა ოთხი დარგი მიწა იყო, ორი საქციევი თესუელთ და ორი საქციევი ფარქსელთ, ჭკუბი ჩაგვისვამს. და მერქნელნი უჩიოდნენ და სა-

მართალში არ მოჭეუნენ, და ანდრეასს შუა ნიკოლაოზს გზის-პირს ქუჩა ჩაესწა, სათიბის პირს გორასუდ კიდევ ქუჩა ჩაესწა, იმას იქით სათიბ-ში აკუთს ეძახიან, იმას გაღმა ლომსაკენ დიდი სამანი ქუჩა ზის, ზემო ანდრეასსა და ზემო ფარესას შუა ეს არის. და პატარა საბატეს ქუჩის გაღმა სამანი ვიპოვეთ. წულის-პირსაც იმის ქსწორად ქუჩა ჩაესწათ, ფარესას უკან მალეობი შესდევს, იმასუდ გაუსამძღვრეთ, სათიბისაკენ გზის-პირს სახნაკს ქუჩა ზის, მიწის საქვევიდამ მალეობის სამძღუარს შეეყრება, სათიბიდამ სამძღუარად გაღმა ამართული ქუჩა არის იმის გამოსწორ. და აგველი ფარესას იმავე ანდრეასის პირთან რომ გვეი ჩამოვარდება, იმის გასწორ ქუჩის-პირს ქუჩა ჩაგვისვამს, გზის-პირს ჩაგვისვამს. გზას ზეით გველ ფარესელთ სახმდი სამანი აქვს, ინდრეასელთ გელი არა აქვსთ. და არეკანს შუა ოთარ-მდივანს და ნიკოლაოზ მალაღა შვილს გაესამძღურათ, იმასუდ ქუჩები ჩაგვისვამს, ქუჩები შუა გვე-ში ზემო გარდასაკედავსუდ, ერთი შუასუდ ჩაგვისვამს. დამელას ტამა-ლიას შუა ქუჩის პირს ნაწისქვლარის, იმის შემასწორ მინდორში გორას იუო, ის არის, იმ გორის გამოსწორ ტამალისაკენ კუთსუდ ქუჩა ჩაგვისვამს; იმ ქუჩის შესწორ მინდორში დიდი სამანი ქუჩა არის, იმ ქუჩის შესწორ ჭიტების სამძღუარადის არის, ტამალის სუტის ტამალისათუხ ფიციოთ სათიბი გამოერთმია, და გელის კაცთ დაეპრიყვებინა, ცოტა სათიბი ჩაუჭერ სუტის ტამალიას დავანებე. ტამალიელთ სათიბს უჩი-ოღენ და გავსინჯეთ; სამენასირე საუდარსა და დიდი შარა რომ ჩამოსდევს, იმას იქით, ერთმან-ერთთან გელი არა აქვსთ.

მეორეს წელიწადს კიდევ პატარა თრიალეთსუდ დამეგლო გასწარბებულად, ასლა გავარიგეთ. ვარდის-უბნის ნახოფლარი, სოფელს გაღმა წუარო არის ქვემო, იმის ასწორ რუმდისინ, რუს აღმა ზეიდამ ქუჩა ჩაგვისვამს, იმ ქუჩის გასწორ ტბა არის, იმას შუა ორი ქუჩა ჩაგვის-სვამს, ტბის იქით პირს ბეშკენაშენის სამძღუარი ზის; იმას გასწორ ზემო დიდი ფლატო არის, ფლატოს გამოღმა სათიბის პირს მალ-

ლობი მისდევს, მალღობს აქეთ წყარო ჩამოდის, ამას ქვევით დარჩნათ
 ვარდისუბნელთ, და ტამალის შუა გზის ზირს სამძღურად ქუჩის.
 იმთ ქვევით ლედი ჩასდევს, სათიბს შეეუკება, გზის სამანს ზევით
 მალღა გორასუდ ამართული ქუჩა ზის, კიდევ იმას ზევით მგრკვალი
 გორა არის, იმას ზევით სამენახირო საყდარი. ეძინისაკენ ცოტა ლე-
 ლე არის, იმ ლელეს შესწორ დიდი მთის ცხვრი ჩამოსდევს, ასრე
 ტაგვიჩინია, და კევ ღმრას შუა ქვემო ლომისაკენ გორა არის. იქ ქუჩა
 ჩაგვისუამს. იმას ზევით სარზინი შესდევს, ყოველგან ქუჩა აგვიმართავს
 ზემო გორასუდაც ქუჩა აგვიმართავს, იმას ზემო ფარავნის გზა შესა-
 დევს, იმას შეეუკება, მალღა მთაში გზის-ზირს დიდი ქუჩა არის, სამ-
 ძღურად ტაგვიჩინია. და კარწასს შუა ქვემო გორასუდ ქუჩა ურელი არის,
 იმას ზევით სათიბში სამანი ვიპოვეთ, იმას ზევით გორასუდ ქუჩა ჩა-
 გვისუამს, იმას შეუოლებით მთამდისინ. და უზნარიახს შუა, ხავოგის
 კვეს გაღმა კრამის ზირს მალღობი არის, იმას შეუოლებით კვეის-ზირს
 მალღობი არის, იმას ზევით წყარო არის, იმ წყაროს კარწასისაკენ
 დიდი ლოდი არის, და იმას კარგა ზევით მალღობი გორა არის, ეს
 გორა ტაგვიჩინია სამძღურად; წყალსა და ბალასს ერთმანერთს ნუ და-
 უჭერენ. და მეთრეკანას შუა გაღმა მთის-ძირში, დიდროკანი ლოდუ-
 ბია. იმის ჩამოღმა კვეის ზირს ქუჩა ჩაგვისუამს, იმას გამოსწორ გვერ-
 დაში ქუჩა ზის, იმის ასწორ მალღა გზის-ზირს ზატარა ქვიანი გორა
 არის, ეს ჭალაქის გზას შეეუკება და წაივლის სამადლოხაკენ, გზას
 იქით კიდევ გორა არის, იმ გორის გასწორ ტბის-ზირს ქვიანი გო-
 რა არის, და ტბამდისინ ესეუბი სამძღურად ტაგვიჩინია.

დ. თრიალეთზე სახასო სოფლები, გინიცი სამოურავო არის.

ქარწაკი, გილაქიშვილისა. | ქვემო-ანტრავი მდიკ- | ზემო-ანტრავი სარდრი-
 ემანი, რატიშვილის. | ნის გივისა. | სს.

თეთრი წყარო სურბა-
 თარხნის შვილისა
 სომეხ ოჯახი სუ-
 რაბისა
 ქვემო ოჯახი ფალაგან
 დის შვილისა.
 ლომოსი.
 ბოქანო, მდივანბეგისა.

ავღაღი მდივანბეგისა.
 მანუთა სარდლისა
 ცრიცი საჯაკე ბასუ-
 ტასი.
 სამესტრო ოთარ მდი-
 ვისა.
 არწევანცი ოთარ მდი-
 ვისა.

საბატე მუსხელია შვილისა.
 სუცი ტაშალი რატის-
 შვილისა.
 ვარდის უბანი მდივანის
 გივისა.
 იქნასასსო სოფელი, ი.ს.

ნახოელარი.

ერკვეანი ა. კრანი ა. თურანი ა. შაულსტანი ა.

მწ. ახლის და ძველის თევზისათვის.

ძველი თევზი ასრუა ბაქსედ: რვა თუმნისა, როგორც მართებუ-
 ლია, შეთევსემ აუშინაში მოახაროს. ახლისა სუთისისა და გელაქნუ-
 რისათვის რვა თუმნა, ვეჟელ-სარჯს ბრათი მისცენ, და თუ მორწყა,
 სხუა რიგად მოინძაროს; თუ დააკლდებ, კიდევ გაურიგებენ.

მთ. თავლისა და შიგამდეგისა და სახასო ბრისათვის.

სუთი მეჯინბეთ-უსუცესი არის. ამირეჯიბი ქაიხოსრო. გერმა-
 ნოზის შვილი გუგუნა, მოურავის შვილი ავთანდილ, იარაღის შვილი
 როსტო, რატი შვილი სურაბ. სხუა რაც წინდარი, თაულიდარი, შიგამ-
 დეგი და მეჯინბე და მეჯოგე არის, ველივე სახელდაბ სემოდ
 დაგვიწერა. ჩვენად უბრძანებულად სხუას სურცარავინ გამოიუყანს, სურც
 გაუშვებს, ამ თავლის ცხენისა და ჯორის წინსანის ბრისა თუ რასაც
 იყრის, ამ ქარხნის თაულიდრად ურქმასას შვილი ჰამუა დაგვიყენებია,
 ამას ეკითხოდეს, რომელიც ჩვენი თავლა იქნებოდეს, ბედაურის ცხენი-
 სა, ულაყისა, ჯორისა და სეისანისა, ცალ-ცალკე დაუთარი დაიჭირონ;
 შემომატებულსაც დაჭსწერდნენ და გაცემულსაც, აგრევე ახლის კუ-
 ცისა და ავილდის დაუთარი დაიჭირონ.

მეფინიბეთ-უსუტესი თავის-მაგიერად ცხენს უბატონოდ ნურც ბატონს, ნურც გაბაბრებს, თუ არ გარსედ და მოედანსედ, სასედნელად სსჭაგან ნუ წაიუქანს. ცხენები რაც იქმნებოდეს, მეფინიბეს და ზინდარს დაჩქებით მიბარონ. უკუიქისი ცხენი ორს მეფინიბეს სამი; მისი მედგილი ორს ოთხი; მას ქვევითი ორს მეფინიბეს სუთი. ასრე ამ წესით დაჩქომონ. რომელიც მეფინიბისაგან აკად ნაუურები იუოს, იმ მეფინიბეს ჯარბით და ცემით გარდაასდევინონ. სამეფინიბე ბატონიც თავლიდარს ებაროს. ვინც უნდა გავსაზროს, სამართლიანად მოჭკრეუდენ, ანგარბის ჭხთსოვდენ, რაც მოვიდოდეს, ნასეკარი სუთს მეფინიბეთ-უსუტესსა, და ნასეკარი ზინდარსა, შიგამდეგს და მეფინიბესს საჭმელად ქქანდესო. საკომლო ბზეც თავლიდარმა მოავროკებინოს თავის ქათმით; თუ რაჟე ბზისა ჩქენს თავლას მოარჩეს, ამ მონარჩომსაც ასრე გაიუოუდენ, და თუ დაკლდებოდეს, ამთვე იშოვნონ. ამას გარდაის სუთი ულაუი იშოვნონ ჩქენას კარას გამჩიკეთ და ამ თავლიდარს ებაროს. ბარდანი და იარალი საღაროს ნაზარმა გაურიგოს. რაც სახასოებში სამეკრეოს ბზე არ მოუჩდებოდეს, იმის გარდა სასახა ბზეცა შიდონ. სხუა რიგად ქქებანას და სოფლებსედ კელი არა აქუს. ნაკების ბსეს იქ უარაის სახადიროდ შეინასეკდენ, ნურა მეფინიბეთ-უსუტესა თავის მამულის ბატონსა და ბსეს ნუ დასარჯავს. თავლიდარს ჭკითსონ, რაც ერგოს, ის დაიჭირონ თავკეთს წილში.

ცხენის საქმე ქარსნის ნაზარსაც კეითსუს; იარალის საქმე და კეთება საღაროს ნაზარის სარგებელი არის. ამ საკომლას ბზის ათის თავის მეოთხედი საღთსუტესას არის და მდივნებისა. როგორც სსჭაგარეო, ისე ეს გაიუოფის.

ა. მეფინიბეთ ულუფისათუს.

მეფინიბეებს აქუს, რაც ქარსანაში ძროსა დაივლევის, იმისი თავი, ჭრის თავს სამ სამი შური გარეობაში, 6 თუნგი ღვინო; მეფინიბეებს

საკლავოდ აქწესთ, გვრძში საკლავო ერთი.

აბ. მეჭინბეთ უხუცესთ განწესებისათვის.

მეჭინბეთ-უხუცესს თათო კელი ცხენას მუქამალი იარაღი, წყლიწადში თათო ცხენის ჭერი. ბატონის უნაგირ იარაღს გამონაცემადში წილი მეჭინბეთ-უხუცესაცა აქწესთ; სსუბ თავლიდარისა არის. დუშალი-გის ნახეკარი მეჭინბეთ-უხუცებისა არის.

აბ. იასულებებისათვის.

უორღანას შვილი ჯიმი- შიტა	გღურჯიძე იონათან.	სანინოს შვილი ფარკუჩ- ყა.
როინას შვილი გიორგი	შანსარას შვილი ივა რემესა	შ. თიკას შვილი.
უორღანას შვილი ი. განა	უორღანას შვილი ფირა ლა	თელას შვილი კაცი.
უორღანას შვილი ბუჭან	ზარიამული რამესა.	ჯანათელი ედიშერა.
ანუქის შვილი რამესა	პარიამული გრ. კოლა შვილი	თელას შვილი გიორგი.
უათარას შვილი ედიშერა	მარიამული ბერი.	დ. ლალას შვილი თამარა.
გოგობედა შვილი დავრიძე	მარიამული ბერუა.	უორღანას შვილი ავთან- დილა.
გასუშტის ძმა შაბუა.		აკქმნა ჯიმი გვ.
შანშიას შვილი ნასარა,		

აგ. ბატონის ჯარშიმისათვის.

ბატონი რომ გაწუწუკეს ვისმე და ჯარშიმს ჭბთხოვოს, თუ ამა-ტიგოს, იასულები სიასულებს მრთელს ნუ გამოართმევენ, მესამედი გა-მართავენ. მუშის ათის თავს იასულები ნუ აიღებენ; არც უოფილა-და ნურც აიღებენ.

ად. ათაღის აღწერისათვის.

ათაღის აღწერა იყო პირველკე განწესებული, და ახლა აღმო-ჩვენდას.

ოვ. იაღლუჯის საეორუღოსისოჯს.

ბატონის მამულის იათაღში რაც ცხნარი დადგების, დაუთქლიან, ახსედ ერთს ცხნარს საბატონოთ აიღებენ, იმისი ათის თავი სამი წილი მეორუღისა და მეოთხედი საღთსუღისა და მდივანებისა. რაც ძრასა დადგების, უნდა დათქაღონ; ბატონის ემას ჟავანშირს გარდა, ხსნა ვისიღ იეოს, სრასასუღ ნახეკარ-შური აართვან; ერთი ბისტი ბატონისა არის, ერთი ფუღი მეორუღისა. ეს ნახეკარ შური დიდს სრასასუღ აიღებს, ტანს სრასასუღ არ აიღებს. მეორუღის იათაღსუღ ერთი თრსღი და ერთი ჩევიჩია; ერთი აბახი სამსპინძღოს, ან აბახის ღირებუღი რაც ცხენი დადგების, დაუთვალონ. ცხენსუღ შვიდს ფუღს გამოართმეკენ, ამისგან ნახეკარ შური ბატონისა არის და არი ფუღი მეორუღისა. ჟავანშირის საქანელსუღ არა ეთსოგებობრ; გარეშე კაცი ჟავანშირს ვინც დგომას მოინდომებს, მეორუღის უკეთსავად ვერ დადგების.

ოვ. იარაღის კეთებისოჯს.

იარაღის საქმე და კეთება ყოველვე საღაროს ნასირის საქმე არის.

ოვ. ყარაიის კონისოჯს.

ყარაიის კონის საქმე ასრე გარკებუღია როსტომ მეფისავან: რაც კონს თეკნი მოსუღებოდეს, თორმეტისავან ათი საბატონოღ უნდა გარდაიდვას, და არი სათაოღ უნდა აიღონ. ამ არისავან, ერთი სუფრახმა და სარქარმა უნდა გაიყონ და ერთი მეკონეთ ერგებოდეს, ამ წესით რომე, რომელღ უკეთესი თეკნი იეოს, ჩვენთვის უნდა გარდაიდვან. რაც ჩენთვის თეკნი ავიდოდეს, იმისგან მკამედს ჩვენს სასაფღაოს და ბატონს კათალიკოსს გარდაუღებენ ამ წესით, და ყარა-

იას ნუჩა კაცი ნუ გარდავლენ. ეს კონი გაბაშვილებს უნდა ებაროს; ერთი კათალიკოსის აწნაურ შვილი თაზის შვილი, ან აწნისატიბდე-კანონის შვილი მესხის შვილი, ამ ორში ერთ-ერთი იღებს. ამ კონს რაც ქვთ შევსება მოუნდება, ეღის კანმა უნდა შეავსოს.

ლწ. კახეთისა და ქართლის სამმღურისათჳს

ქართლისა და კახეთის სამმღურარი, კვეძმარის უზთელი ფლატე, ქვთკირს გაღმა სერის გზა რომ შესდგეს, აჲ ძალღს ღიღოზედ, დიდი მუსაა.

ლთ. კოდის ჰურისათჳს.

კოდის ჰურისა, თუ აწრამდის სად რამდენი გამოვს. არის ზემო ქართლი, ბოგანოს გარდა, თარსანი და გამოძლები სავომლო—ქა. ამიგან თარსანი არის ხუ. გამოძლები ქით. ამ გამოსაღებს სძეს სავომლო ჰური ათ ღიტრინითა კოდითა ორი. ქერი სძეს რკას ღიტრინის კოდითა ორი და ნასეკარი, იწუბის ერთი სავომლო ღიტრა ორმოცი, კომლსედ სძეს ქათამი—ა, ბზე სავომლოზედ წაწი ა. სამეფინათო. კოდის ჰურის ათის-თავი რაც დადგების, სამი წილი მეკოდის ჰურისა არის, და მეოთხედი საღოსუცისა და მღვიჯუბისა არის ქათამით.

ბ. კოჟორსედ ტკბილის სიდევის უღაყის შეწერილობისათჳს.

დურნუკს უღაყი ათი.	შულავკის სამოცი.	ტაშირიდამ ორმოცი.
ეკლეკიას რვა.	შულავკის ამაღადამ უნ	ჭურარადამ ერთი.
ქვემო ბოლნისს ორ.	და იქირაონ . . .	დამბლუტიდამ ერთი.
მოცდა ათი.	თრიალეთიდამ ორმოც-	
ხინძორ გუტიდამ ერთი.	და ათი.	

შა. კავთის-გვეისათჳს.

კავთის-გვეს სსსლობს გლესი სსსსო კომლი კვ; შათი სსბატო.
 ნო გომოსდები, გუთანსედ სსში დლე კუნა, ფარცუნა, მორწყუნა, ვაღუ-
 წუნა და ჩამოტანა, სემესრეოს მუნაჟუნა, ამასი ნათესის მორწყუნა და ჩა-
 მოტანა, ამას სმეს გაცემულს სსში დლე მკა, ზიდვასედ თჳთო ურე-
 მა კომლად, სსმს დლეს ლეწუნა თჳთო კარით, კაცით და კვერით. ზე-
 რას მუშაობასედ მუშაობა კომლსედ კონა სარა—გ; ნესვი ვინი სს-
 ში; სსში დლე ბარკა. კიდევ სსსსოს სმეს ღალა სარწყევში ოთხი შა-
 ტრონს, ერთი ბატონს; ურწყევში მექმსედი ბატონს, გუღუსი ოთ-
 ხი შატრონს ერთი ბატონს; სსშობაო ძღუნისათჳს ცსუნარი—დ; სსა-
 ღდგომო ცსუნარი ოთხი; სსბალახე ცსუნარისა და ღორისა შირის თავი,
 ნსშირის-თავი, საური, ბოგანოსედ ორი შაური, კოწასური სსშაღნე
 ერთი; ისრში სსშაღნე ერთი, სსს შეწუნა, უბასას ჩამოტანა. ბატონი
 თუ მიბრძანდეს, სსძსშანძლო, ს.ჭეჭიო. ტფილეღისა და წინამძღურის
 უმას აქლემის ძაღთა.—კავთის-გვეის მოურავის სარგო, გასმერელო
 კარი—ა, თავის-გასაიტესლო კარი; შამულანსედ ტკბილი კოკა—ა.
 კომლსედ ჭერი კოდი; კომლსედ თივა კონა—ღ. სსძსშინძლო შა-
 ძულანსედ თოსლი ა, ჭათამი ა, ღვინო კოკა ა, შური კოდი ა,
 ჭერი კოდი ა. სსსსალ-წლო კომლად ჭათამი, ღვინო თჳთო სსღვისე,
 სსაღდგომო ძღუნისი; ვისც ცსუნარი ჭეკს, ბატონი. გუთანსედ ერთი
 დლე სუნა, ფარცუნა, მორწყუნა, მომკა, შეტანა ერთს დლეს ბარკა.—გავ-
 თის-გვეის ძაძსსსღისასა, მოუაღრესედ გასმერელო-შარხილი, ერთს
 დლეს მკა, მეკულუსე კაცსედ თითო კოკა ტკბილი.—კავთის-გვეის ნა-
 ცუნისა აგრეკე.—კავთის-გვეის სსსადრისა, ზურისა და კოდაზუნის
 ათის თავის სსსკვარი.—კავთის-გვეის მესთელეს გუღუსის გომოდლებსედ
 თითო კოკა ტკბილი, თითო ჭათამი, თითო ღვინო ჭერი, თითო
 სსღვისე ღვინო.—კავთის-გვეის ზურის მუშას სსნაში შური კოდი—მე.
 ღვინო კოკა—ღვ. მესრეს კოდი; იბ.

შბ. კასურის ელენათჳს.

კასური ელი რომ ჩუენს მთარედ გამოვა, და ან სხვს ქვეუნიას, იმას აქეს აღარუხსედ ფელური—ა. ზირსედ ცსუარი შვიდი, ათის-თავის მკოთხედი სალთსუცესსა და მდივნებს.

შგ. კარის უაფინისათჳს.

კარის უაფინი ედიშეკას შვილი ზაძუნა, ამათი თაბუნი თათარი ბანდურა უსკიანა.

შდ. ინდოს ღანჩზარისათჳს.

ღანჩზარი ჭინდოსი, თუ რა სძეს, უნდა გამოიღოს მასტა კომლსედ აბასი სუთი, ქოდავი ერთი შური, სანაკროსო და სამასპინძლო უნდა გამოიღოს; ოდუნ ასნა გვიპატიუებია. იოღნის შვილების თაბუნმა მასთა აბასი, კომლსედ სამი ქოდავი, შური ერთი, ოდუნ ასნა სანაკროსო და სამასპინძლო, რაც ბატონის რუებიდამ ბრინჯა მოვა, ან რასაც აღავიდათ თუ ბრინჯის იჯარა არის, იმისი ათის-თავი სალთსუცესსა და მდივნებისა არის, სსუას კაცს კელი არა აქეს, და თუ იჯარად არ არის, ვინც კსადარი იქსებას ათის-თავს ნასკვარი სასადრისა არის, და ნასკვარი სალთსუცესსა და მდივნებისა.—ითესების ბრინჯი ამირ კასლეუ ქორ არსის რუსედ თაღარი ოცი. ამირ სასლეუ უანდიმ.ღან რუსედ თაღარი სუთი.—ფადარ აღიას მატარას რუსედ თაღარი ცსრა.—აღაკარს თაღარი ოთსმოცი.—ნაკუბანის რუსედ თაღარი ას ოცდაათი, ჩანასი ი.—ჩაღაბლუს რუსედ თაღარი ოთსმოცდა თოთსმეტი, ჩანასი ოცი.—ნაკუბში ინდოს რუსედ თაღარი ოთსმოცი. შულაკარს ბოღოს თაღარი თერთმეტი-ნასკვარი.—კითეკ ითესების რვა და ნასკვარი თაღარი აქე.—შლეულ დიდლის რუ.—არის ამ რუების ღანჩზარი შჩეკელდანი კომლი, უარმანლეუ ჭინდოსი კომლი ნე. იორ არსისა

გომლი, იბ. შუღავრის ბოლოს მოღისა გომლი, იბ. ფათს თანუნი
 ლანხბარი გომლი—გ. უადარ აღია იჟარა. ლაქი მსტა არის ლიტრა—ტ.
 ერთი ლანხბარი დასთესავს ერთს თაღარს ჩაღთუეს, ამისგან რაც გა-
 მოვა, ჟერ ერთს შუადამ ისრეე თქილად აიღებენ. იმას გარდა რაც
 დარჩების, სუთისგან ერთი დაღაც არის; დარჩების ოთხი წილი,
 ამისგან ნახევარი ბატონისა არის, და ნახევარი საბატონოა. ჩაღთუ-
 გი ერთი თაღარი რომ დანაყენ იე. ლიტრა ბრინჯი თაღარსედ ბა-
 ტონს უნდა მოართუან, თავეთის უღაჟითა ქარხანაში უნდა მოიტანონ.
 ვინაც რე აბარია, ლანხბარი გომლსედ თითოს აბარს უოხანსლეულს მის-
 ცეჟენ; ჩინბაშა ასრე არის თაღარსედ ერთი აბარა, თუ უცხო მუშა
 მომკის თერთმეტის თავს მნას აიღებს, და მუშა ერთს აბარს ტარუ-
 ლს მისცემს, და თუ თვითან ლანხბარი მომკის, აგრეთვე მნას ის
 აიღებს, და აბარსაც მისცემს. ვინც გარეშე გაცი მოვა ბოტანს დას-
 ქავს, ეშქის შურს მოურავს მისცემს. ჯარბა თუ რამ გამოვა, ბა-
 გოჯის არის, ათი შური მოურავისა. ლანხბარს ბელბასი ერთს წეს
 ბუნდს ერთს ლანხბარს ძეცემის ერთი აბარა, მეორეს წელიწადს
 ლანხბარსედ რომ ბატონის ბრინჯი დარჩეს, თუ ასლის ბრინჯის მო-
 სავლამდი მოიტანა სომ ის არის, თუ არა და კერ მოიტანა. თუ
 ასაღმან ბრინჯის მოუსწრას, ძურად იყოს თუ იაყად, ბატონს ლიტრა-
 სედ შური უნდა მოართუან. ამ რეუბში ბანბა რაც მოვა სუთსედ ერ-
 თი ბატონისა არის, შურსედ, ჭერსედ და ფეტვსედ შიადსედ ერთი
 ბატონისა არის. აბრეშუმის ქუმსედ ვინც ხასხასა ქუმს შეკრავს სამი
 ბატონისა არის; იმისი მოსავალი და ორი ლანხბარისა. ვინც თავისს
 მამულში შეჭრავს, იმისი მოსავლისა მესუთადი ბატონისა არის. ვინც
 ჭავიათ ბატონის მამულში შეჭრავს, იმისი ნახევარი ბატონისა არის,
 ნახევარი შემეურავისა. ამისგან ტარულას არის ქუმსედ ერთი გული
 აბრეშუმი, იმას გარდაისად რაც საბატონო აბრეშუმი დადგების, იმისი

ათის თავი ნასკვარი ხალთსუცისა და მდივნებისა, და ნასკვარი ტარუ-
 ღისა; ამ აბრეშუმის მოხატულმა რომელიც სისხსო ქუშია აბრეშუმის,
 და ჭავია ქუშები შეიკრვის, გაღმა თუ გამოღმა იმისი ათის-თავი ხალთ-
 სუცისა და მდივნებისა არის; სსტეს კელი არა აქვს.

მე. მეთოფეთ უხბაშებისა და მეთოფეთ რიგისათჳს.

ავალის შვილის უხბაშის ქანოსროსათჳს გავკინენია წელიწადში
 მინალთუნი ექვსი, ამას გარდაისად თავის თაბუნს ორმოცს კაცსედ
 თითოს აბაზს კაცის-თავს წელიწადში აბრეშუმს, ამ უხბაშის ულუ-
 ფა დღეში ლავაში ორი, მანდაური ორი, უდიდმარსოთ გურაში ღვი-
 ნო ლიტრა სუთი, დიდმარსუაში შაბათს-გურას თუთო ლიტრა; კსნილ-
 ში ორს გურაში ერთი ცსტარი, სამარსო გურაში ნასკვარ ლიტრა მი-
 ხის ნიგუშით, მარული გურაში ჩარქეა ერთი; ქრისტეშობის მარსუაში
 ოთსშაბათ შარასკეკს გარდაისად დღიურ თითო წვეილი მკერ-
 თეში ქონი ლიტრა ერთი. ამას თაბუნს ორმოცს ხაბატონოს კაცის
 შვილს ჟამაგირი წელიწადში კაცის თავს მინალთუნი ექვს-ექვსი უნ ასხა
 ფა კაცის თავს ლავაში ორი, ორმოცთ კსნილში დღეში ერთი ცსტა-
 რი, მარსუთ დღეში სამარსო ლიტრა ერთი, ნიგოზი ქსინი ერთი, მა-
 რული ნასკვარ-ჩარქეა, ქრისტეშობის მარსუაში, ორ შაბათს ოთს-შა-
 ბათს და შარასკეკს, დღეში სიზილალა ლიტრა ერთი. ამ სსტეს დღეებ-
 ში დღიურ მკერდა წვეილი ოთსი, რადგან თევზი და კიზილალა ეძლე-
 ვათ ამ მარსუაში, სამარსოს ნუღარ ითსოკენ; ღვინო გვირგაში სპალნე
 ერთი, დიდ-მარსუაში ღვინოს მისის ანგარიშით შაბათ გურას მარსუ-
 დენ. შუა სამთრივ დღიურ სპალნე ერთი, შაფსულ დღიურ ცალი
 ერთი. უხბაშის როსტომის ჟამაგირი წელიწადში მინალთუნი სუთი,
 და თავის თაბუნის ჟამაგირსედ კაცის თავს წელიწადში თუთოს აბაზს
 აბრეშუმს. ამისი ულუფა როგორც შემორე ქანოსროს ულუფა და-
 გვიწერია, ისე ამის მისცემდენ. ამის თაბუნს ორმოცის აზნურის შვი-

საბიბლიოგრაფიო განცხადება.

დიდი მოუხრავი, ტრაგედია ანტონ შურცელაძისა ის-
ყიდება: თბილისში წიგნის მაგაზინში მართანოვისა და სემენა-
რიაში იაკობ ზოგებაშვილისას, ძუთაისს სემინარიაში პერასი-
მი ძალანდარიშვილთან და დავით აბდუშელიშვილისას და
ლუარსაბ ლოლოყასას. თიღავს ლიგან ჯანდიერთან.

დუბელირის (გ. წერეთლის და ამს.) სტამბაში, ვუგანჯიანის და ალა-
დათოვის წიგნების მაგასიებში, სემინარიაში (იაკ. გოგებაშვილთან) და
„მისათობის“ რედაქციაში ისუიდებაან:

გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი და მოძღვრებანი. ფსი
მანეთ-ნახუკარი, მოძისო ქალღმრთელ ორი მასეთი.

კანია, ადამიანი, მათხრობა თ. ილია ჭავჭავაძისა. ფსი ათი
შაური.

ბავშვების მოვლა, თხსულება კომბისა, თარგმნილი ვას. მან-
ბლისაგან. ფსი ათი შაური.

ქართული ანბანი და ზირველი სავითხავი წიგნი, შედგენი-
ლი. გოგებაშვილისაგან, მეოთხე გამოცემა. ფსი უკვლავ ორი შაური.

ბუნების კარი, სავამწვილო წიგნი დაბალ კლასებში სასწა-
ვლებული, შედგენილი ი. გოგებაშვილისაგან, საქართველას კარტით
ფსი უკვლავ ცხმეტი შაური.

რუსული ენის დაწვეებითი პრაქტიკული კურსი ქართველ-
თათვის, შედგენილი გ. კ — შვილის მიერ, მეორე გამოცემა. ფსი
სამი აბასი.

არითმეტიკა, შედგენილი ვასტანგ თულაშვილისაგან და მ. ყი-
ფიანისაგან. ფსი სამი შაური.

თ. გიორგი ერისთავის თხსულებანი, აკტორის სურათით. ზირ-
ველი და მეორე ნაწილი. ფსი სამი აბასი, თბილისში.

დავითიანი, ლექს. თხს. თ. დავ. გურამიშვილისა (ძველი მწერ-
ლობა). ფსი ათი შაური.

«მნათობის» ამ 1872 წელში გამოდის ინგარიდგან უოკელ
თითო წიგნის სივრცე არის შეიდიდგან ათ დიდ თაბასმდის.

ამ 1872 «მნათობის» ფასი:

ძოელი წლისა—გაგზავნით ყველა ალაგებში შეიდა მანათობი.
ნასევე წლის ხელის მოწერა არ მიიღება, გარნა მანათობი წი
ფასი შეიძლება შემოიტანონ თრ ნაწილად.

ხელის მოწერა მიიღება:

თბილისში, სასულეირო სემინარიაში, უფ. მანათობის მანათობის
დებლის გიორგი იოსელიანის სასულსედ.

ქუთაისში: უ. კვანსიძე კალანდარიშვილთან, სასულეირო სას
დებელში.